

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ІНЖЕК»

Bielikova N. V.

**SCIENTIFIC SUPPORT
OF ECONOMIC REFORMS:
THEORETIC-METHODICAL
ASPECTS**

Monograph

**Kharkiv
PH «INZHEK»
2014**

Белікова Н. В.

**НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ
АСПЕКТИ**

Монографія

Харків
ВД «ІНЖЕК»
2014

УДК 658.5
ББК 65.05
Б 43

*Рекомендовано на засіданні вченої ради Науково-дослідного центру
індустріальних проблем розвитку НАН України (протокол № 10 від 21.10. 2014 р.)*

Рецензенти: **Бубенко П. Т.** – докт. екон. наук, професор, директор Північно-Східного наукового центру НАН України (м. Харків);

Благуєв І. С. – докт. екон. наук, завідувач кафедри економічної кібернетики Прикарпатського національного університету (м. Івано-Франківськ)

Белікова Н. В.

Б 43 Наукове забезпечення економічних реформ: теоретико-методичні аспекти :
монографія / Н. В. Белікова. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2014. – 280 с. Укр. мова

ISBN 978-966-392-275-1

У монографії розглянуто особливості проведення економічних реформ в Україні в період з 1985 по 2014 рр. Узагальнено досвід зарубіжних країн (Угорщини, Польщі, Росії, Чехії) у сфері реформування моделі економіки країни та її окремих компонент. На основі концепції реформування економіки країни та її регіонів запропоновано теоретико-методологічний інструментарій для реалізації стратегії соціально-економічних реформ.

Монографія підготовлена в рамках виконання гранту НАН України на виконання наукової роботи за темою «Формування потенціалу сталого розвитку регіонів України в контексті реалізації економічних реформ».

Монографія призначена для наукових працівників і спеціалістів державних органів управління регіонами України.

УДК 658.5

ББК 65.05

ISBN 978-966-392-275-1

© Белікова Н. В., 2014
© ВД «ІНЖЕК», 2014

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
Розділ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні	12
1.1. Реформи у СРСР	12
1.2. Періодизація економічних реформ у трансформаційному періоді в Україні	35
1.3. Соціально-економічні результати реформ трансформаційного періоду в Україні	45
Висновки до розділу 1.....	77
Розділ 2. Науково-практичні аспекти дослідження економічних реформ	80
2.1. Досвід і наслідки проведення реформ у країнах світу.....	80
2.2. Теоретичні аспекти дослідження моделі економіки країни	107
2.3. Ідентифікація моделі економіки України та її регіонів	125
2.4. Розвиток інститутів у процесі реалізації економічних реформ.....	141
Висновки до розділу 2.....	151
Розділ 3. Теоретичні аспекти обґрунтування реформування економіки України та її регіонів	152
3.1. Основні поняття теорії реформ.....	152
3.2. Класифікація економічних реформ	167
3.3. Аналіз існуючих експертних проектів реформ у 2014 р.	175
3.4. Обґрунтування послідовності реалізації економічних реформ у країні та її регіонах.....	197
Висновки до розділу 3.....	209

Розділ 4. Організаційно-економічний механізм	
реформування економіки країни та її регіонів	211
4.1. Механізм реформування економіки України	
та її регіонів	211
4.2. Структуризація організаційної та економічної	
складової механізму реформування економіки регіону	222
4.3. Концептуальні положення формування потенціалу	
сталого розвитку регіонів у процесі реалізації	
економічних реформ.....	232
Висновки до розділу 4.....	240
ВИСНОВКИ.....	242
ЛІТЕРАТУРА	245
ДОДАТКИ.....	262

CONTENTS

INTRODUCTION.....	9
Chapter 1. Retrospective analysis of economic reforms in the USSR and Ukraine	12
1.1. Reforms in the USSR.....	12
1.2. Periodization of economic reforms during the transformation period in Ukraine	35
1.3. Socioeconomic outcomes of reforms of the transformation period in Ukraine	45
Conclusions for Chapter 1	77
Chapter 2. Research and practical aspects of studying economic reforms.....	80
2.1. The experience and consequences of implementing reforms in countries of the world.....	80
2.2. Theoretical aspects of studying the model of a country's economy	107
2.3. Identification of the economy model of Ukraine and its regions	125
2.4. Development of institutions during implementation of economic reforms.....	141
Conclusions for Chapter 2	151
Chapter 3. Theoretical aspects of a rationale for reformation of the economy of Ukraine and its regions	152
3.1. Basic terms of the theory of reform	152
3.2. Classification of economic reforms	167
3.3. Analysis of existing expert reform projects in 2014.....	175
3.4. A rationale for the scheme of implementation of economic reforms in the country and its regions.....	197
Conclusions for Chapter 3	209

Chapter 4. The organizational and economic mechanism of reforming the economy of the country and its regions	211
4.1. The mechanism of reforming the economy of Ukraine and its regions.....	211
4.2. Structuring of the organizational and economic constituent of the mechanism of reforming the economy of the region.....	222
4.3. Conceptual provisions of forming the potential for the sustainable development of regions in the process of implementing economic reforms	232
Conclusions for Chapter 4	240
CONCLUSIONS	242
REFERENCES.....	245
APPENDICES	262

ВСТУП

У сучасних умовах загострення соціально-економічних проблем України та її регіонів і зміни стратегічних пріоритетів розвитку на державному та регіональному рівні провідна роль у формуванні нової моделі суспільства належить реформам.

Розкриття особливостей функціонування соціально-економічної моделі країни; визначення спільних та відмінних рис моделей різних країн; ідентифікація проблем, які гальмують соціально-економічний розвиток, дозволить сформулювати перелік ключових реформ для країни та її регіонів.

Виходячи з цього, актуальним науковим завданням є розробка теоретико-методичного забезпечення у вигляді теоретичних положень та науково-практичних рекомендацій щодо обґрунтування напрямів та послідовності економічних реформ в Україні та її регіонах на базі ідентифікації моделі економіки і її проблемних компонент.

Дослідження проблем реформування моделей соціально-економічних систем у різних країнах світу представлені у роботах О. Белокрилової [118], Є. Вишневської [60], М. Кизима [149], В. Кудрова [39], В. Полтеровича [18], А. Клоганова та А. Бузгаліна [66], С. Нсулі [125], Г. Клейнера [113] та ін. На даний час проблеми типізації та класифікації різних моделей соціально-економічного розвитку представлені в літературі достатньо повно. Проте питання структуризації економічних проблем на основі визначення їх оптимальної послідовності та реформ ідентифікації проблемних компонент моделі економіки країни та її регіонів, з урахуванням посилення інтеграційних процесів, залишаються не вирішеними.

Метою даної роботи є розробка теоретичних положень та науково-практичних рекомендацій щодо обґрунтування напрямів та структури економічних реформ в Україні та її регіонах.

Об'єктом дослідження є процес реформування моделі економіки України та її регіонів в умовах трансформації моделі економіки.

Предметом дослідження є теоретико-методичне забезпечення ідентифікації проблем функціонування моделі економіки країни та її регіонів.

У роботі поставлено та вирішено низку завдань:

- ▷ дослідити представлені в науковій літературі моделі економічних систем з точки зору теорій управління, кібернетики, державного регулювання, програмно-цільового та цивілізаційного підходів, глобалістики, стадіального підходу тощо;
- ▷ ідентифікувати модель економіки України та надати характеристику її основних компонент;
- ▷ ідентифікувати модель регіону та на прикладі Харківської області надати характеристику її компонент;
- ▷ визначити структуру та оптимальну послідовність економічних реформ у країні та її регіонах;
- ▷ розробити класифікацію економічних реформ на базі фасетного методу;
- ▷ уточнити зміст поняття «реформа»;
- ▷ обґрунтувати механізм реформування економіки регіонів країни;
- ▷ побудувати загальну дорожню карту реформування економіки країни, а також дорожні карти окремих реформ в регіоні;
- ▷ структурувати реформи в рамках організаційної та економічної складової механізму реформування економіки регіону.

Вирішення цих завдань спиралося на такі наукові методи: аналіз та синтез – для узагальнення теорій та концептуальних підходів щодо визначення сутності поняття «модель економіки»; еволюційний підхід – для дослідження етапів становлення теоретичних концепцій з побудови ринково орієнтованих моделей економіки країни; структурний – для визначення компонентного складу моделі економіки країни; синергетичний підхід – для визначення оптимальної послідовності здійснення економічних реформ у країні та її регіонах.

У ході виконання роботи отримані такі наукові результати:

- ▷ обґрунтовано організаційно-економічний механізм реформування економіки регіонів країни, який, на відміну від існуючих, містить блоки інструментального, інституційного, наукового та фінансово-економічного забезпечення, а також моніторинг та контроль;

- ▶ розроблено теоретико-методичні положення щодо визначення напрямів економічних реформ, які базуються на визначенні проблемних компонент моделі економіки країни та її регіонів, що потребують першочергового поліпшення;
- ▶ розроблено методичний підхід до визначення моделі економіки країни та її регіонів, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на синтезі семи наукових підходів та дозволяє надати розгорнуту характеристику функціонування економіки країни та регіону;
- ▶ обґрунтовано рекомендації щодо формування інституційного забезпечення економічних реформ, яке базується на визначенні необхідності активізації різних груп інститутів на різних стадіях життєвого циклу економічної реформи;
- ▶ обґрунтовано рекомендації щодо визначення інструментального забезпечення економічних реформ, яке представляє систему стратегій, програм, проектів, форсайт-прогнозів та дорожніх карт;
- ▶ ідентифіковано модель економіки України та Харківської області та визначено перелік компонент, які потребують реформування;
- ▶ уточнено сутність поняття економічна реформа, яке, на відміну від існуючих, базується на здатності реформ змінювати модель економіки країни або її окремі компоненти;
- ▶ побудовано класифікацію економічних реформ, яка представляє систему фасетів – базових характеристик реформ – та дозволяє визначати тип реформ за такими параметрами, як швидкість, спрямованість, тип перетворень та ін.;
- ▶ побудовано дорожні карти реформ місцевого самоврядування, системи державного управління регіональним розвитком, антикорупційної, публічної адміністрації, адміністративно-територіального устрою, в яких визначено зміст заходів, терміни реалізації та відповідальні виконавці.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні теоретико-методичного інструментарію з визначення напрямів та послідовності реформування економіки країни та її регіонів з метою створення стимулів для прискорення соціально-економічного розвитку.

Розділ 1

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ У СРСР ТА УКРАЇНІ

1.1. Реформи у СРСР

За період свого існування адміністративно-командна економіка СРСР реформувалася декілька разів.

Початковим етапом реформування адміністративно-командної системи економіки СРСР можна вважати реформи А. М. Косигіна та О. Г. Лібермана, які розпочалися у 1965 р.

Реформи розпочалися у зв'язку з такими передумовами:

- ▷ ускладнення економічних зв'язків;
- ▷ зниження ефективності адміністративного планування;
- ▷ усвідомлення необхідності переходу до економічного зростання на основі інтенсивних факторів виробництва.

Реформа базувалася на таких блоках заходів [2]:

1. Адміністративний – ліквідувалися органи територіального господарського управління – ради народного господарства, створені в 1957 р. Це давало змогу підприємствам отримати статус основної господарської одиниці. Було відновлено систему галузевого управління промисловістю, загальносоюзні, союзно-республіканські, республіканські міністерства та відомства.
2. Скоротилася кількість директивних планових показників (з 30 до 9). До переліку базових планових показників увійшли такі:
  - ▷ загальний обсяг продукції в діючих оптових цінах;
  - ▷ найважливіша продукція у натуральному вимірі;
  - ▷ загальний фонд заробітної плати;
  - ▷ загальна сума прибутку та рентабельності;
  - ▷ обсяг основних фондів та нормованих обігових коштів;

- ▶ платежі до бюджету та асигнування з бюджету;
  - ▶ загальний обсяг капітальних вкладень;
  - ▶ завдання з впровадження нової техніки;
  - ▶ обсяг поставок сировини, матеріалів, обладнання.
3. Розширення господарської самостійності підприємств. Підприємства отримали можливість здійснювати такі операції:
- ▶ самостійно визначати детальну номенклатуру та детальний асортимент продукції, здійснювати інвестиції у виробництво за рахунок власних коштів;
  - ▶ встановлювати довгострокові договірні зв'язки з постачальниками та споживачами;
  - ▶ визначати чисельність персоналу та розміри його матеріального заохочення;
  - ▶ формувати ряд фондів саморозвитку (розвитку виробництва, матеріального заохочення, соціально-культурного призначення, житлового будівництва).

За невиконання договірних обов'язків підприємства підлягали фінансовим санкціям.

4. Ключове значення надавалося інтегральним показникам економічної ефективності виробництва – прибутку та рентабельності.
5. Зміна цінової політики: оптова ціна мала забезпечувати підприємству задану рентабельність виробництва. Введено нормативи тривалості дії – не підлеглі до перегляду тривалий період норми планової собівартості продукції.

Реформа реалізовувалася у декілька етапів (рис. 1.1).

Основні економічні результати реформи наведені в табл. 1.1 – 1.2.

Отже, з 1970 по 1986 рр. обсяг промислової продукції зростав. Темпи зростання в обробній промисловості були більшими, ніж в добувній, що свідчить про збалансовані тенденції розвитку промислового комплексу.

З табл. 1.2 видно, що найбільш високі теми економічного розвитку припадали на 1966 – 1970 рр.

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

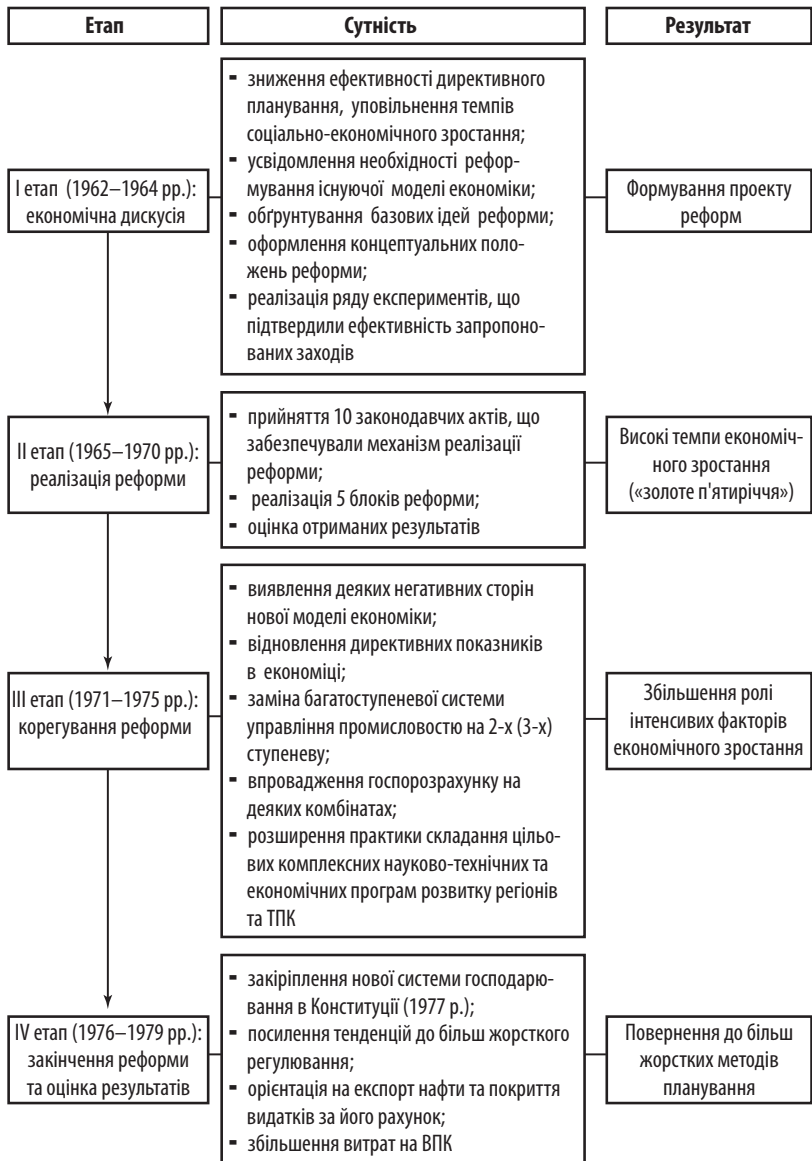

Рис. 1.1. Етапи реформи Косигіна – Лібермана

Таблиця 1.1

Динаміка обсягу промислової продукції, 1970 – 1986 рр. [4]

Роки	Уся промисловість	Уся промисловість		
		добувна	з неї гірничодобувна	обробна
В діючих оптових цінах підприємств, млрд руб.				
1970	374,3	33,3	23,0	341,0
1980	616,3	45,1	31,7	571,2
1985	803,8	69,8	51,8	734,0
1986	836,1	72,8	53,9	763,3
1970=100 %				
1980	178	137	141	182
1985	214	148	151	220
1986	224	154	157	231
1980=100 %				
198	120	108	107	121
1986	126	112	111	127

Таблиця 1.2

Середньорічні темпи зростання економіки

Роки	Валовий суспільний продукт	Національний дохід
1961 – 1965	6,5	6,5
1966 – 1970	7,4	7,7
1971 – 1975	6,4	5,7
1975 – 1979	4,4	4,4

Отже, реформа Косигіна – Лібермана була спрямована на встановлення рівноваги між попитом та пропозицією та стимулювання економічного розвитку на інтенсивній основі.

Поступове звертання реформи було пов'язане з такими групами факторів:

- ▶ опір частини суспільства (носіїв ринкових ліберальних ідей, з одного боку, та ортодоксальних комуністів – з іншого);

- ▷ брак влади для проведення повномасштабних перетворень; нестача радикальності та послідовності у проведенні запланованих заходів.

За думкою експертів, зокрема А. Смирнова [5], негативні наслідки також мала відмова від реформи В. Глушкова, спрямованої на створення загальнодержавної автоматизованої системи управління.

Після завершення реформи в 1970 – 1980 рр. темпи економічного розвитку СРСР уповільнилися, а починаючи з середини 80-х рр. ХХ ст. загострився ряд соціально-економічних проблем. В цих умовах у 1985 р. розпочалися політичні та частково економічні реформи М. С. Горбачова, згуртовані у три блоки:

- ▷ перебудова;
- ▷ гласність;
- ▷ прискорення.

Економічні реформи здійснювалися за такими напрямками:

- ▷ легалізація приватної власності (реалізовувалася в основному у вигляді створення кооперативів);
- ▷ перехід на госпрозрахунок (у більше ніж 30 видах виробництва товарів та послуг);
- ▷ усунення обмежень на валютні операції;
- ▷ ослаблення державного регулювання.

Економічні реформи не мали успіху та призвели до зростання цін, дефіциту товарів для населення. До основних причин невдач у сфері економічних реформ належать: переважаюча увага до політичних трансформацій і незбалансований та нечіткий курс реформ (періодичне посилення та послаблення реформ).

За період з 1985 по 1991 рр. ситуація в економіці значно погіршилася (табл. 1.3).

Починаючи з середини 80-х рр. ХХ ст., загострився ряд соціально-економічних проблем в СРСР, що відобразилося в недостатньому зростанні таких показників, як ВВП, національний дохід, промислова та сільськогосподарська продукція, виробництво товарів народного споживання (табл. 1.4).

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

Таблиця 1.3

Показники розвитку економіки СРСР у 1985 та 1991 рр. [6]

Показник	1985 р.	1991 р.
Золотий запас, т	2500	240
Зовнішній борг, млрд дол.	31,3	70,3
Офіційний курс рубля до долара, руб.	0,64	90
Офіційні темпи зростання економіки, %	+2,3	-11

Таблиця 1.4

Аналіз показників соціально-економічного розвитку СРСР у 1980 – 1989 рр. [7; 8]

Показник	Період					
	1980	1985	1986	1987	1988	1989
ВНП (у фактичних цінах), млрд руб.	619	777	799	825	875	924
Національний дохід (у фактичних цінах), млрд руб.	462,2	578,5	587,4	599,6	630,8	656,8
Чиста продукція підприємств матеріального виробництва (у фактичних цінах), млрд руб.	349,5	475,0	502,8	519,7	567,8	589,2
Продукція промисловості (у зіставних цінах)	672,0	802,0	837,0	869,0	903,0	919,0
Виробництво товарів народного споживання, безалкогольних напоїв (у зіставних роздрібних цінах), млрд руб.	250,0	299,0	312,0	330,0	350,0	375,0
Продукція сільського господарства (у зіставних цінах 1983 р.), млрд руб.	187,8	208,6	219,7	218,5	222,2	224,5
Введення в дію основних фондів (у зіставних цінах), млрд руб.	148,9	172,6	182,7	195,1	192,5	189,1
Капітальні вкладення (у зіставних цінах), млрд руб.	150,9	179,5	194,4	205,4	218,2	219,4
Виплати й пільги населенню із загальних фондів споживання, млрд руб.	117,0	147,0	155,0	162,8	175,4	187,0
Роздрібний товарообіг торгівлі (у фактичних цінах), млрд руб.	270,5	324,2	332,1	341,5	366,4	404,3
Платні послуги населенню, млрд руб.	–	45,0	49,6	53,6	62,0	67,1
Оборот зовнішньої торгівлі, млрд руб.	94,1	142,1	130,9	128,9	132,1	140,4

Наведені дані характеризують поступове зростання основних соціально-економічних показників країни, таких як ВВП, національний дохід, обсяги виробництва промислової та сільськогосподарської продукції, виробництво товарів народного споживання, капітальні вкладення тощо.

Проте динаміка зростання цих показників була дуже повільною. Так, на рис. 1.2 наведено темпи змін основних індикаторів економічного розвитку СРСР у 1980 – 1989 рр.

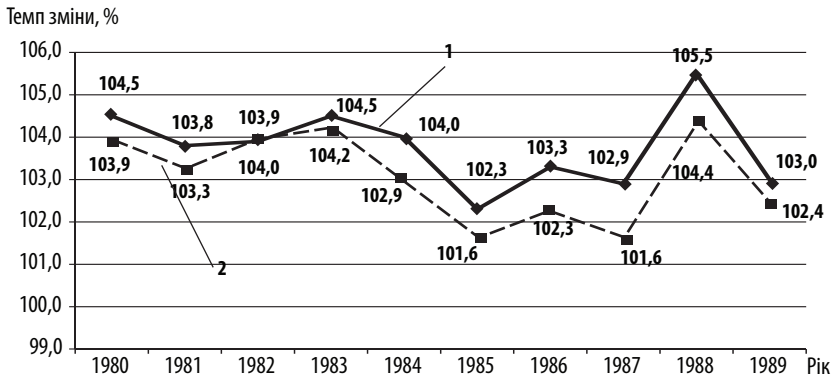

Рис. 1.2. Темпи змін ВВП та національного доходу СРСР у 1980 – 1989 рр.:
1 – ВВП; 2 – національний дохід

З рис. 1.1 видно, що динаміка зростання ВВП та національного доходу мала нерівномірний характер зі стрибкоподібними точками зростання та падіння. У 1980 – 1984 рр. темпи змін розглянутих показників були доволі сталими, проте поживалення економічного розвитку не відбувалося. Найбільше зниження темпів показників економічного розвитку країни припало на 1985 р. та 1989 р.; а зростання – на 1988 р. Слід зазначити, що 1989 р. вважається роком початку кризи в економіці СРСР, коли значною мірою уповільнилися темпи зростання основних показників економічного розвитку.

Ще більшу наочність має зіставлення темпів приросту ВВП за п'ятиріччями у СРСР (рис. 1.3).

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

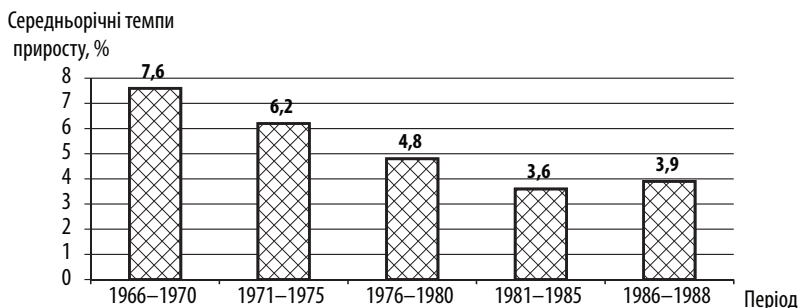

Рис. 1.3. Середньорічні темпи приросту ВВП у СРСР у 1966 – 1988 рр. [8]

Аналогічна ситуація спостерігалася у сфері промислового та сільсько-господарського виробництва (рис. 1.4).

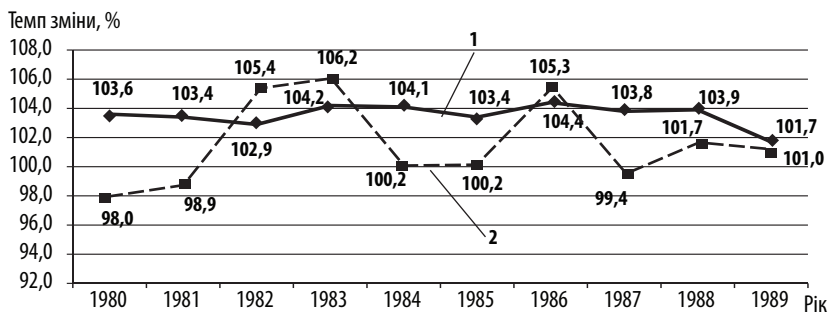

Рис. 1.4. Темпи змін обсягів виробництва промислової та сільськогосподарської продукції у СРСР:

1 - продукція промисловості; 2 - продукція сільського господарства [7 - 9]

Як свідчить рис. 1.4, динаміка темпів змін обсягів продукції промисловості мала більш-менш рівномірний характер, невеликий приріст припадав на 1983 – 1984 рр. У 1989 р. зафіксоване найбільше за розглянуте десятиріччя падіння темпів зростання обсягів промислового виробництва.

Динаміка змін обсягів продукції сільського господарства характеризувалась значною неусталеністю. Так, у 1980 – 1981 рр. відбулося зменшення приросту обсягів сільськогосподарського виробництва, зокрема знизилися обсяги виробництва продукції рослинництва (рис. 1.5).

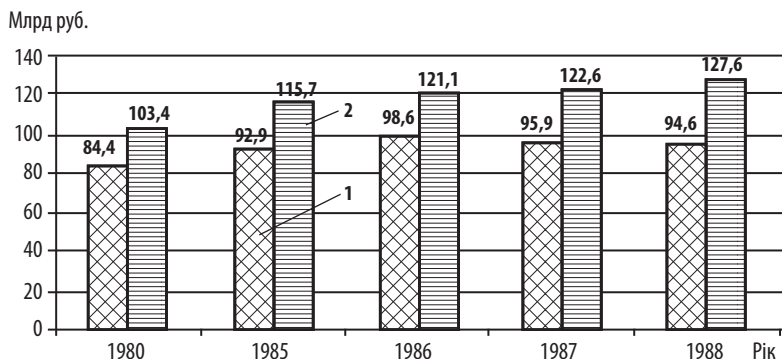

Рис. 1.5. Динаміка змін обсягів виробництва продукції сільського господарства у СРСР: 1 – продукція рослинництва; 2 – продукція тваринництва [7]

У 1982 – 1983 рр. цю ситуацію було виправлено (середньорічний приріст коливався від 2 до 4 %). Починаючи з 1984 р., темпи цього показника знов знизилися. Ще один сплеск збільшення виробництва сільськогосподарської продукції припадав на 1986 р.

Коливання показників економічного розвитку промисловості й сільського господарства супроводжувалася неусталеністю динаміки продуктивності праці та реальних доходів населення (рис. 1.6).

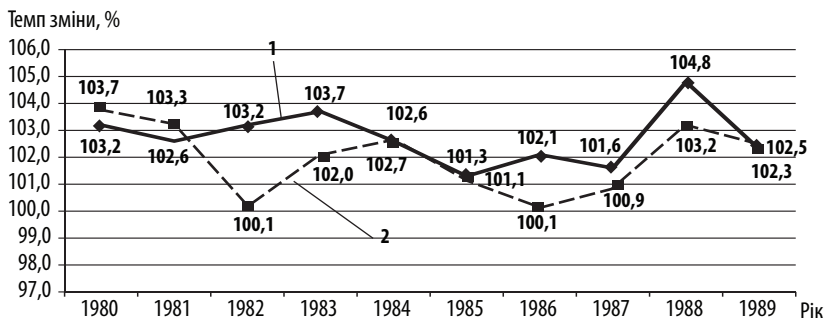

Рис. 1.6. Динаміка змін продуктивності праці та реальних доходів на душу населення у СРСР у 1980 – 1989 рр.: 1 – продуктивність праці; 2 – реальні доходи населення [7; 8]

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

Низькі темпи зростання продуктивності праці в економіці СРСР призвели до суттєвого відставання від провідних країн світу, зокрема США (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Співвідношення основних показників розвитку економіки СРСР та США в 1988 р. [7]

Серед чинників негативних явищ в економічній сфері СРСР, в першу чергу, слід відзначити неспроможність діючої адміністративно-командної системи управління формувати дієві стимули та зацікавленість суб'єктів господарювання у впровадженні досягнень науково-технічного прогресу та активізації інноваційної діяльності. Так, на рис. 1.8 наведено динаміку виробництва прогресивних видів техніки в 1980 – 1988 рр.

Протягом 80-х рр. XX ст. економіка СРСР характеризувалася низькими обсягами виробництва найважливіших видів прогресивної та високо-ефективної промислової продукції (рис. 1.9).

Наведені дані свідчать, що в досліджуваному періоді скорочувався обсяг виробництва промислових робіт. В той же час, темпи виробництва обчислювальних і керівних комплексів та різних видів прогресивного устаткування були недостатніми для модернізації промислового виробництва та переходу до економіки на базі високих технологій.

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Питома вага, %

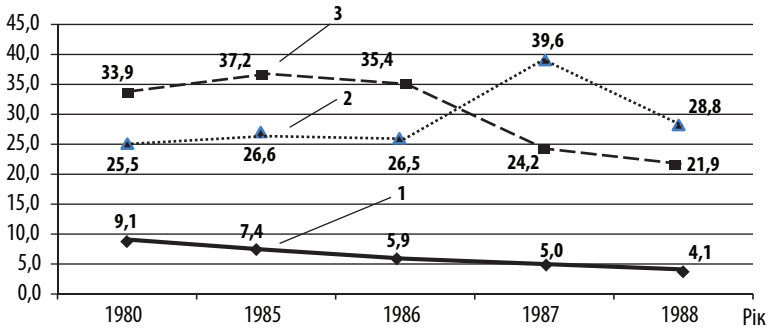

Рис. 1.8. Окремі показники технічного рівня розробок, виконаних науково-дослідними, конструкторськими, проектно-конструкторськими та технологічними організаціями СРСР:

- 1 – питома вага завершених науково-дослідних тем у загальній кількості, рівень яких вище кращих вітчизняних та зарубіжних розробок; 2 – відповідає рівню кращих вітчизняних та зарубіжних розробок; 3 – питома вага розробок з винаходами в загальній кількості завершених розробок по новій техніці [7]

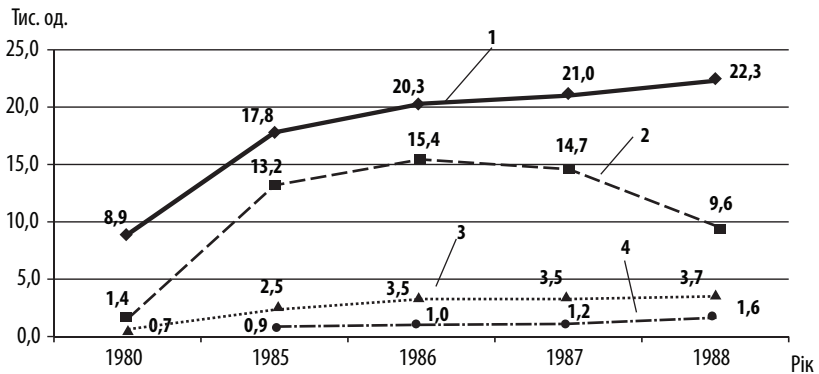

Рис. 1.9. Виробництво прогресивних видів техніки в СРСР, тис. од.:

- 1 – верстати з числовим програмним управлінням; 2 – промислові роботи; 3 – обробні центри; 4 – роторні та роторно-конвеєрні лінії (тис. комплектів) [7]

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

Така ситуація в значній мірі залежала від традиційно тривалого періоду освоєння нової продукції у провідних галузях промисловості, в тому числі у машинобудуванні (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Структура товарної продукції за роками освоєння її виробництва на підприємствах машинобудування СРСР [7]

Показник	Рік					
	1970	1980	1985	1986	1987	1988
Уся продукція, у т. ч. засвоєна	100	100	100	100	100	100
за останні 5 років	45,9	40,6	40,3	44,5	47,5	51,7
6 – 10 років	34,6	30,2	31,8	25,0	23,1	21,3
більше 10 років	19,5	29,2	27,9	30,5	29,4	27,0
Із загального підсумку, засвоєна в СРСР уперше за останні 3 роки	14,1	9,2	10,9	13,3	17,1	22,6

Отже, в 1988 р. порівняно із середнім значенням для 1981 – 1985 рр. скоротилася кількість створених зразків нової продукції за такими типами: машини, обладнання та апарати (на 35,2 %), енергетичне обладнання (на 32 %), електротехнічне обладнання (на 24,3 %), металорізальні верстати (на 35,2 %), обладнання для легкої промисловості (на 58,3 %), прилади, засоби автоматизації та обчислювальної техніки (на 40,5 %) тощо.

Зростання зносу основних виробничих фондів промисловості призводило до зниження фондовіддачі (табл. 1.6) та зростання питомої ваги матеріальних витрат у загальному обсязі продукції багатьох галузей промисловості, що автоматично спричинило падіння частки доданої вартості (табл. 1.7).

Таблиця 1.6

Фондовіддача за галузями промисловості СРСР, руб. [7]

Галузь	Рік					
	1980	1985	1987	1988	1989	1990
1	2	3	4	5	6	7
Уся промисловість	1,29	1,10	1,07	1,06	1,03	0,98
Важка промисловість, у т. ч.	0,97	0,85	0,84	0,84	0,80	0,76

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Закінчення табл. 1.6

1	2	3	4	5	6	7
паливно-енергетичний комплекс	0,59	0,47	0,44	0,42	0,40	0,37
електроенергетика	0,34	0,31	0,31	0,30	0,29	0,28
паливна промисловість	0,90	0,63	0,57	0,54	0,50	0,44
металургійний комплекс	1,07	0,88	0,86	0,85	0,84	0,79
машинобудівний комплекс	1,32	1,24	1,24	1,25	1,22	1,17
хіміко-лісовий комплекс	1,04	0,93	0,94	0,95	0,93	0,89
хімічна та нафтохімічна промисловість	0,90	0,81	0,82	0,83	0,82	0,78
лісова, деревообробна та целюлозо-паперова промисловість	1,32	1,17	1,19	1,21	1,18	1,14
промисловість будівельних матеріалів	0,85	0,76	0,76	0,77	0,76	0,73
легка промисловість	5,44	4,32	4,08	4,04	3,96	3,71
текстильна промисловість	4,98	3,81	3,64	3,63	3,61	3,38
швейна промисловість	7,59	6,49	5,97	5,76	5,55	5,24
шкіряна, хутряна та взуттєва	5,10	4,38	4,15	4,10	3,79	3,46
Переробні галузі, що входять до АПК, у т. ч.	2,71	2,45	2,45	2,42	2,41	2,27
харчосмакова	2,79	2,55	2,57	2,52	2,57	2,45
м'ясна та молочна	4,59	4,10	4,12	4,12	3,98	3,66
рибна	0,97	0,91	0,89	0,87	0,86	0,61

Отже, в 1990 р. порівняно із 1980 р. фондівдача зменшилася у промисловості СРСР на 24 %; важкої промисловості – на 21,6 %; переробної промисловості, що входить до АПК, – на 16,2 %.

Таблиця 1.7

Питома вага матеріальних витрат (без амортизації) у загальному
обсязі продукції промисловості (у зіставних цінах 1983 р.), % [7]

Галузь	Рік					
	1980	1985	1986	1987	1988	1990
1	2	3	4	5	6	7
Уся промисловість, у т. ч.	67,2	65,6	65,1	64,6	63,8	70,2
Важка промисловість, у т. ч.	58,2	54,4	53,8	52,9	52,4	63,1

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

Закінчення табл. 1.7

1	2	3	4	5	6	7
паливно-енергетичний комплекс	50,8	52,8	53,4	53,6	53,4	51,2
електроенергетика	50,8	52,9	52,6	52,5	51,8	55,6
паливна промисловість	50,8	52,4	53,3	53,7	54,0	53,9
металургійний комплекс	69,6	68,8	68,7	68,3	66,9	72,5
машинобудівний комплекс	57,3	54,6	54,1	52,4	51,0	60,6
хіміко-лісовий комплекс	61,0	58,9	57,8	57,0	55,7	60,9
хімічна та нафтохімічна промисловість	61,0	58,8	57,8	56,8	55,2	70,7
лісова, деревообробна та целюлозо паперова промисловість	61,1	60,0	58,4	58,0	56,7	57,9
промисловість будівельних матеріалів	64,3	64,1	63,6	63,2	62,5	55,4
Легка промисловість	85,1	84,0	83,7	82,6	81,5	85,6
Переробні галузі, що входять до АПК, у т. ч.	84,7	86,8	86,4	86,0	85,7	87,5
харчосмакова	88,1	92,5	92,1	90,9	90,1	87,4
м'ясна та молочна	87,3	84,8	84,8	84,9	85,0	82,8
рибна	66,3	55,2	54,8	54,3	54,0	46,5

Так, у 1980 – 1990 рр. майже у всіх галузях промисловості, за винятком хіміко-лісового комплексу, промисловості будівельних матеріалів та переробних галузей, що входять до складу АПК, мало місце зростання частки матеріальних витрат у загальному обсязі продукції промисловості.

Загальна криза у СРСР проявлялася і в економіці України (УРСР), яка мала вагоме значення в економічному комплексі СРСР (друге місце за чисельністю населення та третє – за територією) (табл. 1.8).

Так, на УРСР в 1987 р. припадало 15,8 % загальної величини основних виробничих фондів; 21,89 % валової продукції сільського господарства; 17,2 % виробництва електроенергії. 100 % приросту національного доходу відбувалося за рахунок підвищення продуктивності праці.

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Таблиця 1.8

Показники економічного розвитку УРСР на фоні республік СРСР, 1987 р. [1]

Республіка	Основні виробничі фонди, млрд руб.		Валова продукція сільського господарства; у зіставних цінах 1983 р., млрд руб.		Приріст національного доходу за рахунок підвищення продуктивності праці, %		Виробництво електроенергії, млрд Кв/ч	
	Значення	% в СРСР	Значення	% в СРСР	Значення	Ранг	Значення	% в СРСР
РСФСР	1009	61,11	102,0	46,43	100	1	1036	62,2
Українська РСР	261	15,81	48,1	21,89	100	1	286	17,2
Білоруська РСР	55	3,33	12,9	5,87	98	2	36,8	2,21
Узбецька РСР	57	3,45	10,0	4,55	–	–	54,6	3,28
Казахська РСР	96	5,81	15,6	7,10	84	4	87,3	5,24
Грузинська РСР	23	1,39	3,4	1,55	–	–	16,6	1,00
Азербайджанська РСР	26	1,57	4,0	1,82	–	–	24,0	1,44
Литовська РСР	22	1,33	4,8	2,18	98	2	28,6	1,72
Молдавська РСР	18	1,09	5,0	2,28	100	1	17,2	1,03
Латвійська РСР	18	1,09	3,0	1,37	96	3	4,9	0,29
Киргизька РСР	13	0,79	2,8	1,27	–	–	11,3	0,68
Таджицька РСР	11	0,67	2,5	1,14	46	8	15,7	0,94
Вірменська РСР	14	0,85	1,4	0,64	54	7	14,8	0,89
Туркменська РСР	16	0,97	2,3	1,05	60	6	13,2	0,79
Естонська РСР	12	0,73	1,9	0,86	67	5	18,1	1,09

Темпи приросту промисловості УРСР (як і інших республік) були низькими (табл. 1.9).

Отже, УРСР знаходилась на 6 місці за темпом приросту продуктивності праці та обсягу промислової продукції.

Україна посідала вагоме місце в економіці СРСР за виробництвом найважливіших видів промислової продукції (табл. 1.10).

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

Таблиця 1.9

Промисловість УРСР та інших республік СРСР, 1988 р. [1, с. 14]

Республіка	Фактичні темпи приросту				Виконання договірних обов'язків за поставками продукції	Не поставлено продукції споживачам, млн руб.	Частка підприємств, що не виконали договірні обов'язки
	Обсягу продукції (робіт, послуг)		Продуктивності праці				
	Значення	Ранг	Значення	Ранг			
РСФСР	3,6	8	5,3	5	98,9	5,0 млрд.	18
Українська РСР	4,0	6	5,0	6	98,5	2,0 млрд.	16
Білоруська РСР	6,2	2	6,3	2	99,9	48	4
Узбецька РСР	3,3	12	2,4	14	98,7	258	17
Казахська РСР	3,7	7	4,0	11	99,3	200	11
Грузинська РСР	2,7	14	4,3	9	98,9	114	16
Азербайджанська РСР	3,5	9	3,9	12	98,2	206	19
Литовська РСР	5,1	4	5,6	4	99,7	35	6
Молдавська РСР	3,4	11	4,1	10	98,3	142	21
Латвійська РСР	3,5	9	6,0	3	99,2	67	12
Киргизька РСР	6,7	1	7,0	1	99,3	35	15
Таджицька РСР	5,3	3	3,9	12	98,7	56	20
Вірменська РСР	0,1	15	1,2	15	96,5	271	33
Туркменська РСР	4,6	5	4,5	8	99,4	23	9
Естонська РСР	2,9	13	4,7	7	99,6	20	10

Так, у 1988 – 1990 рр. УРСР знаходилася на перших місцях за виробництвом залізної руди, електродвигунів змінного струму та цукру-піску.

Другі місця УРСР посідала за виробництвом електроенергії, вугілля, чавуну, сталі, готового прокату чорних металів, сталевих труб, металорізальних та ковальсько-пресових верстатів, машин та обладнання різного призначення, шин, трикотажних виробів, взуття, телевізорів та інших предметів масового споживання.

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Таблиця 1.10

Питома вага України в загальному виробництві промислової продукції СРСР
у 1988 – 1990 р., % [1; 10]

Продукція	1988		1989		1990	
	%	місце	%	місце	%	місце
1	2	3	4	5	6	7
Електроенергія	17,4	2	17,2	2	17,3	2
Нафта, у т. ч. газовий конденсат	0,9	4	0,9	4	1,0	4
Газ природний	4,2	4	3,9	4	3,5	4
Вугілля	24,9	2	24,3	2	23,5	2
Чавун	41,4	2	40,8	2	40,8	2
Сталь	34,7	2	34,2	2	34,1	2
Готовий прокат чорних металів	34,5	2	34,5	2	34,5	2
Сталеві труби	34,3	2	33,5	2	33,3	2
Залізна руда (товарна)	46,4	1	45,5	1	44,5	1
Електродвигуни змінного струму	33,7	1	35,8	1	36,9	1
Металорізальні верстати	19,7	2	22,6	2	23,6	2
Ковальсько-пресові верстати	23,4	2	25,3	2	25,7	2
Нафтоапаратура	20,0	2	16,8	2	17,8	2
Хімічне обладнання та запчастини до нього	28,1	2	28,5	2	28,4	2
Сільськогосподарські машини	26,0	2	27,9	2	26,3	2
Машини та обладнання для тваринництва та виробництва кормів	29,0	2	28,8	2	29,4	2
Екскаватори	27,6	2	29,2	2	29,6	2
Мостові електричні крани	23,2	3	22,6	3	23,7	3
Мінеральні добрива	15,0	3	15,0	3	15,2	3
Хімічні волокна та нити	12,4	3	12,3	3	12,1	3
Шини	16,4	2	16,3	2	16,4	2
Папір	5,4	2	5,6	2	18,2	2
Трикотажні вироби	18,3	2	18,3	2	23,3	2
Взуття	23,3	2	23,4	2	35,8	2
Телевізори	35,6	2	35,9	2	13,9	2

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

Закінчення табл. 1.10

1	2	3	4	5	6	7
Холодильники й морозильники	13,5	2	13,6	2	10,1	2
Пральні машини	8,7	3	9,7	3	9,4	3
Мотоцикли й моторолери	10,5	3	10,1	3	54,4	3
Цукор-пісок	50,9	1	52,6	1	21,3	1
М'ясо	21,3	2	21,3	2	32,8	2
Рослинне масло	33,3	2	33,2	2	6,0	2

У цілому, за виробництвом усіх видів промислових товарів та навіть видобутком деяких енергоресурсів Україна у складі СРСР не посідала місця, нижчі 4. Це свідчить про сформований потужний промисловий комплекс. Однак загальна для СРСР тенденція до зниження темпів економічного розвитку була притаманна й Україні. Так, на *рис. 1.10* наведені темпи зміни обсягів промислової продукції УРСР у 1990 р. та 1988 р., які свідчать про особливо гострий пік падіння обсягів виробництва промислової продукції саме в 1990 р., на передодні розпаду СРСР.

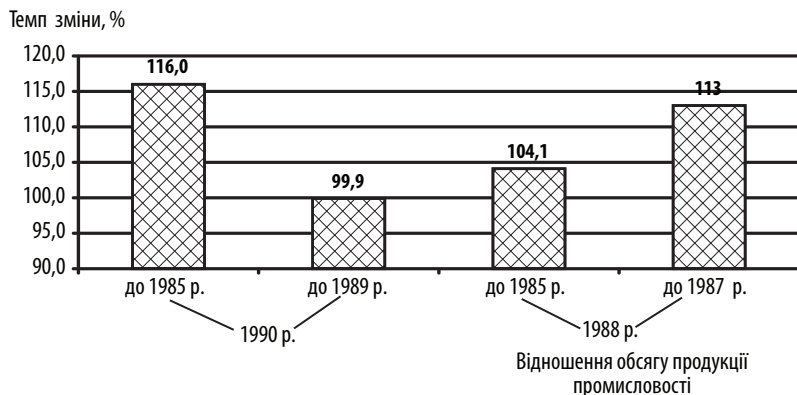

Рис. 1.10. Темпи зміни обсягів промислової продукції України в 1988 р. та 1990 р.

Таке уповільнення темпів розвитку промисловості можна пояснити тим, що матеріально-технічна база виробництва України була застарілою, а інноваційна активність суб'єктів господарської діяльності – низькою.

У табл. 1.11 наведені дані, що характеризують обсяги виробництва прогресивної промислової продукції у 1985 – 1989 рр. в Україні.

Таблиця 1.11

Виробництво найважливіших видів прогресивної промислової продукції з високим рівнем доданої вартості в Україні [9 – 11]

Вид прогресивної техніки	Роки				
	1985	1986	1987	1988	1989
Обчислювальні і керівні комплекси (в одномашинному численні), тис. од.	3,4	4,4	5	6,1	7,9
Пристрої програмного управління для всіх видів технологічного устаткування, тис. од.	1,9	2,3	2,5	1,7	0,7
Роторні і роторно-конвеєрні лінії, комплектів	85	110	105	149	158
Промислові роботи, тис. од.	1,8	1,8	2,1	1,2	0,6
Гнучкі виробничі модулі різного технологічного призначення, тис. од.	0,1	0,4	0,5	0,5	0,4

Отже, в дослідженому періоді розвиток промисловості України підпорядковувався встановленим вище закономірностям розвитку промисловості СРСР і мав такі самі негативні тенденції.

Зокрема зменшувалося прогресивної техніки, а саме: виробництво пристроїв програмного управління для технологічного устаткування та промислових роботів. Крім того, темпи зростання виробництва інших видів прогресивної техніки – роторних й роторно-конвеєрних ліній, обчислювальних і керівних комплексів у 1988 – 1989 рр. знизилися.

Інноваційна активність промислових підприємств України уповільнювалася за рахунок тривалого періоду освоєння виробництва нової техніки, машин, устаткування, про що свідчать дані табл. 1.12.

Отже, частка продукції, освоєної уперше за останні 3 роки, в 1989 р. становила 27,1 %, що недостатньо для прискореного економічного розвитку на інноваційній основі.

Як і в цілому по СРСР, так і в промисловому комплексі України, у 80-х рр. ХХ ст. зростав знос основних виробничих фондів (табл. 1.13).

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

Таблиця 1.12

Структура товарної продукції за роками освоєння її виробництва підприємствами машинобудівного комплексу УРСР, %

Показник	1980	1985	1986	1987	1988	1989
Уся продукція, у т. ч. освоєна:	100	100	100	100	100	100
за останні 5 років	44,3	46,9	47,9	48,7	54,7	52,2
6 – 10 років тому	30,1	29,1	27,5	27,6	22,9	25,7
більш 10 років тому	25,6	24	24,6	23,7	22,4	22,1
Із загального обсягу продукції, освоєної у СРСР уперше за останні 3 роки	11,3	13,1	13,4	13,8	20,7	27,1

Таблиця 1.13

Знос основних виробничих фондів за галузями промисловості України (за підприємствами, що знаходиться на самостійному балансі, у % від загальної вартості фондів на кінець року) [9 – 11]

Показник	Рік					
	1980	1985	1986	1987	1988	1989
Уся промисловість	37,4	43,2	44,2	45	46,1	47,3
машинобудівний комплекс	34	40,2	41,4	42,6	43,3	45,2
легка промисловість	31,7	38,9	41,2	45	42	41,9
переробні галузі, що входять до агропромислового комплексу (харчова промисловість)	36	39,6	40,9	41,1	41,3	42,6

Наведені дані свідчать, що протягом десяти років знос основних виробничих фондів у промисловості України збільшився на 9,9 % і становив 47,3 % у 1989 р. Зростав знос у машинобудуванні, легкій промисловості та переробних галузях, що призводило до зниження продуктивності праці та фондівдачі.

Зростання зносу основних виробничих фондів доповнювалося уповільненням темпів підвищення технологічної озброєності виробництва, зокрема його механізації та автоматизації, збільшення кількості автоматизованих систем управління й обробки інформації (табл. 1.14 – 1.15).

Таблиця 1.14

Механізація й автоматизація виробництва в промисловості України
в 1971 – 1985 рр. [13]

Наявність у промисловості	Період		
	на 1.07.1971	на 1.07.1981	на 1.07.1985
механізованих потокових ліній, тис.	16,6	27,7	30,5
автоматичних ліній, тис.	1,6	4,3	5,4
комплексно-механізованих і автоматизованих ділянок цехів, виробництв, тис.	8,2	18,2	20,4
комплексно-механізованих і автоматизованих підприємств, тис.	1	1,1	1,2

Таблиця 1.15

Наявність автоматизованих систем управління й обробки інформації
в народному господарстві України (на 1.01, систем) [14]

Показник	Роки			
	1981	1984	1986	1989
Усього автоматизованих систем, у т. ч.:	719	864	1141	2233
управління підприємствами	173	214	250	373
управління технологічними процесами	272	350	460	731
проекткування	–	3	59	533
наукових досліджень	–	–	12	43
обробки інформації	42	57	87	23

Отже, в розглянутому періоді майже незмінною залишилась кількість комплексно-механізованих і автоматизованих підприємств. Це є негативним моментом на фоні прискороеного науково-технічного розвитку у провідних капіталістичних країнах у ці роки.

Така ситуація призводила до відставання темпів зростання продуктивності праці від темпів нарощування фондоозброєності та спричиняла зменшення фондівіддачі у народному господарстві України, виступила чинником генерації інфляційного тиску на розвиток економіки України.

Нерівномірність економічного розвитку спостерігалася на рівні окремих регіонів України. Так, за даними *табл. 1.16*, найбільш високі теми при-

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

росту обсягу промислової продукції в 1988 р. були в Закарпатській, Київській, Кіровоградській та Тернопільській областях. Найнижчий темп приросту був у Харківській області.

Таблиця 1.16

Промисловість регіонів УССР у 1988 р. [1, с. 89]

Регіон	Фактичні темпи приросту				Виконання договірних обов'язків за поставками продукції	Не поставлено продукції споживачам, млн руб.	Частка підприємств, що не виконали договірні обов'язки
	Обсягу продукції (робіт, послуг)		Продуктивності праці				
	Значення	Ранг	Значення	Ранг			
1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	1,7	25	2,3	25	97,0	100	14
Волинська	4,4	13	6,0	9	99,1	14	18
Ворошилоградська	3,0	23	4,4	18	98,3	190	31
Дніпропетровська	3,4	21	5,3	14	98,5	208	17
Донецька	3,8	18	5,4	13	98,5	319	23
Житомирська	5,2	9	7,1	3	99,6	12	12
Закарпатська	7,9	1	8,7	1	99,4	9	9
Запорізька	4,0	16	5,3	14	97,2	227	26
Івано-Франківська	4,2	15	4,8	17	99,5	12	8
Київська	7,7	2	6,7	5	99,6	12	11
м. Київ	5,6	6	6,0	9	99,8	20	5
Кіровоградська	6,6	3	7,5	2	96,6	81	14
Кримська	5,1	10	6,9	4	99,2	32	13
Львівська	5,0	11	6,1	7	99,6	28	10
Миколаївська	5,4	8	6,1	7	98,6	37	22
Одеська	3,7	19	5,5	12	98,6	69	14
Полтавська	2,5	24	3,5	22	96,9	167	16
Рівненська	4,8	12	3,7	21	98,4	30	21
Сумська	3,2	22	2,7	24	98,3	62	18
Тернопільська	6,6	3	2,8	23	97,7	44	5

Закінчення табл. 1.16

1	2	3	4	5	6	7	8
Харківська	0,6	26	1,7	26	97,8	209	21
Херсонська	5,6	6	6,3	6	99,0	27	12
Хмельницька	6,1	5	5,0	16	97,7	69	20
Черкаська	4,3	14	3,9	20	97,8	82	20
Чернівецька	3,7	19	5,6	11	98,6	21	3
Чернігівська	4,0	16	4,4	18	99,8	6	6

Економічні проблеми доповнювалися тривалими проблемами соціального розвитку, а саме:

- ▶ низьким рівнем задоволення потреб населення у основних споживчих товарах;
- ▶ недостатнім розвитком об'єктів соціальної інфраструктури.

Отже, результати аналізу свідчать, що в економіці СРСР та України напередодні трансформаційного періоду стартові умови проведення економічних реформ мали такі негативні характеристики:

1. Уповільнення темпів економічного розвитку народного господарства СРСР в цілому та України.
2. Невідповідність структури економіки, зокрема промисловості, цілям та завданням поступового впровадження ринкового механізму.
3. Превалювання в основному енергомістких виробництв при дефіциті енергоресурсів.
4. Невідповідність світовим тенденціям досягнень НТП, низька інноваційна активність промислових підприємств.
5. Низький рівень задоволення потреб населення у товарах та послугах.

Окрім цього, у країні не були сформовані необхідні політичні умови для проведення реформ. У цей період серед населення України панували різні настрої. Так, за опитуваннями соціологів, напередодні президентських виборів 1991 р. Комуністичній партії цілковито і значною мірою довіряли 20 % опитаних; Народному Руху – 9 %. Рівень довіри до більшості

тодішніх політичних лідерів – В. Фокіна, Л. Лук'яненко, І. Драча – виборці оцінювали як незначний. Лише до Л. Кравчука він наближався до оцінки «довіряю певною мірою». Поряд із цим 70 % опитаних висловили думку, що «політикам ніколи не можна повністю довіряти» [15, с. 12 – 13].

В умовах політичної нестабільності ефективне проведення економічних реформ є проблематичним. Проведений аналіз свідчить, що Україна мала несприятливі стартові умови для здійснення радикальних економічних реформ після розпаду СРСР і отримання незалежності.

1.2. Періодизація економічних реформ у трансформаційному періоді в Україні

У 90-ті рр. ХХ ст. в Україні відбулося реформування усіх основних сфер соціально-економічного розвитку. Перетворення різного ступеня глибини відбулися у банківській, валютній, ціновій, зовнішньоекономічній, земельній, адміністративній, соціальній та податковій сферах (табл. 1.17).

У табл. 1.17 цифрами визначені наступні події: 1 – реорганізація Державного банку СРСР у Національний банк України; 1а – створення перших комерційних банків; 1б – зміцнення банківської системи в рамках реформування монетарної політики; 2 – введення валюти «карбованець»; 3 – введення валюти «гривня»; 4 – девальвація гривні; 5 – лібералізація цін; 6 – перехід до приватної власності; 7 – мала приватизація; 8 – велика (масова) приватизація; 9 – приватизація за індивідуальними проектами; 10 – лібералізація зовнішньоекономічної діяльності; 11 – вступ до МВФ, отримання першого кредиту від МВФ; 12 – отримання другого кредиту від МВФ; 13 – вступ до СОТ; 14 – розпаювання земель та лібералізація цін на сільськогосподарському ринку; 15 – раціоналізація структури, функцій та методів діяльності органів виконавчої влади (1999 р. – реформа Л. Кучми); 16 – прийняття податкового кодексу; 17 – реформування пенсійної системи; 18 – обрання жорсткого курсу на євроінтеграцію, підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (21.03.2014 р.); 19 – зміна пенсійного віку, умов нарахування пенсій; 20 – декларування нового етапу приватизації неефективних державних підприємств; 21 – запровадження електронного урядування; 22 – зміна кількості та порядку нарахування податків та

Таблиця 1.17

Основні етапи та напрями реформ в Україні

Реформа (сфера реформування)	Рік												
	1991	1992 – 1993	1994 – 1995	1996 – 1997	1998 – 1999	2000 – 2001	2002 – 2003	2004 – 2005	2006 – 2007	2008 – 2009	2010 – 2011	2014 р.	
Банківська	1	1а	16										
Фінансова, валютна		2	3	4									
Цінова		5											
Власність (реструктуризація, приватизація)	6	7	8			9						20	
Зовнішньоекономічна	10	11	12							13		18	
Земельна						14							
Адміністративна					15							21	
Соціальний захист											16	19	
Податкова											17	22	
Дерегулювання												23	
Промисловість												24	

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

зборів; 23 – обрання курсу на дерегулювання економіки з метою формування потенціалу для сталого розвитку регіонів України; 24 – модернізація військово-промислового комплексу, реформування агропромислового комплексу.

У табл. 1.18 наведена періодизація реформ в Україні, за В. Реутовим [16], який виділив три періоди, що відрізняються глибиною трансформації та результатами.

Таблиця 1.18

Періодизація реформ в Україні [16]

Період	Назва	Сутність
1991 – 1993 рр.	раптова трансформація	часткове обмеження планової економіки та спроба її модернізації без докорінного ламання колишньої структури шляхом імплантації нових господарських елементів і відносин у структуру національної економіки
1994 – 1999 рр.	поглиблена трансформація	Трансформація промисловості, приватизація, вибір моделі «змішаної економіки», поступовий перехід до постіндустріальної економіки
2000 – 2010 рр.	глобальні трансформаційні зрушення	Адаптація національної економіки до світової ринкової системи, поступовий перехід до 5 технологічного укладу, впровадження основ концепції «сталого розвитку»

Дані табл. 1.17 необхідно доповнити четвертим та п'ятим етапами реформ в Україні. Четвертий етап тривав з 2010 по 2014 р., а п'ятий розпочався в 2014 р. й, орієнтовно, буде тривати до 2018 – 2020 рр. та визначатиметься пріоритетами євроінтеграції в економічній політиці (табл. 1.19).

Таблиця 1.19

Четвертий та п'ятий етапи реформ в Україні

Період	Назва	Сутність
2010 – 2014 рр.	Модернізація економіки	Спроба проведення масштабної модернізації економічного розвитку та впровадження засад сталого розвитку
2014 – 2018 рр. (?)	Адаптація соціально-економічної моделі до умов євроінтеграції	Зміна законодавства, державної політики регулювання соціально-економічного розвитку країни та її регіонів; децентралізація та дерегулювання

Отже, економічні реформи в Україні відбувалися за такими головними напрямками (рис. 1.11).

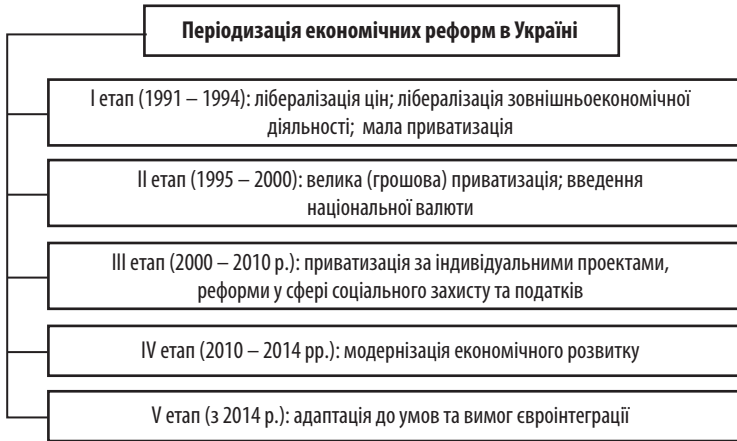

Рис. 1.11. Етапи економічних реформ в Україні

Розглянемо виділені етапи більш докладно.

Перший етап соціально-економічних реформ в Україні був спрямований на докорінну трансформацію адміністративно-командної моделі УРСР та створення ринкової економіки. Вихідними умовами цього етапу були такі.

1. Тривалий період існування адміністративно-командної системи, відсутність ринкових інститутів.
2. Відсутність приватного сектора в економіці та досвіду населення у здійсненні підприємницької діяльності.
3. Наявність значних структурних диспропорцій в економіці: нестача виробництва товарів споживання та перевиробництва засобів виробництва.
4. Закритість економіки та суспільства.
5. Зростання інфляції та зовнішнього боргу.

Незважаючи на значну сукупність негативних передумов, в якості стратегії соціально-економічних перетворень було обрано «шокову терапію»,

яка передбачає швидке впровадження реформаторських заходів, спрямованих на «... радикальну одночасну зміну системи інститутів» [18, с. 131]. Дана стратегія спрямована на впровадження розвинених ринкових інститутів через прийняття відповідних законів.

Як зазначають деякі дослідники, вибір шокової стратегії реформування соціально-економічної моделі країни є вимушеним, і в більшості випадків пов'язаний із необхідністю усунення структурних диспропорцій в економіці та товарного дефіциту.

Недоліками даної стратегії можна вважати:

- ▶ виникнення тривалого трансформаційного періоду (особливо у випадках, коли параметри соціально-економічної системи віддалені від рівноважних);
- ▶ швидкі зміни значно знижують адаптаційні можливості суб'єктів господарства та можливості корегування стратегії у разі виявлення її незапланованих відхилень;
- ▶ зростання суспільного неприйняття реформ.

Протягом **першого етапу** економічних реформ в Україні було реалізовано такі заходи:

I. У політичній сфері.

1. Проголошення незалежності, що була підтверджена всенародним референдумом, обрання першого Президента України (грудень 1991 р.).
2. Вступ до МВФ (1992 р.).

II. В економічній сфері.

1. Створення Національного банку України (1991 р.) та прийняття Закону про банки та банківську діяльність, який впроваджував засади формування ринкової фінансово-кредитної системи в країні.
2. Впровадження тимчасової валюти – українського карбованця (купюно-карбованця).
3. Лібералізація цін та зовнішньої торгівлі.
4. Скорочення обсягів фінансування державного сектора, науки, соціальних видатків.

5. Приватизація (з 1992 р.).

6. Часткова дерегуляція в аграрному секторі (листопад 1994 р.).

Результатом першого етапу реформ в Україні стало часткове впровадження ринкових засад в економічну систему країни, яке супроводжувалося глибокою соціально-економічною кризою та зростанням зовнішнього боргу країни. На цьому етапі сформувався тіньовий сектор в економіці країни.

Другий етап реформ містив такі заходи.

I. В економічній сфері.

1. Грошова реформа – введення національної валюти – гривні.
2. Скорочення дефіциту Державного бюджету.
3. Проведення великої грошової приватизації (пік припадав на 1996 р.).
4. Реформа в аграрному секторі – впровадження паїв на колгоспні землі.

Результатом другого етапу реформ в Україні стало поступове зростання економічних показників (ВВП на душу населення, скорочення інфляції). На цьому етапі було закладено основи для олігархізації економіки.

На **третьому етапі** реформ було реалізовано.

I. У політичній сфері.

1. Розробка концепції політреформи, за якою планувалося впровадження двопалатного парламенту та обрання президента у Верховній Раді.
2. Посилення курсу євроінтеграції, починаючи з 2004 р.

II. В економічній сфері.

1. Приватизація за індивідуальними проектами, спрямована в основному на зміну власності великих та стратегічно важливих проектів.
2. Вступ до СОТ (2008 р.).
3. Проголошення реприватизаційної програми (2005 р.), в ході якої планувалося переглянути підсумки приватизації. Програма не набула широкого розповсюдження.
4. Спроба подолання корупції та демократизації.

Результати третього етапу реформ полягали в низьких темпах соціально-економічного розвитку, зростанні інфляції та безробіття.

Четвертий етап реформ в Україні полягав у таких заходах.

I. У політичній сфері.

1. Дерегуляція та спрощення системи державного управління (реформа держслужби та виконавчої влади).

II. В економічній сфері.

1. Податкова реформа (зміни в податковому та бюджетному законодавстві).

2. Модернізація інфраструктури (реалізація масштабних проектів у рамках підготовки до чемпіонату Євро-2012).

3. Реформування фінансового сектора.

4. Реформа міжбюджетних відносин.

III. У соціальній сфері.

1. Реформа медичного обслуговування.

2. Реформа системи пенсійного страхування.

3. Реформа системи освіти.

4. Реформа системи соціальної підтримки.

Досягненням даного етапу можна вважати формування чіткої програми реформ вперше в Україні. Однак заплановані реформи не були реалізовані, і програма спростована зі зміною влади в країні.

В 2014 р. на фоні загострення соціальних та економічних проблем в Україні стартував **новий етап реформ**, цілі якого визначаються з урахуванням пріоритетів євроінтеграції. В 2014 р. було розроблено декілька проектів реформ, оформлених у вигляді програм та дорожніх карт, докладний аналіз яких буде представлено в розділі 3.

Визначені етапи реформ в Україні доцільно систематизувати за допомогою хронологічної шкали (рис. 1.12).

Хронологічні шкали є інструментом дослідження соціально-економічних явищ, який дозволяє виявити закономірності їх протікання у часі та зв'язки між подіями.

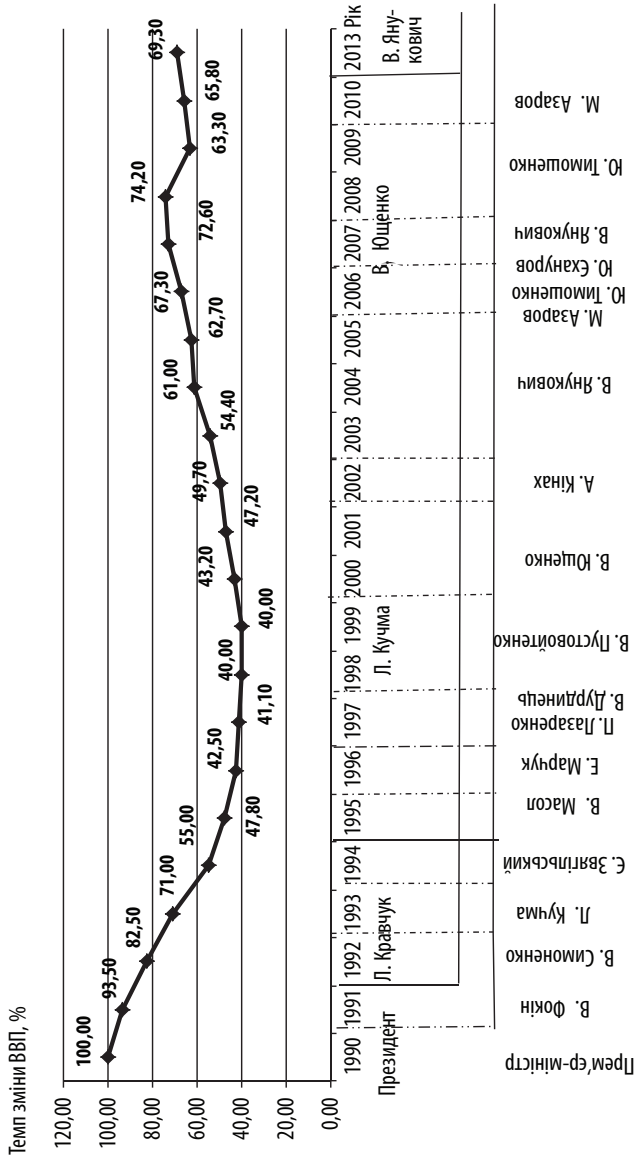

Рис. 1.12. Реформи в Україні на хронологічній шкалі

На рис. 1.12 наведено прізвища президентів та прем'єр-міністрів України, за часів діяльності яких відбувалися соціально-економічні реформи за визначеними етапами. Для наглядного визначення ефективності реформ на рис. 1.12 наведена динаміка приросту ВВП у 1990 – 2011 рр.

Доказна характеристика діяльності прем'єр-міністрів України наведена в додатку А.

Проведений аналіз дозволив виділити такі позитивні та негативні наслідки чотирьох досліджених напрямів реформування економіки України, які узагальнено на рис. 1.13.

Отже, за усіма дослідженими напрямками економічних реформ в Україні можна виділити як переваги, так і недоліки. За трьома напрямками – лібералізацією цін та зовнішньоекономічної діяльності та трансформацією структури економіки кількість переваг та недоліків однакова. За напрямом приватизація кількість недоліків перевищує кількість переваг. Отже, можна зробити висновок, що економічна ефективність реформ, здійснюваних в рамках напрямку «приватизація» була найнижчою.

Таким чином, в результаті реалізації чотирьох етапів реформ в Україні не вдалося подолати низку соціально-економічних проблем на національному та регіональному рівнях (табл. 1.20), що підтверджується аналізом динаміки показників економічного та соціального розвитку країни та її регіонів, представлених в наступному підрозділі.

Таблиця 1.20

Проблеми економіки України після проведення реформ

Національний рівень	Регіональний рівень
<ul style="list-style-type: none"> ▷ Низькі темпи зростання ВВП ▷ Порушення раціональної структури економіки, орієнтація на старі індустріальні галузі ▷ Низька інноваційна активність промислових підприємств ▷ Інфляція ▷ Незадовільна політика регулювання економіки, нестабільність законодавства, антиконкурентна практика, поширення корупції ▷ Складні податкові та митні правила 	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Значна диференціація основних соціально-економічних показників регіонального розвитку ▷ Існування великої кількості проблемних регіонів, рівень розвитку яких значно відстає від середнього по країні ▷ Низька інвестиційна привабливість периферійних регіонів країни

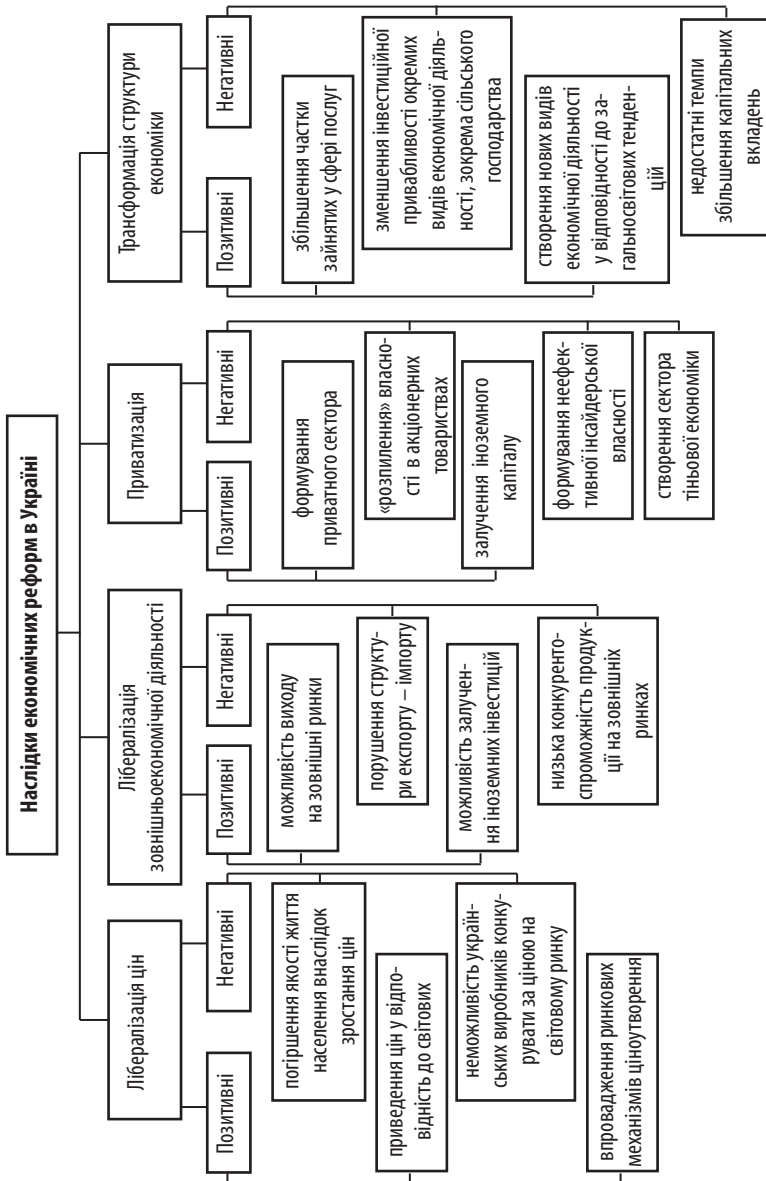

Рис. 1.13. Наслідки основних економічних реформ в Україні

1.3. Соціально-економічні результати реформ трансформаційного періоду в Україні

Проведення швидкої лібералізації споживчих цін у країні призвело до неконтрольованого їх зростання у 1992 – 1994 рр. (рис. 1.14).

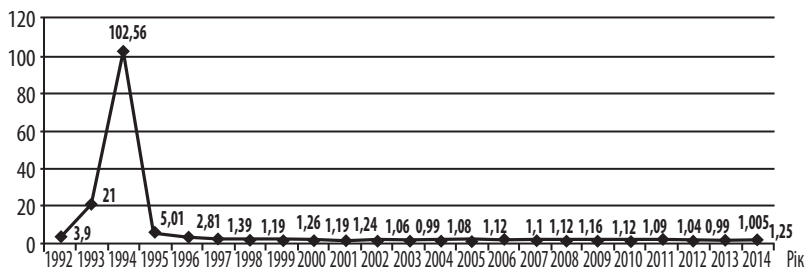

Рис. 1.14. Динаміка змін індексу споживчих цін в Україні в 1992 – 2014 рр.

Зростання цін у промисловості виявилось дуже нерівномірним, хоча в цілому воно перевищувало загальний індекс інфляції в 2 рази, але в окремих галузях воно було значно вищим, що є свідченням початку інфляції витрат (табл. 1.21).

Таблиця 1.21

Індекс оптових цін підприємств у різних галузях промисловості України в 1991 – 1999 рр.

Галузь промисловості	Рік								
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
	Разів					%			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Уся промисловість	2,6	42,0	98,0	9,0	2,7	120,0	100,5	130,5	116,0
електроенергетика	2,7	52,0	95,0	10,0	2,5	130,0	102,0	166,4	97,2
паливна промисловість	1,6	237,0	52,0	11,0	2,3	110,0	104,5	135,3	129,3
чорна металургія	3,0	55,0	56,0	14,0	2,3	110,0	102,0	150,7	116,4
хімічна промисловість	2,9	72,0	64,0	10,0	2,4	120,0	95,7	142,0	112,3
машинобудування	2,5	32,0	74,0	7,0	3,8	130,0	111,5	123,5	115,0
лісова, деревообробна та целюлозно-паперова	3,1	31,0	98,0	6,0	3,3	120,0	103,6	118,5	120,7

Закінчення табл. 1.21

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
промисловість будівельних матеріалів	2,7	44,0	98,0	6,0	2,9	120,0	101,5	126,1	114,6
легка	3,7	20,0	80,0	7,0	2,7	120,0	101,8	126,5	120,9
харчосмакова	2,6	30,0	117,0	6,0	3,1	100,0	109,6	111,7	116,1
м'ясна	5,4	11,0	245,0	4,0	3,0	120,0	114,9	113,8	116,9
рибна	4,0	31,0	153,0	3,0	2,2	130,0	109,3	138,1	103,7

Особливо відчутно ціни підвищились в 1992 р. у паливній (237 разів), хімічній (72,4 рази), нафтохімічній промисловості (55 разів), електроенергетиці (52 рази).

При цьому в цілому в промисловості ціни за 1992 р. зросли в 42,3 рази, а на споживчому ринку – в 21 раз. Причиною такого стрімкого зростання цін на продукцію української промисловості в той період було монопольне становище більшості підприємств. Взагалі в промисловості України домінують саме великі підприємства монопольного типу. Це визначається структурою виробництва, що склалася історично (переважання важкої промисловості), та формами планового управління. Концентруючи значну частку обсягу виробництва будь-якої продукції, вони не зустрічали достатньої конкуренції при продажу свого товару на ринку і могли значно підвищувати власні ціни у разі зняття адміністративного контролю за їх зростанням (що спостерігалось впродовж 1992 р. – першого півріччя 1993 р., коли зведений індекс рівня адміністративного контролю за цінами знизився з 78,3 до 35,2 %, а контроль оптових цін становив лише 16 %). Крім того, розвитку інфляції сприяла конкретна економічна ситуація в той період: підвищення цін на імпортовану сировину і паливо викликало зростання цін по спіралі. Підприємства, збільшивши власні ціни, переклали на плечі замовників свої збільшені витрати на матеріальні ресурси [19].

Лібералізація цін суттєво вплинула на результати роботи промислових підприємств України, про що свідчать наведені в *табл. 1.22* дані щодо випуску продукції за деякими галузями промисловості України.

Таблиця 1.22

Індекси продукції за галузями промисловості України в 1991 – 1999 рр.
по відношенню до 1990 р.

Галузь промисловості (вид економічної діяльності)	Рік							
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1998	1999
Уся промисловість	0,95	0,89	0,82	0,60	0,52	0,50	0,49	0,51
електроенергетика	0,96	0,90	0,85	0,74	0,70	0,65	0,63	0,67
паливна промисловість	0,89	0,76	0,59	0,49	0,44	0,41	0,44	0,43
чорна металургія	0,88	0,80	0,61	0,43	0,41	0,46	0,46	0,49
хімічна та нафтохімічна	0,93	0,81	0,61	0,45	0,41	0,40	0,41	0,38
машинобудування та металобробка	1,04	1,005	1,07	0,66	0,50	0,37	0,36	0,35
лісова, деревообробна та целюлозно-паперова	1,02	1,04	1,007	0,68	0,56	0,46	0,49	0,59
промисловість будівельних матеріалів	1,01	0,98	0,83	0,52	0,38	0,25	0,23	0,23
легка	0,97	1,03	0,89	0,47	0,32	0,24	0,25	0,28
харчосмакова	0,89	0,85	0,81	0,64	0,62	0,43	0,38	0,41
м'ясна та молочна	0,86	0,68	0,54	0,45	0,32	0,28	0,19	0,20
рибна	0,95	0,47	0,33	0,30	0,40	0,44	0,25	0,27

Таким чином, в дослідженому періоді обсяги виробництва в усіх галузях промисловості України знижувалися. Проте темпи падіння виробництва за галузями різнилися. Найбільшого спаду зазнала м'ясна та молочна, легка, рибна промисловість та машинобудування.

Позиціонуємо досліджені галузі промисловості України в матриці «продукція – ціни», яка характеризує вплив лібералізації цін на загальний стан у галузі (рис. 1.15).

Границі квадрантів матриці «продукція – ціна» визначені як середні значення змін індексів цін та обсягів продукції за аналізованими галузями промисловості України у відповідний період часу.

Отже, найбільш сприятливим є перший квадрант матриці ВВ, який характеризується високими темпами зростання цін на продукцію та обсягами

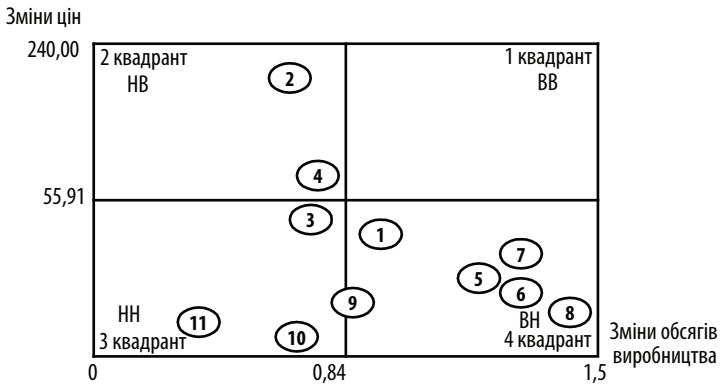

Рис. 1.15. Позичонування деяких галузей промисловості України в матриці «продукція – ціни» в 1992 р.:

- 1 – електроенергетика; 2 – паливна; 3 – чорна металургія; 4 – хімічна та нафтохімічна;
 5 – машинобудування та металообробка; 6 – лісова, деревообробна та целюлозно-паперова;
 7 – промисловість будівельних матеріалів; 8 – легка; 9 – харчосмакова;
 10 – м'ясна та молочна; 11 – рибна промисловість

виробництва. Для товаровиробників це була б ідеальна ситуація, яка характеризується абсолютною або дуже низькою еластичністю попиту за ціною, і за якою максимальне підвищення ціни не призводить до зниження обсягів виробництва. Проте жодна з галузей промисловості України в 1992 р. не потрапила до цього квадранта.

Достатньо привабливим є четвертий квадрант VN, який характеризується високими темпами зміни обсягів виробництва продукції та низькими темпами зміни цін. До цього квадранта в 1992 р. потрапили такі галузі промисловості України: електроенергетика; машинобудування та металообробка; лісова, деревообробна та целюлозно-паперова; промисловість будівельних матеріалів; легка.

Найбільш негативним чином лібералізація цін вплинула на паливну та хімічну й нафтохімічну промисловість України, які в 1992 р. потрапили до найбільш несприятливого квадранта матриці NB.

У 1999 р. ситуація докорінно змінилася. На *рис. 1.16* наведено позиціонування галузей промисловості України у матриці «продукція – ціна», результати якого відрізняються від 1992 р.

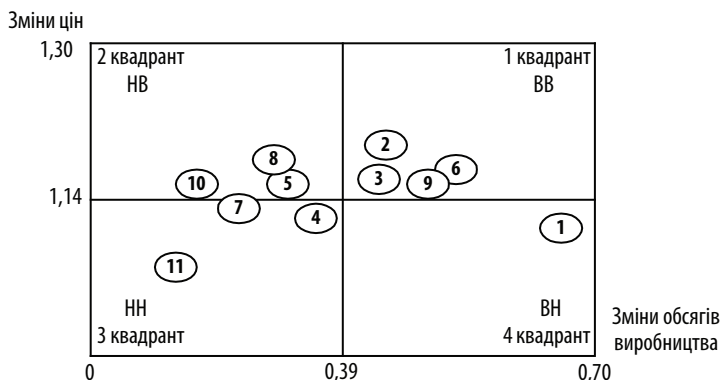

Рис. 1.16. Позичонування деяких галузей промисловості України в матриці «продукція – ціни» у 1999 р.:

- 1 – електроенергетика; 2 – паливна; 3 – чорна металургія; 4 – хімічна та нафтохімічна; 5 – машинобудування та металообробка; 6 – лісова, деревообробна та целюлозно-паперова; 7 – промисловість будівельних матеріалів; 8 – легка; 9 – харчосмакова; 10 – м'ясна та молочна; 11 – рибна

Про подолання кризової ситуації свідчить позиціонування в квадранті ВВ паливної промисловості; чорної металургії; лісової, деревообробної та целюлозно-паперової та харчосмакової промисловості.

Натомість електроенергетика так і залишилася у четвертому квадранті ВН, а машинобудування та металообробка і промисловість будівельних матеріалів перемістилися до другого квадранта НВ, що свідчить про зниження обсягів виробництва їх продукції.

Стрімке й неконтрольоване зростання цін на основні споживчі продукти в період лібералізації та після нього (табл. 1.23) значно вплинуло на якість життя населення країни.

Як свідчать дані табл. 1.23, найбільший пік зростання цін на основні споживчі товари та послуги в Україні припадав на 1993 рр.

Найбільшою мірою зросли ціни на такі товари, як м'ясо та птиця, ковбасні вироби та олія, а також на житлово-комунальні послуги.

Паралельно із лібералізацією цін в 1993 р. в Україні було здійснено лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності, згідно з Декретом Кабінету

Таблиця 1.23

Індекси цін виробників на окремі споживчі товари та послуги

Товар	Рік								
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
М'ясо та птиця	2,6	19,9	205,0	4,0	2,6	1,2	130,9	113,6	110,3
Ковбасні вироби	2,4	21,5	203,1	4,4	3,3	1,2	112,3	110,1	109,7
Олія	2,0	39,8	166,5	4,4	2,4	0,8	113,0	147,0	120,8
Цукор	2,8	37,4	85,1	5,2	3,1	0,8	120,2	113,1	140,1
Борошно	3,5	47,4	48,1	5,8	2,2	1,4	101,6	95,7	153,6
Картопля	5,3	15,6	32,6	16,7	3,0	0,5	85,3	77,7	114,4
Овочі	5,3	20,2	55,4	11,2	2,2	0,7	170,6	140,4	116,4
Одяг і білизна	3,4	17,1	100,7	4,4	2,1	1,2	103,1	118,2	106,9
Трикотажні вироби	3,2	14,5	90,0	4,7	2,3	1,2	102,6	114,7	106,8
Велосипеди і мотоцикли	2,7	25,5	91,9	6,1	1,9				
Будівельні матеріали	–	20,7	86,1	5,3	2,9	1,2	102,6	114,3	107,9
Медикаменти	–	8,7	73,7	6,3	2,4	1,2	103,1	134,3	113,0
Побутові послуги	–	23,5	112,8	6,8	3,1	1,3	106,8	117,2	110,4
Послуги пасажирського транспорту	–	8,8	37,2	6,9	4,2	1,9	117,7	109,9	114,4
Послуги зв'язку	–	10,9	84,5	9,3	8,0	2,1	116,4	185,0	120,7
Житлово-комунальні послуги	–	14,5	291,0	8,5	9,1	2,5	100,9	109,1	109,4
Послуги культури	–	11,9	116,5	12,2	5,8	1,5	127,5	115,2	115,4
Послуги по утриманню дітей у дошкільних закладах	–	31,8	31,1	18,3	9,8	1,9	127,5	107,0	114,3
Туристсько-екскурсійні послуги	–	14,8	69,2	9,2	7,1	1,4	116,5	134,9	125,4
Послуги охорони здоров'я	–	20,3	152,6	14,6	4,5	1,6	113,4	110,7	112,2
Санітарно-курортні і оздоровчі послуги		20,6	124,4	9,9	5,6	1,4	114,6	107,5	111,3

Міністрів «Про лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності» [20]. Від початку лібералізації зовнішньоекономічної діяльності в Україні відбулося розширення прав підприємств і організацій у цій сфері. Сама ж зовнішньоекономічна діяльність почала розглядатися не тільки як складова господарської діяльності підприємства, але й як важливий фактор економічного зростання. У цей період були прийняті і важливі законодавчі акти, зокрема Закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [21], «Про єдиний митний тариф» [22], «Про режим іноземного інвестування» [23], Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [24] та ін.

На початковому етапі ринкових перетворень в Україні реалізовувалася концепція захисту внутрішнього ринку, зокрема обмеження експорту товарів, дефіцит яких відчувався на внутрішньому ринку. Динаміка експорту та імпорту України в 1994 – 200 рр. наведена в *табл. 1.24*.

Оскільки в умовах значного надлишку грошей дефіцит відчувався майже за всіма товарними групами, ця концепція набула антиекспортної спрямованості. Інструментами реалізації цього підходу в різні періоди були:

- ▶ оподаткування валютної виручки експортерів;
- ▶ зобов'язання експортерів продавати частину валютної виручки за нереальним, штучно завищеним курсом національної валюти (фактично приховане оподаткування експортної виручки);
- ▶ стягнення вивізного мита, спрямованого на компенсацію приблизно половини різниці між внутрішніми та світовими цінами;
- ▶ широке ліцензування та квотування експорту: на початку 1993 р. квотуванню підлягало більше 80 % українського експорту, наприкінці того ж року – близько 60 %, у травні 1994 – 30 % експорту.

З початком у 1994 р. етапу радикальної лібералізації економіки спостерігається перехід до якісно іншої експортної політики. Значно скорочується перелік товарів, експорт яких підлягає квотуванню та ліцензуванню. З 1995 р. були вжиті заходи з демонтажу системи державних замовлень, завдяки яким раніше здійснювалося інтенсивне втручання держави у сферу експортних операцій. Як свідчить графік на *рис. 1.17*, максимальне позитивне сальдо зовнішньої торгівлі в Україні припадало на 2004 р., а максимальне від'ємне – на кризовий 2008 р.

Таблиця 1.24

Динаміка експорту та імпорту в Україні, млн дол. США у 1994 – 2004 рр.

Показник	Рік										
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Експорт	10272,1	10745,3	14400,8	14231,9	12637,4	11581,6	14572,5	16264,7	17957,1	23066,8	32666,1
Імпорт	10745,3	11335,5	17603,4	17128,0	14675,6	11846,1	13956,0	15775,1	16976,8	23020,1	28996,8
Сальдо	-473,2	-590,2	-3202,6	-2896,1	-2038,2	-264,5	616,5	489,6	980,3	46,7	3669,3

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

Сальдо зовнішньоекономічної діяльності, млн дол. США

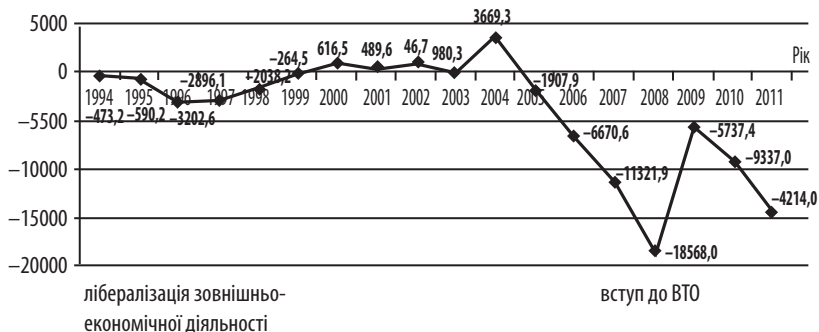

Рис. 1.17. Динаміка сальдо зовнішньоекономічної діяльності до виходу з фінансово-економічної кризи (2011 р.)

Отже, лібералізація зовнішньоекономічної діяльності відкрила для українських товаровиробників можливості виходу на зовнішні ринки. Однак на державному рівні не було створено умов для забезпечення постійного позитивного сальдо країни.

Іншим напрямом реформ в Україні була приватизація державної власності, яка почалася у 1992 р. з прийняттям Закону України «Про приватизацію державного майна» [25]. Основними цілями приватизації були задекларовані такі:

- ▶ підвищення ефективності виробництва;
- ▶ зростання мотивації до праці;
- ▶ прискорення структурної перебудови економіки;
- ▶ стимулювання соціально-економічного розвитку.

Згідно із законодавством, визначено чотири способи приватизації в Україні:

- ▶ продаж об'єктів на аукціоні, за конкурсом та іншими способами, що базуються на конкуренції покупців;
- ▶ продаж акцій (часток паїв), що належать державі, у господарських товариствах, на аукціоні, за конкурсом, на фондових біржах та інши-

ми способами, що передбачають загальнодоступність та конкуренцію покупців;

- ▷ продаж на конкурентних засадах цілісного майнового комплексу державного підприємства або контрольного пакету акцій ВАТ у разі подання покупцем відповідного обґрунтування;
- ▷ викуп майна державного підприємства згідно з альтернативним планом приватизації.

Перший етап приватизації в Україні, який тривав у 1992 – 1994 рр., отримав назву «малої приватизації». За цей період структура національного доходу змінювалася таким чином (табл. 1.25, рис. 1.18).

Таблиця 1.25

Національний дохід України за формами власності в 1990 – 1994 рр., у фактичних цінах, млрд крб. [54]

Форма власності	Рік				
	1990	1991	1992	1993	1994
Усього, у т. ч. за формами власності:	118,0	224,3	3887,1	118237,0	966727,0
приватна	14,5	26,0	331,2	13822,0	91861,0
колективна	22,6	63,1	1144,0	41432,0	381301,0
державна	80,9	135,2	2411,4	62943,0	493239,0
власність інших держав, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав	-	-	0,5	40,0	326,0

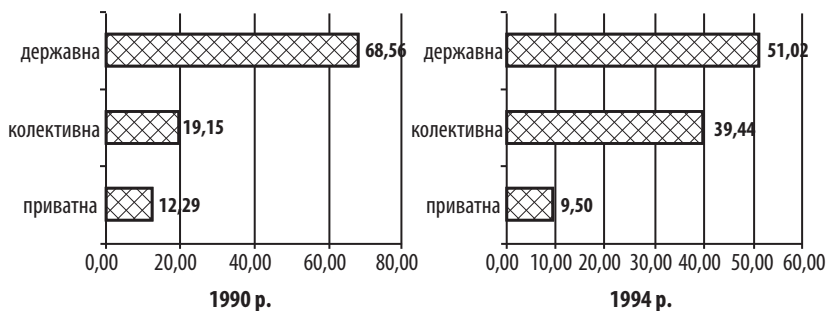

Рис. 1.18. Структура національного доходу України за формами власності на етапі малої приватизації у 1990 та 1994 рр.

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

Як видно з рис. 1.18, на етапі малої приватизації у структурі національного доходу України зменшилась частка підприємств державної та приватної форм власності, а зросла частка підприємств колективної форми власності.

Динаміка кількості приватизованих об'єктів за галузями економіки України на цьому етапі мала такий вигляд (табл. 1.26).

Таблиця 1.26

Кількість приватизованих об'єктів у галузях економіки України [26]

Галузь	Рік				
	1993	1994		1995	
		кількість, од.	Темп зростання, %	кількість, од.	Темп зростання, %
Усього	3555	7947	223,54	16401	206,38
Промисловість	825	1331	161,33	1929	144,93
Сільське господарство	25	217	868,00	704	324,42
Транспорт і зв'язок	48	166	345,83	376	226,51
Будівництво	404	680	168,32	750	110,29
Торгівля та громадське харчування	1171	3257	278,14	8167	250,75
Матеріально-технічне постачання та збут	43	129	300,00	413	320,16
Заготівлі	1	7	700,00	31	442,86
Житлово-комунальне господарство	28	85	303,57	302	355,29
Побутове обслуговування	950	1880	197,89	3330	177,13
Наука та наукове обслуговування	18	44	244,44	99	225,00
Інші галузі	42	151	359,52	300	198,68

Таким чином, у 1994 р. найбільші темпи зростання кількості приватизованих об'єктів мали такі галузі господарського комплексу України: сільське господарство; заготівлі; житлово-комунальне господарство; матеріально-технічне постачання та збут. У 1996 р. темпи зростання кількості приватизованих в усіх досліджених галузях знизилися.

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Структура промислового виробництва за різними формами власності в галузях економіки України на період завершення першого етапу приватизації мала такий вигляд (табл. 1.27).

Таблиця 1.27

Структура промислового виробництва за формами власності в економіці України у 1995 р. (перший етап приватизації) [26]

Галузь	Форма власності				
	державна	з неї загально-державна	колективна	з неї	
				акціонерні товариства	орендні підприємства
Уся промисловість	51,4	50,8	48,6	33,8	11,5
електроенергетика	95,1	94,5	4,9	2,9	2,0
паливна промисловість	78,2	78,2	21,8	18,3	3,5
чорна металургія	44,6	44,6	55,4	29,3	25,5
хімічна та нафтохімічна промисловість	54,5	54,5	45,5	42,5	2,4
машинобудування та металообробка	39,3	38,8	60,7	53,7	4,7
деревообробна та целюлозно-паперова промисловість	31,7	30,8	68,3	59,0	2,4
промисловість будівельних матеріалів	23,2	19,7	76,6	57,6	8,5
скляна та фарфорово-фаянсова	38,6	38,3	61,4	44,9	4,3
легка	9,5	8,8	90,4	63,1	7,8
харчова	30,0	27,8	70,0	45,7	13,7
борошномельно-круп'яна та комбікормова	61,9	61,9	38,1	3,2	28,2

Отже, в 1995 р. у промисловості України переважали державна (51,4 %) та колективна (48,6 %) форми власності. Найбільша частка підприємств державної форми власності була в електроенергетиці; паливній, борошномельно-круп'яній та комбікормовій промисловості. Найбільша

частка підприємств з колективною формою власності була в легкій, харчовій промисловості та машинобудуванні. Підприємства колективної форми власності створювалися в основному за рахунок акціонування. Найбільший відсоток орендних підприємств зафіксований у борошномельно-круп'яній та комбікормовій промисловості та чорній металургії.

У цілому можна зробити висновок, що на першому етапі приватизації в Україні були задіяні такі негативні чинники, що знижувалися ефективність перетворень державної власності:

- ▶ недостатнє методичне та методологічне підґрунтя приватизації;
- ▶ політична й економічна нестабільність;
- ▶ нестабільність законодавчої підтримки процесу приватизації.

У цих умовах були прийняті Укази Президента [28 – 29], які започаткували **етап великої (масової) приватизації**. Основним інструментом приватизації на цьому етапі були іменні приватизаційні майнові та компенсаційні сертифікати. Вибір такого інструмента був пов'язаний із низкою об'єктивних факторів [27]:

- ▶ необхідність забезпечення високих темпів приватизації для закріплення та посилення ринкових перетворень на основі домінування приватного сектора;
- ▶ неможливість безпосереднього використання традиційних для розвинених країн методів приватизації – продажі на фондовому та ринку нерухомості внаслідок їх слабкої розвиненості;
- ▶ відсутність достатнього національного капіталу при неготовності суспільства до домінування іноземного капіталу у процесі приватизації;
- ▶ необхідність використання такої моделі, яка забезпечила б процесу роздержавлення широку суспільну підтримку.

Масовість приватизації на даному етапі досягалася за рахунок створення національної мережі сертифікатних аукціонів, метою якої було створення умов для прийняття участі громадян у приватизації державного майна.

За період з 1.01.1995 по 8.11.2000 р. було проведено 48 аукціонів, на яких акції підприємств, що приватизувалися, продавалися за іменними

приватизаційними сертифікатами. Найбільша кількість проданих підприємств належала до таких галузей (рис. 1.19).

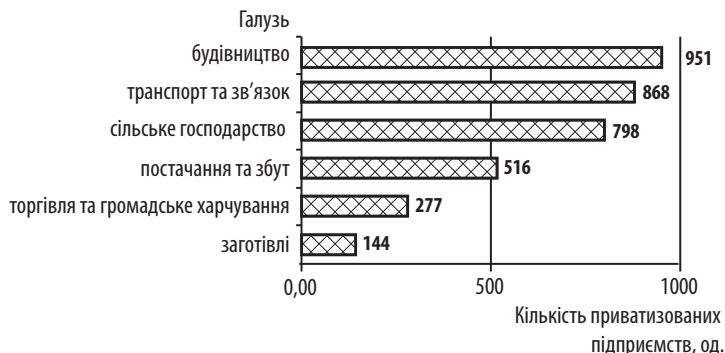

Рис. 1.19. Кількість приватизованих підприємств на другому етапі приватизації за галузями

Отже, найбільша кількість приватизованих підприємств належала до будівництва, а також транспорту і зв'язку.

Поряд із використанням майнових та компенсаційних сертифікатів, на цьому етапі були застосовані також такі інструменти:

- ▶ пільгова підписка або продаж на пільгових умовах акцій безпосередньо працівникам підприємства;
- ▶ некомерційні конкурси, на яких вигравав інвестор, який пропонував кращі умови для подальшого розвитку підприємства;
- ▶ комерційні конкурси, схожі на аукціони, в яких право покупки отримував інвестор, що запропонував більшу ціну.

Два останні інструменти приватизації здебільшого використовувалися для продажу великих пакетів акцій (25 – 51 %), а інвестор брав на себе зобов'язання з подальшого розвитку підприємства, висунуті як умови конкурсу.

Сертифікатна приватизація тривала з 1995 до 1999 – 2000 рр. Розподіл промислового виробництва за галузями та формами власності на кінець цього етапу мав такий вигляд (табл. 1.28).

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

Таблиця 1.28

Розподіл промислового виробництва за формами власності та галузями в 1999 р.
(другий етап приватизації), % [30]

Галузь	Форма власності				
	приватна	державна	колективна	ут. ч. акціонерні товариства	міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав
Промисловість	0,2	28,6	70,7	55,1	0,5
електроенергетика	–	49,4	50,6	19,1	–
паливна промисловість	0,1	66,1	33,8	17,2	–
чорна металургія	–	14,9	84,9	82,1	0,2
кольорова металургія	–	14,3	85,7	63,5	–
хімічна та нафтохімічна промисловість	0,3	30,5	69,2	59,8	–
машинобудування та металообробка	0,5	25,3	74,0	62,3	0,2
деревообробна та целюлозно-паперова промисловість	0,5	3,0	89,6	64,0	6,9
промисловість будівельних матеріалів	0,1	15,1	84,6	69,8	0,2
скляна та фарфорово-фаянсова промисловість	0,3	18,6	81,0	60,6	0,1
легка промисловість	1,3	2,1	95,2	64,5	1,4
харчова промисловість	0,6	6,5	91,2	69,9	1,7
борошномельно-круп'яна та комбікормова промисловість	1,0	31,7	67,3	51,8	–

Отже, на кінець **другого етапу** приватизації найбільші обсяги промислового виробництва припадали на акціонерні товариства у чорній металургії. Найбільший відсоток промислового виробництва підприємствами з іноземним капіталом припадав на деревообробну і целюлозно-паперову промисловість.

Загалом на другому етапі приватизації структура промислового виробництва за формами власності суттєво не змінилася: найбільшу частку займала колективна власність, зокрема акціонерна; на другому місці знаходилася державна. Протягом другого етапу у промисловості зростає частка іноземного капіталу, а частка приватної власності залишилась низькою.

У 2000 р. розпочався **третій етап приватизації** в Україні, який здійснювався за індивідуальними проектами й отримав назву «грошовий». Нова програма приватизації, затверджена Законом України [31], мала на меті забезпечення стабільності та привабливості для інвесторів на основі індивідуального підходу з дотриманням принципів:

- ▶ досягнення максимального економічного ефекту від продажу об'єкта;
- ▶ вибір способу приватизації, виходячи з фінансового стану підприємства та аналізу попиту на нього з боку потенційних покупців;
- ▶ відхід від масових технологій створення акціонерних товариств;
- ▶ створення організаційно-економічних умов для концентрації власності, управління та юридичної відповідальності нових власників.

На третьому етапі були приватизовані такі великі підприємства, як ВАТ «Укртелеком», ВАТ «Запоріжсталь», ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча», ВАТ «Лисичанськафторгсинтез» тощо.

Розподіл промислового виробництва за формами власності в 2003 р. після завершення реалізації програми приватизації [31] мав такий вигляд (табл. 1.29).

Таким чином, на третьому етапі приватизації у промисловості також переважали підприємства колективної форми власності, зокрема акціонерні товариства. За три роки дії програми приватизації [31] у промисловості України зростає частка приватної та комунальної власності до 1,8 % та 1,7 % відповідно.

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

Таблиця 1.29

Розподіл промислового виробництва за формами власності за видами діяльності у 2003 р., % (третій етап приватизації) [30]

Вид економічної діяльності	Форма власності					
	державна	комунальна	приватна	колективна	у т. ч. акціонерні товариства	міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав
1	2	3	4	5	6	7
Промисловість	14,5	1,7	1,8	80,9	62,4	1,1
добувна	41,8	0,0	0,2	58,0	50,2	0,0
видобування енергетичних матеріалів	62,7	0,0	0,2	37,1	26,2	0,0
видобування не-енергетичних матеріалів	7,9	0,0	0,2	91,8	89,1	0,1
обробна промисловість	9,6	0,2	2,2	86,6	65,5	1,4
харчова та перероблення сільськогосподарських продуктів	3,0	0,0	2,7	91,4	60,2	2,9
легка	1,5	0,1	6,9	86,1	43,0	5,4
виробництво деревини та виробів з неї	1,8	0,1	10,0	79,5	17,7	8,6
целюлозно-паперова, поліграфічна; видавнича справа	5,9	2,1	5,5	81,3	43,8	5,2
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	6,2	0,0	0,1	93,7	72,1	-
хімічна та нафтохімічна	19,9	0,1	1,9	75,9	52,3	2,2
виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	2,5	0,1	2,4	93,4	71,5	1,6

Закінчення табл. 1.29

1	2	3	4	5	6	7
металургія та оброблення металу	14,3	0,1	0,5	84,9	78,4	0,2
машинобудування	11,4	0,0	3,2	85,0	66,5	0,4
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	25,9	13,7	0,1	60,3	51,0	0,0

Значною мірою збільшилась частка власності міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав, особливо у таких видах діяльності, як виробництво деревини та виробів з неї (8,6 %); целюлозно-паперовій, поліграфічній; видавничій справі (5,2 %); легкій (5,4 %) та харчовій промисловості (2,9 %).

Отже, протягом третього етапу грошової приватизації за індивідуальними проектами в Україні співвідношення між різними формами власності дещо змінилося з рахунок збільшення частки іноземного капіталу, приватної та комунальної власності.

Основними недоліками третього етапу приватизації експерти [32] вважають:

- ▶ співпадіння третього етапу приватизації в Україні та фази спаду в світовій економіці;
- ▶ невелика кількість об'єктів приватизації з високою інвестиційною привабливістю;
- ▶ некоректний стратегічний орієнтир у вигляді намагання збільшити кошти від приватизації до бюджету.

Загальні оцінки приватизації в Україні суперечливі. Так, за опитуванням соціологів, близько 40 % респондентів вважають, що приватизація погіршила економічну ситуацію в країні; більше 20 % – не вплинула на економічну ситуацію; менше 20 % – вважають, що приватизація мала позитивний вплив на економічний розвиток країни [32].

Нарешті, трансформація структури економіки в Україні в 90-х рр. була викликана об'єктивними причинами – значним переважанням виробничої

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

сфери; повільною тенденцією до збільшення питомої ваги сфери послуг. В економічній теорії прийнято, що велика перевага виробничої сфери над сферою послуг за кількістю зайнятих (більше ніж у 2 рази) свідчить про низьку продуктивність праці, яка вимагає зосередження значної кількості трудових ресурсів. У процесі ринкової трансформації відбувся поступовий перерозподіл зайнятих між видами економічної діяльності (табл. 1.30).

Таблиця 1.30

Кількість населення, зайнятого в різних видах економічної діяльності
в 1990 – 2000 рр.

Галузь	Рік							
	1990		1995		1999		2000	
	млн осіб	%	млн осіб	%	млн осіб	%	млн осіб	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Усього зайнятих	25,4	100	23,7	100	21,8	100	21,3	100
Зайняті в економіці	25,4	100	22,0	92,6	18,8	86,1	18,1	84,9
промисловість	7,8	30,71	5,8	24,3	4,4	19,9	4,1	19,3
сільське та лісове господарство	5,0	19,69	5,3	22,5	4,9	22,6	4,9	23,2
будівництво	2,4	9,45	1,5	6,3	1,0	4,5	0,9	4,2
транспорт і зв'язок	1,8	7,09	1,5	6,3	1,2	5,6	1,2	5,5
торгівля, громадське харчування, матеріально-технічне постачання та збут, заготівлі	1,9	7,48	1,6	6,9	1,5	6,9	1,3	6,3
житлово-комунальне господарство та невиробничі види побутового обслуговування населення	1,0	3,94	0,8	3,4	0,8	3,7	0,7	3,3
охорона здоров'я, фізкультура та соціальне забезпечення	1,5	5,91	1,5	6,3	1,4	6,6	1,4	6,6
освіта, культура, мистецтво, наука та наукове обслуговування	3,0	11,81	2,6	11,0	2,2	10,3	2,2	10,2
фінансування, кредитування та страхування	0,1	0,39	0,2	0,8	0,2	0,7	0,2	0,8

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Закінчення табл. 1.30

1	2	3	4	5	6	7	8	9
апарат органів державного та господарського управління, кооперативних і громадських організацій	0,4	1,57	0,7	3,0	0,8	3,4	0,8	3,7
інші галузі	0,5	1,97	0,5	1,8	0,4	1,9	0,4	1,8
інші сфери економічної діяльності	0,0	0,00	1,7	7,4	3,0	13,9	3,2	15,1

Таким чином, протягом 1990 – 2000 рр. кількість зайнятих в економіці України зменшилася на 16,4 %, а структура зайнятості дещо змінилася.

Частка зайнятих зменшилася у таких галузях:

- ▶ промисловість (з 30,7 % у 1990 р. до 19,3 % у 2000 р.);
- ▶ будівництво (з 9,5 % до 4,2 %);
- ▶ транспорт (з 7,1 % до 5,5 %);
- ▶ торгівля, громадське харчування, матеріально-технічне постачання та збут, заготівлі (з 7,5 % до 6,3 %);
- ▶ житлово-комунальне господарство та невиробничі види побутового обслуговування населення (з 3,9 % до 3,4 %);
- ▶ освіта, культура, мистецтво, наука та наукове обслуговування (з 11,8 % до 10,2 %);
- ▶ інші галузі (з 1,97 % до 1,8 %).

Зросла кількість зайнятих у:

- ▶ сільському та лісовому господарстві (з 19,7 % у 1990 р. до 23,25 у 2000 р.), хоча в абсолютному значенні кількість зайнятих зменшилася на 0,1 млн осіб;
- ▶ охороні здоров'я, фізкультурі та соціальному забезпеченні (з 5,9 % до 6,6 %);
- ▶ фінансуванні, кредитуванні та страхуванні (з 0,4 % до 0,8 %);

- ▶ апараті органів державного та господарського управління, кооперативних і громадських організаціях (з 1,6 % до 3,7 %);
- ▶ інших сферах економічної діяльності (з 0 до 15,1 %).

Динаміка змін чисельності зайнятих у різних видах економічної діяльності в 2001 – 2011 рр. наведена в *табл. 1.31*.

Отже, в 2001 – 2013 р. закріпилися тенденції, що намітилися у минулому десятиріччі. Відбувалося зниження частки зайнятих у таких видах економічної діяльності, як:

- ▶ промисловість (з 21,31 % у 2001 р. до 16,05 % у 2013 р.);
- ▶ сільському господарстві (з 24,83 % до 14,53 %);
- ▶ будівництві (з 5,0 % до 4,36 %);

Зросла частка зайнятих у:

- ▶ оптовій та роздрібній торгівлі; торгівля транспортними засобами; послуг з їх ремонту; готелях та ресторанах (з 15,89 % до 24,08 %);
- ▶ транспорті та зв'язку (з 6,23 % до 7,52 %);
- ▶ фінансовій діяльності (з 1,09 % до 1,56 %);
- ▶ операціях з нерухомістю (з 3,95 % до 6,01 %);
- ▶ державному управлінні (з 4,42 % до 5,02 %);
- ▶ освіті (з 7,75 % до 8,29 %);
- ▶ колективних, громадських та особистих послугах (з 3,04 % до 3,99 %).

Таким чином, за період з 1990 р. по 2014 р. скоротилася чисельність зайнятих у:

- ▶ промисловості на 5,26 %;
- ▶ сільському господарстві на 10,3 %;
- ▶ будівництві на 0,64 %;
- ▶ транспорті та зв'язку на 1,29 %.

Аналіз трансформації структури економіки доцільно доповнити динамікою інвестиційних потоків і різні галузі господарського комплексу України, як представлено в *табл. 1.32 – 1.33*.

Таблиця 1.31

Кількість населення, зайнятого у різних видах економічної діяльності в 2001 – 2013 рр.

Вид економічної діяльності	Рік											
	2001		2003		2006		2011		2012		2013	
	млн осіб	%	млн осіб	%	млн осіб	%	млн осіб	%	млн осіб	%	млн осіб	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Усього	21,02	100	21,45	100	20,73	100	20,32	100	20,35	100	20,40	100
Сільське господарство, мисливство, лісове та рибне господарство	5,22	24,83	4,96	23,12	3,63	17,51	3,39	16,68	3,51	17,23	3,58	17,53
Промисловість	4,48	21,31	4,31	20,09	4,04	19,49	3,35	16,49	3,30	16,23	3,27	16,05
Будівництво	1,05	5,00	1,19	5,55	0,99	4,78	0,92	4,53	0,90	4,43	0,89	4,36
Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з їх ремонту. Готелі та ресторани	3,34	15,89	3,85	17,95	4,40	21,23	4,87	23,97	4,89	24,04	4,91	24,08
Транспорт і зв'язок	1,31	6,23	1,39	6,48	1,43	6,90	1,38	6,79	1,36	6,69	1,53	7,52
Фінансова діяльність	0,23	1,09	0,19	0,89	0,28	1,35	0,35	1,72	0,32	1,59	0,32	1,56
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	0,83	3,95	0,92	4,29	1,04	5,02	1,19	5,86	1,20	5,91	1,23	6,01

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

Закінчення табл. 1.31

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Державне управління	0,93	4,42	0,94	4,38	1,03	4,97	1,06	5,22	1,08	5,30	1,03	5,02
Освіта	1,63	7,75	1,64	7,65	1,69	8,15	1,68	8,27	1,67	8,22	1,69	8,29
Охорона здоров'я та соціальна допомога	1,36	6,47	1,37	6,39	1,36	6,56	1,32	6,50	1,31	6,44	1,26	6,16
Колективні, громадські та особисті послуги	0,64	3,04	0,69	3,22	0,83	4,05	0,82	3,99	0,80	3,92	0,70	3,42

Таблиця 1.32

Капітальні вкладення за галузями економіки в 1990 – 2011 рр.

Галузь	Рік																							
	1990		1991		1992		1993		1994		1995		1997		1999		2000							
	млн крб.	%	млн крб.	%	млн крб.	%	млн крб.	%	млн крб.	%	млн крб.	%	млн крб.	%	млн крб.	%	млн грн	%	млн грн	%				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	1	15	16	17	18	19						
Усього	53616	100	49713	100	31363	100	28103	100	21768	100	14134	100	11449	100	12197	100	12197	100						
Промисловість	18450	34,41	15159	30,49	11149	35,55	9662	34,38	9858	45,29	6624	46,87	4644	40,56	4582	37,57	4582	37,57						
Сільське господарство	11404	21,46	11250	22,63	5277	16,83	3580	12,74	2092	9,61	1538	10,88	806	7,04	560	4,59	560	4,59						
Лісове господарство	64	0,12	71	0,14	32	0,10	43	0,15	65	0,30	39	0,28	34	0,30	23	0,19	23	0,19						
Будівництво	1861	3,47	1612	3,24	885	2,82	697	2,48	377	1,73	203	1,44	148	1,29	281	2,30	281	2,30						
Транспорт	4467	8,33	2985	6,00	1844	5,88	1497	5,33	1279	5,88	973	6,88	1169	10,21	1873	15,36	1873	15,36						
Зв'язок	698	1,30	576	1,16	241	0,77	125	0,44	223	1,02	257	1,82	393	3,43	791	6,49	791	6,49						
Торгівля та громадське харчування, матеріально-технічне постачання та збут																								
Загальні	153	0,29	145	0,29	71	0,23	56	0,20	51	0,23	42	0,30	28	0,24	14	0,11	14	0,11						

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

Закінчення табл. 1.32

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	1	15	16	17	18	19
Інформаційно-обчислювальне обслуговування	57	0,11	32	0,06	16	0,05	5	0,02	4	0,02	2	0,01	4	0,03	8	0,07	8	0,07
Житлове господарство (будівництво, включаючи індивідуальне)	8670	16,17	9903	19,92	7215	23,00	6865	24,43	4044	18,58	2360	16,70	2271	19,84	2173	17,82	2173	17,82
Будівництво закладів науки, культури, мистецтва, освіти, охорони здоров'я, комунальних підприємств та інших	6352	11,84	6938	13,96	4160	13,26	5067	18,03	3509	16,12	1939	13,72	1821	15,91	1616	13,25	1616	13,25
Об'єктів виробничого і невиробничого призначення																		

Таблиця 1.33

Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності у фактичних цінах (2001 – 2011 рр.); капітальні інвестиції (2012 – 2013 рр.), млн грн

Вид економічної діяльності	Рік																							
	2001		2003		2005		2007		2009		2011		2012		2013									
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%								
Усього	32573	100	51011	100	93096	100	188486	100	151777	100	238175	100	293692	100	267728	100								
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	1617	4,96	2141	4,20	5016	5,39	9519	5,05	9382	6,18	18183	7,63	19368	6,59	19025	7,11								
Рибне господарство	20	0,06	39	0,08	27	0,03	36	0,02	22	0,01	37	0,02	43	0,01	34	0,01								
Промисловість	13651	41,91	19726	38,67	35031	37,63	64341	34,14	57658	37,99	86313	36,24	103473	35,23	105594	39,44								
Будівництво	1109	3,40	2502	4,90	4929	5,29	9107	4,83	5325	3,51	8541	3,59	44895	15,29	46318	17,30								
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1285	3,94	3276	6,42	7614	8,18	17778	9,43	14091	9,28	17264	7,25	24801	8,44	22380	8,36								
Готелі та ресторани	469	1,44	677	1,33	1508	1,62	2614	1,39	2589	1,71	4908	2,06	2856	0,97	2477	0,93								
Транспорт і зв'язок	7452	22,88	10230	20,05	16887	18,14	31709	16,82	24555	16,18	39375	16,53	42997	14,64	28757	10,74								
Фінансова діяльність	530	1,63	977	1,92	1964	2,11	4165	2,21	3359	2,21	3152	1,32	7369	2,51	6683	2,50								
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	4545	13,95	7716	15,13	15334	16,47	39415	20,91	25678	16,92	42107	17,68	27272	9,29	22163	8,28								
Державне управління	328	1,01	792	1,55	793	0,85	1572	0,83	894	0,59	1858	0,78	12699	4,32	8217	3,07								
Освіта	407	1,25	652	1,28	870	0,93	1651	0,88	1484	0,98	2485	1,04	1503	0,51	1054	0,39								
Охорона здоров'я та соціальна допомога	474	1,46	1053	2,06	1297	1,39	2518	1,34	1932	1,27	3452	1,45	3111	1,06	2157	0,81								
Колективні, громадські та особисті послуги	686	2,11	1230	2,41	1826	1,96	4061	2,15	4808	3,17	10501	4,41	3306	1,13	2871	1,07								

Отже, структура капітальних вкладень за видами економічної діяльності в Україні протягом 1990 – 2013 р. змінилася (рис. 1.20 та 1.21).

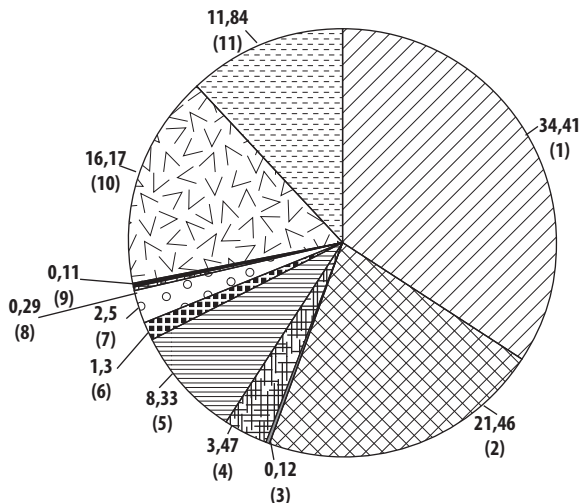

Рис. 1.20. Структура капітальних вкладень за галузями економіки України в 1990 р.:
 1 – промисловість; 2 – сільське господарство; 3 – лісове господарство; 4 – будівництво;
 5 – транспорт; 6 – зв'язок; 7 – торгівля та громадське харчування, матеріально-технічне постачання та збут; 8 – заготівлі; 9 – інформаційно-обчислювальне обслуговування;
 10 – житлове господарство; 11 – будівництво закладів науки, культури, мистецтва, освіти, охорони здоров'я, комунальних підприємств та інших об'єктів виробничого і невиробничого призначення

Так, у 1990 р. найбільшу питому вагу займали капітальні вкладення у промисловість (34,41 %); сільське господарство (21,46 %); житлове господарство (16,17 %); будівництво закладів науки, культури, мистецтва, освіти, охорони здоров'я, комунальних підприємств та інших об'єктів виробничого і невиробничого призначення (11,84 %).

Як свідчать рис. 1.20 та 1.21, у 2001 р. порівняно із 1990 р. збільшилась частка капітальних вкладень у такі види економічної діяльності:

- промисловість на 1,83 %;
- транспорт (включаючи зв'язок) на 6,9 %;
- торгівля на 4,75 %;

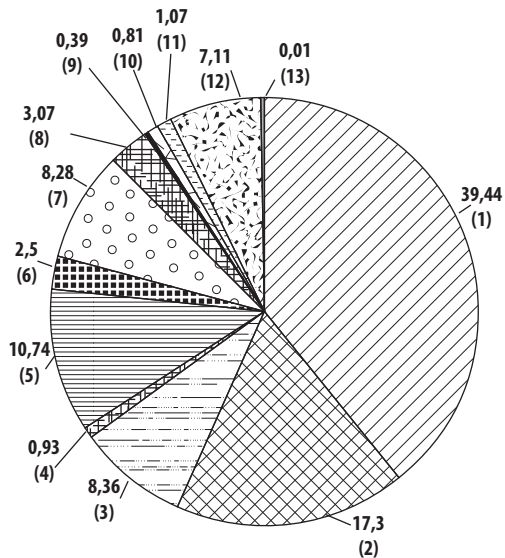

Рис. 1.21. Структура капітальних вкладень за видами економічної діяльності в Україні у 2013 р.:

- 1 - промисловість; 2 - будівництво; 3 - торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; 4 - готелі та ресторани; 5 - транспорт і зв'язок; 6 - фінансова діяльність; 7 - операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам; 8 - державне управління; 9 - освіта; 10 - охорона здоров'я та соціальна допомога; 11 - колективні, громадські та особисті послуги; 12 - сільське господарство; 13 - рибне господарство

Зменшилася частка капітальних вкладень у сільському господарстві на 13,83 %.

Низьку економічну ефективність проведених реформ підтверджують також і основні індикатори соціально-економічного розвитку регіонів. Наприклад, динаміка ВРП на одну особу за регіонами України в 2000 – 2012 рр. (табл. 1.34) свідчить, що найвищі значення ВРП на одну особу мали м. Київ, Дніпропетровський, Донецький, Запорізький, Полтавський, Харківський регіони.

Отже, регіони України значно відрізнялися між собою за рівнем економічного розвитку. При цьому абсолютна більшість регіонів мала значення ВРП на одну особу нижчі за середній для країни рівень.

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

Таблиця 1.34

ВРП на одну особу у фактичних цінах у 2000 – 2012 рр., грн [171]

Область	Роки														
	2000	ранг	2001	ранг	2002	ранг	2003	ранг	2004	ранг	2005	ранг	2006	ранг	2007
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
Україна	2788	-	3766	-	4239	-	5114	-	7273	-	9372	-	11630	-	
АР Крим	1937	21	2691	20	2979	18	3633	16	4951	17	6460	17	8101	15	
Вінницька	2104	17	2812	13	3019	17	3534	18	4700	21	5966	21	7328	21	
Волинська	2077	18	2702	19	2943	20	3339	20	4771	20	6285	19	7397	20	
Дніпропетровська	3562	3	4558	3	5090	3	6058	3	8609	4	11909	3	15239	3	
Донецька	3509	4	4692	2	5263	2	6385	2	9713	2	12490	2	15725	2	
Житомирська	1987	20	2269	24	2570	24	3074	25	4397	24	5554	24	6636	24	
Закарпатська	1677	25	2208	25	2557	25	3207	24	4238	25	5373	25	6576	25	
Запорізька	3795	2	4114	4	4498	5	5353	5	8093	5	10683	5	13369	5	
Івано-Франківська	2142	15	2756	17	3213	14	3958	13	5238	13	6916	12	8157	14	
Київська	3255	6	3506	8	3780	8	4513	9	6652	8	8673	7	10918	7	
Кіровоградська	1860	23	2790	14	3025	16	3632	17	5122	15	6394	18	7723	18	
Луганська	2439	11	2900	12	3394	12	3997	12	5973	10	8131	9	10085	9	
Львівська	2159	14	2768	16	3277	13	4049	11	5396	12	6657	14	8351	12	
Миколаївська	2563	10	3422	9	3739	9	4284	10	6424	9	7801	10	9769	11	
Одеська	2828	7	3843	6	4391	6	5245	6	7028	7	8619	8	10379	8	

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Продовження табл. 1.34

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Полтавська	3423	5	4043	5	4825	4	5533	4	8841	3	11574	4	14330	4
Рівненська	2118	16	2709	18	2963	19	3475	19	4817	19	6269	20	7724	17
Сумська	2631	9	3149	11	3401	11	3795	14	5009	16	6497	15	7848	16
Тернопільська	1605	26	2048	26	2313	27	2741	27	3516	27	4603	27	5819	26
Харківська	2799	8	3580	7	4070	7	5045	7	7182	6	9025	6	11353	6
Херсонська	1925	22	2537	22	2797	21	3287	23	4546	23	5713	23	6744	23
Хмельницька	2028	19	2511	23	2773	22	3337	21	4549	22	5764	22	7023	22
Черкаська	2203	13	2545	21	2764	23	3309	22	4853	18	6681	13	8209	13
Чернівецька	1411	27	2015	27	2321	26	2771	26	3589	26	4654	26	5650	27
Чернігівська	2407	12	2780	15	3108	15	3764	15	5163	14	6474	16	7714	19
м. Київ	5965	1	11944	1	13456	1	16697	1	23130	1	28780	1	35210	1
м. Севастополь	1682	24	3154	10	3684	10	4557	8	5847	11	7452	11	10079	10

РОЗДІЛ 1. Ретроспективний аналіз економічних реформ у СРСР та Україні

Продовження табл. 1.34

Область	Роки																				
	2007		2008		2009		2010		2011		2012		рік								
	ранг	16	ранг	19	ранг	21	рік	22	рік	23	рік	24	рік	25	рік	26	рік	27	рік	28	
Україна	15496	-	20495	-	19832	-	23600	-	28488	-	32002	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
АР Крим	10574	13	13898	14	13933	14	16507	13	19467	16	22675	15									
Вінницька	9159	21	12061	21	12145	20	14332	21	17768	19	20253	19									
Волинська	9711	18	12340	19	11796	21	13916	22	16993	22	19249	22									
Дніпропетровська	20686	2	30918	2	27737	2	34709	2	42068	2	44650	2									
Донецька	20197	3	26028	3	23137	3	28986	4	36446	3	38907	4									
Житомирська	8485	23	11545	24	11419	24	14616	19	17184	21	19551	21									
Закарпатська	8452	24	10626	25	10081	26	12278	25	14455	26	17088	25									
Запорізька	18022	5	23232	4	20614	7	23657	6	27567	7	30656	6									
Івано-Франківська	10055	17	12940	18	12485	18	14814	18	19386	17	23379	14									
Київська	15033	7	20593	7	21769	5	26140	5	34420	5	40483	3									
Кіровоградська	9546	20	13515	16	13096	17	15533	16	19918	14	22082	17									
Луганська	13628	9	18338	9	16562	11	19788	11	25067	9	25950	9									
Львівська	10915	12	13902	13	14093	13	16553	14	20490	13	24387	13									
Миколаївська	12227	11	16175	11	17050	9	20276	10	23402	11	24838	11									
Одеська	13827	8	19638	8	20341	8	22544	8	25748	8	27070	8									
Полтавська	18500	4	22476	5	22337	4	29652	3	35246	4	38424	5									

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Закінчення табл. 1.34

1	16	17	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
Рівненська	9695	19	12217	20	11699	23	13785	23	16735	24	18860	23
Сумська	10249	15	13622	15	13631	15	15711	15	19800	15	21722	18
Тернопільська	7510	26	9688	27	10240	25	11713	26	15055	25	16644	26
Харківська	15645	6	21294	6	21228	6	23639	7	27966	6	29972	7
Херсонська	8122	25	11944	22	12256	19	14346	20	16990	23	17910	24
Хмельницька	9100	22	11932	23	11780	22	13602	24	17260	20	19920	20
Черкаська	10331	14	14581	12	14393	12	17325	12	21082	12	24558	12
Чернівецька	7369	27	9771	26	9383	27	10939	27	13228	27	14529	27
Чернігівська	10081	16	13213	17	13121	16	15406	17	19357	18	22096	16
м. Київ	49795	1	61592	1	61088	1	70424	1	79729	1	97429	1
м. Севастополь	12961	10	16592	10	16966	10	20455	9	24564	10	25872	10

Аналогічна ситуація спостерігалася і за показниками соціального розвитку регіонів країни – диференціація доходів населення (велика кількість регіонів мала рівень заробітної плати нижче середнього по країні); високі рівні безробіття (додаток Б).

Тому можна вважати, що проведені реформи не досягли своєї основної мети – створення умов для сталого соціально-економічного розвитку країни та її регіонів.

Для обґрунтування послідовності та напрямів реформування економіки України на сучасному етапі доцільно проаналізувати не тільки власний ретроспективний досвід, але й досвід інших держав, як показано в наступному розділі роботи.

Висновки до розділу 1

Проведене дослідження дозволило визначити комплекс стартових умов проведення реформ у трансформаційному періоді в Україні, а саме: уповільнення динаміки зростання основних показників соціально-економічного розвитку країни та її регіонів, таких як валовий національний продукт, національний дохід, обсяги виробництва промислової та сільськогосподарської продукції, виробництва товарів народного споживання, капітальних вкладень тощо.

Визначено, що переломним моментом, в якому відбулося уповільнення соціально-економічного розвитку країни та її регіонів, слід вважати 1988 – 1990 рр.

Крім того, до чинників негативних явищ в економіці України на передодні трансформаційного періоду слід вважати нездатність діючої адміністративно-командної системи формувати стимули до активізації інноваційної діяльності, про що свідчить проведене в роботі узагальнення окремих показників, які характеризують темпи науково-технічного прогресу, а саме: недостатні темпи покращення технічного рівня впроваджених розробок, зменшення обсягів виробництва прогресивних видів техніки, уповільнення темпів впровадження нових технологій, недостатня динаміка покращення структури товарної продукції, у т. ч. і за роками її освоєння.

Проведені дослідження виявили, що відставання в розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності призводило до деградації матеріально-технічної бази виробництва, що відобразалося у зростанні фізичного та морального зносу основних виробничих фондів в економіці в цілому та промисловості зокрема; погіршенні вікової структури виробничого обладнання; зменшенні фондівдачі за галузями промисловості країни; зростанні питомої ваги матеріальних витрат.

Доведено, що галузева структура промислового комплексу України була недосконалою внаслідок значного перевищення виробництва засобів виробництва над виробництвом предметів споживання. Недостатньо розвиненою була і сфера послуг.

Обґрунтовано методика здійснення аналізу та оцінки результатів економіки України та її регіонів у трансформаційному періоді, яка передбачає застосування матричного підходу для дослідження впливу здійснених реформ на загальний стан у галузі (виді економічної діяльності).

Здійснено дослідження основних етапів та напрямів реформ в Україні, яке дозволило виділити їх основні напрями: лібералізація цін, лібералізація зовнішньоекономічної діяльності; приватизація; структурні зміни в економіці.

Позиціонування основних галузей промисловості України в матриці «зміни цін – зміни обсягів виробництва» на початку та у кінці реформи за напрямом «лібералізація цін» дозволило встановити, що найбільш негативно реформи вплинули на хімічну і нафтохімічну промисловість; машинобудування й металообробку та промисловість будівельних матеріалів.

Реформи за напрямом «лібералізація зовнішньоекономічної діяльності» не привели до покращення структури експорту-імпорту в Україні. Динаміка свідчить, що максимальне позитивне сальдо зовнішньоекономічної діяльності припадало на 2004 р., а негативне – на кризовий 2008 р.

Проведений аналіз трьох етапів приватизації в Україні дозволив визначити переважання створення підприємств колективної форми власності, зокрема акціонерних товариств, а також поступове зростання частки приватної та комунальної власності.

Негативними наслідками реформ за напрямом «трансформація структури економіки» стало зменшення інвестиційної привабливості окремих

видів економічної діяльності, зокрема сільського господарства та недостатні темпи збільшення капітальних вкладень.

Обґрунтовано, що економічні реформи не привели до формування потенціалу економічного зростання в регіонах країни. З року в рік кількість проблемних регіонів за основними показниками соціально-економічного розвитку зростала.

Отже, було виділено перелік проблем в економіці України після проведення реформ, до яких слід віднести такі:

на національному рівні:

- ▶ низькі темпи зростання ВВП;
- ▶ порушення раціональної структури економіки, орієнтація на старі індустріальні галузі;
- ▶ низька інноваційна активність промислових підприємств;
- ▶ інфляція;
- ▶ незадовільна політика регулювання економіки, нестабільність законодавства;
- ▶ складні податкові та митні правила;

на регіональному рівні:

- ▶ зростання диференціації соціально-економічного розвитку регіонів;
- ▶ збільшення кількості проблемних регіонів, рівень розвитку яких нижчий за середній по країні;
- ▶ низька інвестиційна привабливість периферійних територій.

Розділ 2 НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМІ

2.1. Досвід і наслідки проведення реформ у країнах світу

Досвід трансформації командно-адміністративної системи економіки та здійснення багатогранних економічних реформ притаманний у першу чергу країнам Центральної та Східної Європи, а також країнам колишнього СРСР. Саме у цих країнах отримано унікальний досвід реформування усіх сфер суспільного життя.

Такі країни, як Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина та ін., мали різну структуру національної економіки, стартові умови та траєкторію економічних реформ. Тому доцільно провести аналіз основних моделей реформування економіки у постсоціалістичних країнах та зіставити їх характерні особливості з Україною; виявити схожі риси та відмінності.

Усі країни, які базувалися на соціалістичному способі ведення господарства, на початку трансформаційного періоду різнилися між собою за сукупністю базових умов соціально-економічного розвитку. До таких умов можна віднести:

- ▶ ступінь розвиненості (або тільки присутності) ринкових інститутів в економіці;
- ▶ рівень економічного розвитку, зокрема за ВВП на одну особу;
- ▶ систему цінностей населення (відношення до приватної власності, праці, традиції господарювання тощо);
- ▶ духовні цінності, культурологічна орієнтація;
- ▶ збалансованість національної економіки [33];
- ▶ наявність невирішених загальнодержавних проблем (міжрегіональних та етнічних конфліктів тощо).

Проведемо аналіз процесу реформування економіки у постсоціалістичних країнах. Досвід реформування економіки різних країн світу свідчить, що існують дві моделі впровадження перетворень: радикальна та градуалістська.

У Польщі реформи почалися в 1989 р. з приходом до влади нового уряду. Тоді було запропоновано план реформ Л. Бальцеровича, оформлений у вигляді програми, що передбачав два етапи (рис. 2.1).

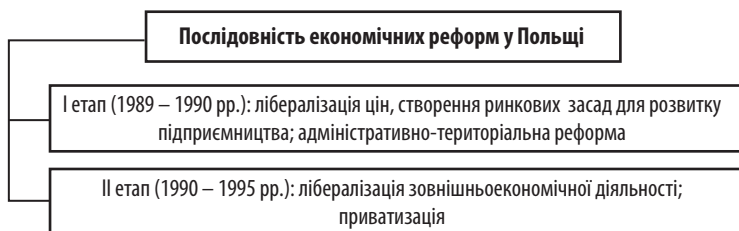

Рис. 2.1. Етапи економічних реформ у Польщі

Отже, **перший етап** реформ у **Польщі** розпочався восени 1989 р. і передбачав: встановлення контролю над бюджетом, корегування диспропорцій у цінах, створення системи виплат з безробіття та юридичних основ формування процедури банкрутства.

Другий етап – початок у січні 1990 р.: різке скорочення дефіциту бюджету, реформа податкової системи, обмеження монетарного курсу, лібералізація цін на більшість товарів, девальвація національної валюти, різке скорочення індексації заробітної плати. На цьому етапі також відбулося суттєве зниження обмежень на приплив іноземних інвестицій в усі галузі економіки.

Метою впроваджуваних заходів було досягнення грошової та цінової стабільності. Засобом для досягнення такої мети було визначено швидке та майже повне обмеження доступу уряду та підприємств до кредитів і скорочення обсягів грошового обігу, у тому числі й бюджетного дефіциту. Вже на перших етапах реформ урядом було здійснено уніфікацію курсу обміну валют та конвертованість валюти. Крім того, була досягнута відповідність між світовими та внутрішніми цінами шляхом уніфікації курсу обміну національної грошової одиниці.

Для населення країни перші етапи реформи були доволі болісними. Так, в 1989 – 1991 рр. було здійснено підвищення цін на послуги житлово-комунального господарства, різке скорочення внутрішніх субсидій. Значне послаблення державного контролю над цінами призвело до їх швидкого зростання.

В основі реформування економіки Польщі було покладено приватизацію, яка мала такі цілі [33]:

- ▶ надати усім громадянам можливість отримати доступ до участі у процесі зміни форми власності;
- ▶ змінити форму власності великих та середніх підприємств якомога швидше;
- ▶ здійснити швидко реструктуризацію компаній за допомогою інвестиційних фондів, залучити нових висококваліфікованих кадрів для роботи на цих підприємствах;
- ▶ розвинути ринок капіталу, впровадити випуск нових цінних паперів, страхових полісів, сертифікатів, акцій національних інвестиційних фондів та підприємств, що підлягають приватизації.

Задекларована урядом програма приватизації у Польщі передбачала приватизацію 15 % державних активів протягом 1991 р. та по 20 % протягом 1992 – 1994 рр. відповідно. Проте у реальності такі швидкі темпи приватизації державної власності не були досягнуті внаслідок низької зацікавленості інвесторів великими підприємствами. Також слід відзначити невдоволеність більшої частини робітників таких підприємств політикою уряду та запропонованими заходами, що призвело до перегляду концепції здійснення приватизації.

Особливе значення для країни мало утворення великої кількості малих підприємств з приватної формою власності, які створювали нові робочі місця і стимулювали економічне зростання. Крім того, такі нові малі підприємства поступово згладжували негативні настрої населення щодо приватної власності та переходу до ринкової економіки. Як зазначають аналітики [33], особливого успіху приватизація досягла в таких секторах економіки: роздрібна торгівля, громадське харчування та сфера послуг. За період 1990 – 1992 рр. було приватизовано 97 % підприємств роздрібної

торгівлі, невеликих ательє та ресторанів. В результаті більше 90 % усіх зайнятих у внутрішній торгівлі в 1992 р. працювали у приватному секторі, а в 1995 р. їх частка зросла до 94 % [34].

Етап радикальних реформ закінчився у Польщі в 1993 р. з приходом нового, більш соціально орієнтованого уряду. Починаючи з цього року, в країні почали з'являтися результати попередніх заходів. Так, розпочалося стійке зростання ВВП та скорочення темпів інфляції. У цьому ж році розвинуті країни світу скасували 50% зовнішнього боргу Польщі у знак підтримки урядового курсу реформ (табл. 2.1).

Особливо слід відзначити адміністративно-територіальну реформу Польщі, яка розпочалася у 1990 р. Концепція реформи була підпорядкована цілям інтеграції до ЄС, її метою стало створення ефективної системи самоуправління територій та посередницького рівня між державою та місцевим самоврядуванням.

На першому етапі адміністративно-територіальної реформи була змінена структура адміністративно-територіального устрою країни та розширені повноваження і компетенції органів місцевого самоврядування. У 1990 р. була впроваджена трирівнева система адміністративно-територіального поділу, яка існувала до 1973 р.: гміни (громади); райони; воеводства (області). Райони отримали функції організації співробітництва між гмінами та воеводствами, а самі підпорядковувалися воеводствам.

Гміни отримали право обирати муніципальний уряд, проводити місцеві референдуми, формувати та використовувати бюджети, забезпечувати соціально-культурні потреби громади, а також займатися приватизацією підприємств.

Проведення адміністративно-територіальної реформи в Польщі потребувало значних коштів, у тому числі й на потреби стимулювання економічного розвитку місцевих громад. З боку певних верств населення, які в результаті реформи втрачали свої повноваження, спостерігалось несприйняття укрупнення територій. Проте реформа тривала 10 років, і в 2000 р. перехід до трирівневої структури адміністративно-територіального устрою було завершено. У результаті кількість воеводств скоротилася з 49 до 17; відновлена традиційна для країни адміністративно-територіальна одиниця – повіт (308 од.); сформовано близько 2,5 тис. гмін.

Таблиця 2.1

Соціально-економічний розвиток Польщі у 1990 – 2013 рр. [35; 36; 172]

Показник	Рік											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
ВВП, млн дол. США	64,55	83,71	92,33	94,12	108,43	139,06	156,68	157,15	172,90	167,80	171,20	190,42
ВВП на одну особу, дол. США	1692	2188	2408	2450	2819	3614	4072	4086	4499	4371	4466	4970
Експорт, млрд дол. США	16,9	18,0	20,0	19,7	23,4	32,3	35,0	36,8	44,9	40,6	46,5	51,5
Імпорт, млрд дол. США	12,7	19,5	18,7	18,9	21,3	29,3	37,2	43,0	53,3	50,5	57,5	58,5
Споживчі витрати, млрд дол. США	44,4	70,1	78,4	79,9	88,2	110,0	126,2	126,5	137,9	135,3	139,7	157,8
Внутрішні інвестиції, млрд дол. США	15,7	15,8	13,3	13,9	18,2	26,0	32,7	36,8	43,3	42,4	40,6	39,6
Прямі іноземні інвестиції, млрд дол. США	0,11	0,43	1,37	2,31	3,79	7,84	11,46	14,59	22,46	26,08	34,23	41,25

РОЗДІЛ 2. Науково-практичні аспекти дослідження економічних реформ

Закінчення табл. 2.1

Показник	Рік											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ВВП, млн дол. США	198,18	216,80	252,77	303,91	341,91	425,13	529,39	430,55	469,39	514,13	489,9	525,9
ВВП на одну особу, дол. США	5177	5668	6613	7954	8944	11132	13863	11282	12299	13500	12820	13760
Експорт, млрд дол. США	56,7	72,2	94,8	112,7	137,9	173,3	211,2	170,0	198,4	232,5	228,7	242,5
Імпорт, млрд дол. США	63,6	78,1	100,7	115,0	144,0	185,5	232,2	169,6	204,1	238,4	227,2	232,5
Споживчі витрати, млрд дол. США	168,1	182,0	208,0	247,6	275,9	333,4	423,9	342,9	376,8	407,9	388,4	415,6
Внутрішні інвестиції, млрд дол. США	36,9	40,6	50,7	58,6	71,9	103,9	126,5	87,7	98,6	113,8	100,0	100,3
Прямі іноземні інвестиції, млрд дол. США	48,32	57,87	86,76	90,88	125,78	178,41	164,31	185,20	215,64	203,11	235,11	252,04

В результаті проведення адміністративно-територіальної реформи в Польщі були досягнуто таке:

- ▶ сформована трирівнева система управління, характерна для ЄС;
- ▶ оптимізована система розподілу повноважень між центральними та місцевими органами влади;
- ▶ створені умови для саморозвитку базових одиниць адміністративно-територіального устрою країни. Як зазначають аналітики [37], у Польщі успішність реформ багато в чому залежала від невдоволеності населення соціально-економічним становищем у 1970 – 1980 рр. У 1975 р. в країні було оголошено дефолт після того, як зовнішній борг удвічі перевищив обсяг експорту. Відтоді й до початку 1990 р. Польща перебувала у стані економічної кризи із нетривалими періодами слабкої стабілізації / зростання та затяжними спадами / стагнацією, які супроводжувалися високою інфляцією. Тривало падіння виробництва основних продовольчих товарів (наприклад, у 1980 р. порівняно із 1976 р. на 8 %) поряд із поступовим збільшенням їх імпорту. У 1980 р. криза розповсюдилася на більшість галузей економіки. Ситуація ускладнювалася непритаманним для соціалістичних країн рівнем еміграції: лише у першій половині 1980-х рр. з країни виїхало близько 0,75 млн осіб або майже 1,97 % населення, переважно молоді. Така ситуація сприяла поширенню серед населення країн думки щодо необхідності проведення реформ та готовності до соціально-економічних потрясінь, що їх супроводжуватимуть. Підтримка більшості населення реформаторських заходів сприяла їх успіху.

Наприкінці трансформаційного періоду у Польщі відбулися зміни у структурі економіці (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Структура економіки Польщі у 1990 та 2004 рр. [33]

ВВП (млрд дол.)		Сільське господарство		Промисловість		Послуги	
1990 р.	2004 р.	1990 р.	2004 р.	1990 р.	2004 р.	1990 р.	2004 р.
58,976	242,293	8	3	50	33	42	64

На даний час Польща належить до провідних світових виробників: входить до десятки країн з виробництва рафінованої міді, сірки, кам'яного та бурого вугілля, телевізорів, у другу десятку – за виробництвом сірчаної кислоти, чавуна та електроенергії. Крім того, країна є потужним виробником сільськогосподарської продукції: поставляє близько чверті світового виробництва ржі; входить до десятки країн за поголів'ям свиней, виробництвом вівса, картоплі, цукрових буряків, у другу десятку – за виробництвом ячменю, пшениці, цукру, м'яса, коров'ячого молока, курячих яєць [37].

Польщу можна віднести до країн, які мало постраждали від світової фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 рр. Найбільшого впливу кризи зазнали галузі добувної промисловості, наприклад у другому кварталі 2009 р. падіння обсягів виробництва у цьому секторі становили 18 % порівняно із аналогічним періодом 2008 р. У той же час, галузі, зайняті переробкою, зазнали падіння обсягів реалізації своєї продукції на рівні 10%.

У фінансовому секторі країни відбулось скорочення міжнародних валютних резервів, а також зниження ставки рефінансування (з 8,5 % у 2008 р. до 6 % у червні 2009 р.). Крім того була проведена девальвація національної валюти, яка дозволила отримати такі позитивні результати, як стимуляція експорту, підвищення попиту на вітчизняні товари, зниження темпів розходу золотовалютних резервів країни.

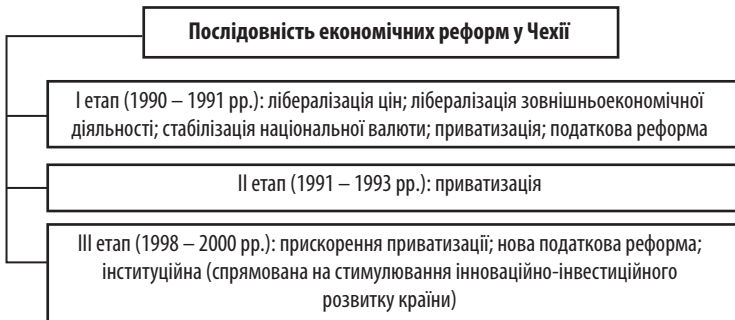
У другій половині 2008 р. в Польщі був прийнятий стабілізаційний план, головною метою якого було укріплення економіки країни. На запропоновані урядом заходи виділялося 91,3 млрд злотих [38]. Основним заходами антикризового плану стали:

- ▶ зниження ставки податку на прибуток;
- ▶ збільшення гарантій за депозитами;
- ▶ скорочення витрат бюджету країни на 2009 р.;
- ▶ збільшення ліміту за державними гарантіями;
- ▶ введення субсидій для населення за іпотечними виплатами;
- ▶ дозвіл компаніям, продажі яких під час кризи скоротилися не менш ніж на 30 %, тимчасово скорочувати тривалість робочого дня для робітників;

- ▷ зміна законодавства у сфері праці для стримування зростання безробіття;
- ▷ введення субсидій працівникам, які втратили роботу під час кризи;
- ▷ введення програм перенавчання для працівників, які втратили роботу під час кризи.

Отже, реформи у Польщі, що здійснювалися за радикальною моделлю, можна вважати ефективними.

Трансформаційний період у **Чехії** був достатньо тривалим, а реформування здійснювалося частково за радикальною моделлю (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Етапи економічних реформ у Чехії

Період реформ розпочався з приходом до влади у 1990 р. В. Гавела, який здійснив основні ринкові перетворення. Реформи передбачали три основні напрями: лібералізація торгівлі, забезпечення стабільності національної валюти за рахунок жорсткої кредитно-грошової та фінансової політики, приватизація та податкова реформа.

Лібералізація торгівлі супроводжувалася поступовим усуненням товарного дефіциту, притаманного для більшості постсоціалістичних країн. Насичення споживчого ринку у першу чергу відбувалося за рахунок товарів іноземного виробництва. Наступний розвиток власної промисловості сприяв нормалізації ситуації.

Від початку реформ у країні проводилася жорстка кредитно-фінансова політика, яка передбачала скорочення бюджетних витрат, соціальних виплат, високі відсоткові ставки за кредитами. В результаті в 1990 р. націо-

нальна валюта була тричі девальвована, що, однак, не дозволило значно посилити її позиції. Порівняно стабільний валютний курс був досягнутий у 1997 р., коли Національний банк Чехії відмовився від фіксованого курсу на користь вільного. Такі заходи супроводжувалися високими відсотковими ставками для залучення інвесторів.

Особливістю періоду реформ у Чехії було поступове збільшення витрат на стимулювання інноваційного розвитку підприємств, в першу чергу власних науково-дослідних розробок. Наприклад, для компаній, що здійснювали НДДКР, було значно зменшено податок на прибуток. В результаті цього в країні почали розвиватися виробництва високотехнологічної продукції, орієнтованої на внутрішній та зовнішній ринки: машинобудування, у т. ч. виробництво автомобілів, електронного та промислового устаткування.

Приватизація у Чехії відбувалася у два етапи. На **першому етапі** було здійснено малу приватизацію шляхом виставлення малих підприємств на продаж на відкритих аукціонах.

На **другому етапі** відбулася приватизація державних підприємств у сферах промисловості, сільського господарства і торгівлі, яка передбачала [33]:

- ▶ трансформацію форми власності підприємств з державної до акціонерної шляхом випуску акцій та інших цінних паперів;
- ▶ прямі продажі підприємств у приватну власність;
- ▶ здійснення тендерів чи відкритих аукціонів;
- ▶ передача частини підприємств інфраструктурного комплексу у комунальну (муніципальну) власність.

На відмінність від інших країн Східної Європи, приватизація у Чехії відбувалася на основі ваучерів (ваучерна або купонна приватизація). Такий спосіб приватизації не передбачає створення інституту приватних власників, а формує колективну практику управління підприємствами. При цьому відбувається «комерціалізація виробництва» [39, с. 378] та розвиваються нові підходи до менеджменту та реструктуризації. На початкових етапах приватизації було задіяно близько 50 – 60 % основного капіталу країни. Було створено 400 інвестиційних фондів, на 11 з яких припадала третина усіх акцій. Тільки за 1991 р. кількість приватних підприємств збільшилася

з 379 тис. до 1 млн, а частка приватного сектора у ВВП країни збільшилася з 0 у 1989 р. до 18 % у 1992 р. і до 50 % у 1993 р. [40]. За деякими оцінками, частка приватного сектора в економіці країни в 1994 р. склала 65 % та була вищою за аналогічний показник в інших країнах Східної Європи [39].

В цілому ж реформи Чехії були спрямовані на інноваційно-інвестиційний розвиток країни (табл. 2.3).

Наведені дані свідчать, що період максимального рівня якості життя населення Чехії співпав із фінансово-економічною кризою 2008 – 2009 рр. Так, доходи населення склали 64 % від середнього для ЄС рівня; для порівняння в Угорщині цей показник становив 51 %; у Польщі – 42 %; у Болгарії та Румунії – близько 30 % [39]. Вплив кризи на чеську економіку був не таким сильним, як в інших країнах Східної Європи, що свідчить про ефективність проведених реформ.

Було впроваджено декілька заходів для сприяння притоку іноземних інвестицій, а саме: зарубіжні та національні інвестори отримали рівні права; підписані двосторонні угоди між Чехією та іншими країнами світу у сфері підтримки та захисту інтересів інвесторів; зняття обмежень на доступ інвесторів з інших країн світу практично до всіх галузей промисловості.

Реформи в Чехії, у порівнянні, наприклад, із Польщею, мали більш помітний вплив на стабільність соціально-економічної системи країни в цілому. Це можна пояснити достатньо повільними темпами інфляції, низьким рівнем державного боргу та іншими факторами. Державна політика була спрямована на стримування зростання безробіття, стимулювання розвитку підприємництва.

У 1993 р. утворилися дві незалежні держави – Чехія та Словаччина. У Словаччині реформи протікали більш ускладнено. На першому етапі в країні було обрано курс на жорстке державне регулювання економіки, уповільнення приватизації; відхідом від перспектив входження до ЄС. Це супроводжувалося суттєвим падінням темпів приросту ВВП, рівня якості життя населення, зростанням інфляції та безробіття. Тому в 1998 р. напрям реформ було змінено таким чином:

- ▶ прискорення процесу приватизації одночасно з відмовою від ваучерної приватизації;

Таблиця 2.3

Соціально-економічний розвиток Чехії у 1990 – 2012 рр. [36: 172]

Показник	Рік											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
ВВП, млн дол. США	35,2	27,7	32,8	38,87	45,63	57,79	64,90	59,46	63,86	62,17	58,80	64,38
ВВП на одну особу, дол. США	3413	2678	3177	3796	4444	5589	6284	5767	6206	6053	5737	6292
Експорт, млрд дол. США	16,0	13,4	16,3	18,8	20,5	27,9	30,4	29,8	33,6	33,4	36,1	40,6
Імпорт, млрд дол. США	15,2	11,5	15,8	18,3	21,1	30,0	33,7	32,5	33,9	33,7	37,3	41,5
Споживчі витрати, млрд дол. США	25,9	19,6	24,6	28,9	33,6	41,3	46,3	44,0	46,0	45,4	42,5	46,2
Внутрішні інвестиції, млрд дол. США	8,5	6,1	7,8	9,9	13,0	18,6	21,9	18,1	18,2	17,1	17,6	19,1
Прямі іноземні інвестиції	-	-	-	3,42	4,55	7,35	8,57	9,23	14,38	17,55	21,64	27,09

Закінчення табл. 2.3

Показник	Рік											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ВВП, млн дол. США	78,43	95,29	113,98	130,07	148,37	180,48	225,43	196,15	197,67	215,69	196,4	208,8
ВВП на одну особу, дол. США	7678	9339	11166	12713	14440	17458	21651	18804	18808	20362	18428	19510
Експорт, млрд дол. США	45,5	56,7	72,3	84,6	100,4	124,5	146,9	117,5	133,8	159,3	154,9	161,2
Імпорт, млрд дол. США	46,4	57,8	71,3	81,0	95,9	119,7	141,5	109,6	127,1	150,3	143,9	149,2
Споживчі витрати, млрд дол. США	57,2	70,7	82,1	92,0	102,8	121,9	154,8	142,2	142,6	154,1	139,6	144,5
Внутрішні інвестиції, млрд дол. США	22,1	25,8	30,9	34,5	41,1	53,8	65,2	47,0	49,2	53,0	45,8	52,2
Прямі іноземні інвестиції	38,67	45,29	57,26	60,66	79,84	112,41	113,17	125,83	128,50	120,57	136,44	135,98

- ▶ впровадження податкової реформи, у тому числі зниження ставок оподаткування;
- ▶ прийняття нового кодексу праці;
- ▶ створення сприятливого клімату для залучення іноземних інвестицій.

Реформи в **Угорщині** відбувалися за градуалістською моделлю й почалися раніше, ніж в інших країнах Східної Європи (рис. 2.3).

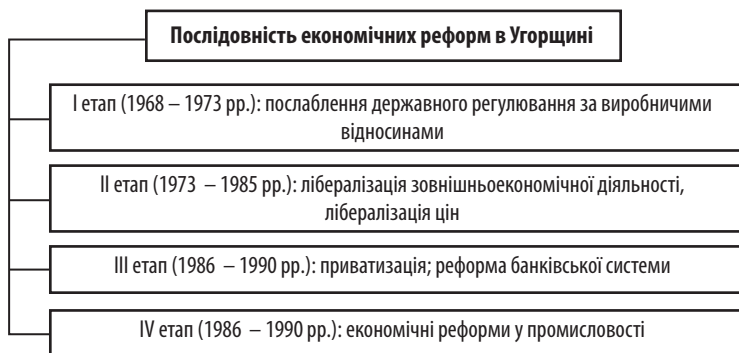

Рис. 2.3. Етапи економічних реформ в Угорщині

Економічні реформи розпочалися ще в 1968 р. з прийняття державної програми «новий економічний механізм», яка передбачала створення засад для ринкових відносин, надання максимальної автономії підприємствам, особливо невеликим. Стимулювання продуктивності праці відбувалося за рахунок надання працівникам можливості працювати у позаурочний час.

У результаті впровадження цієї програми в 1968 – 1973 рр. відбулося прискорення темпів економічного зростання (10,1 % у 1972 р. та 8,4 % у 1973 р. [39]). У 1982 р. Угорщина почала підключатися до глобалізаційних процесів, ставши членом МВФ та Світового банку Реконструкції та розвитку. Після цього процес трансформації прискорився. У 1986 р. на законодавчому рівні було впроваджено основи для економічного розвитку підприємств, у тому числі їх створення та банкрутства, а також для формування банківської системи, а саме створення та функціонування комерційних банків [42].

Відмінною рисою приватизації в Угорщині було масштабне залучення іноземного капіталу у процес створення нових підприємств. Це відбувалося одночасно із формуванням потужної банківської системи: за 1991 – 1993 рр. було інвестовано приблизно 5 млрд дол. США [42], спрямованих на фінансовий та реальний сектор економіки.

У результаті проведення приватизації та реструктуризації на кінець трансформаційного періоду (2000 р.) близько 80 % підприємств Угорщини належали до приватного сектора.

Окрім зміни домінуючої форми власності та створення основ ринкової економіки, реформи в Угорщині були спрямовані на законодавчу та судову систему, що забезпечувало необхідну правову підтримку соціально-економічних трансформацій.

Отже, до 1990 р. в Угорщині було закладено фундамент для побудови ринкової економіки. Подальший хід процесів перетворення був спрямований на розвиток промисловості, створення потужного приватного сектора, забезпечення конкурентоспроможності продукції на світовому ринку, впровадження моделі інноваційного розвитку. Як вже зазначалося, в Угорщині розвиток підприємництва значною мірою здійснювався за рахунок іноземного капіталу. Організаційними формами такого симбіозу іноземного і національного капіталу були такі:

- ▷ митні території промислового типу;
- ▷ вільні економічні зони;
- ▷ промислові парки;
- ▷ підприємницькі зони.

Усі ці форми передбачали надання податкових пільг (у тому числі повне звільнення від місцевих податків), скорочення комунальних платежів, можливість оплати зобов'язань із розстрочкою.

Залучення іноземного капіталу відбувалося також за допомогою створення офшорних компаній, які мали право здійснювати посередницькі послуги у сфері торгівлі з іноземними підприємствами. Основні інвестори були представниками країн ЄС, США та Канади.

Прямі іноземні інвестиції складали майже третину інвестицій в основні фонди країни. Частка накопичених прямих іноземних інвестицій у ВВП

за розглянутий період часу суттєво зростає. Це свідчить, що зростання припливу прямих іноземних інвестицій значно перевищувало щорічний приріст ВВП [33].

Основними цілями реформ в Угорщині протягом усього трансформаційного періоду були такі:

- ▶ максимальне скорочення державного регулювання економіки, лібералізація цін та зовнішньоекономічної діяльності;
- ▶ приватизація, поширення приватного підприємництва;
- ▶ створення потужної ринкової інфраструктури та інтеграції її до світової економічної системи;
- ▶ обмеження державних витрат за рахунок контролю над соціальними виплатами, ліквідація державної підтримки у вигляді дотацій для збиткових підприємств;
- ▶ створення сприятливих умов для залучення іноземного капіталу, у тому числі й на основі законодавчої підтримки розвитку підприємств з іноземними інвестиціями;
- ▶ зміна стратегічного напрямку зовнішньої політики з метою інтеграції у ЄС.

У результаті проведення поступових реформ в Угорщині були досягнуті сталі темпи соціально-економічного розвитку (табл. 2.4).

Дослідимо особливості проведення реформ у **Росії**. Перші спроби трансформації соціально-економічних відносин припадають на 1986 р., у якому населення, з прийняттям відповідного закону, отримало право на здійснення індивідуальної підприємницької діяльності [43]. Крім того, державним підприємствам у 1987 р. було надано право частково розпоряджатися отриманим прибутком [44].

Згодом було прийнято ряд нормативних актів, що регулювали не тільки внутрішні господарські відносини, але й зовнішньоекономічні, зокрема постановою Ради Міністрів СРСР [45] дозволялося створення спільних підприємств з можливістю комерційної реалізації власної продукції.

Закон «Про кооперацію» [46] регулював фінансові відносини між підприємствами, у тому числі переведення коштів із безготівкового рахунку підприємства шляхом оплати послуг, наданих кооперативом.

Таблиця 2.4

Соціально-економічний розвиток Угорщини в 1990 – 2012 рр. [36; 172]

Показник	Рік											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
ВВП, млрд дол. США	36,50	34,11	38,01	39,38	42,35	45,57	45,93	46,53	47,95	48,26	46,39	52,72
ВВП на одну особу, млрд дол. США	3515	3289	3667	3800	4087	4402	4444	4513	4663	4706	4537	5171
Експорт, млрд дол. США	10,4	11,3	12,1	10,5	12,4	20,6	22,5	25,8	29,6	31,2	34,6	38,0
Імпорт, млрд дол. США	9,0	11,6	12,1	13,7	15,1	20,5	22,2	25,2	30,2	32,4	36,2	38,5
Споживчі витрати, млрд дол. США	25,9	27,6	32,2	34,9	35,9	35,5	34,7	34,3	35,3	36,9	35,4	40,0
Внутрішні інвестиції, млрд дол. США	8,8	6,7	5,9	7,6	9,1	9,9	10,9	11,6	13,3	12,6	12,6	13,3
Прямі іноземні інвестиції	0,57	2,11	3,42	5,58	7,09	11,30	13,28	17,97	20,73	23,26	22,87	27,41

РОЗДІЛ 2. Науково-практичні аспекти дослідження економічних реформ

Закінчення табл. 2.4

Показник	Рік											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ВВП, млрд дол. США	66,38	83,54	101,93	110,32	112,53	136,10	154,24	126,62	128,63	139,89	124,6	130,
ВВП на одну особу, млрд дол. США	6528	8237	10074	10927	11167	13527	15351	12626	12731	13750	12490	13058
Експорт, млрд дол. США	42,0	51,3	64,6	72,8	87,5	110,7	125,9	98,3	108,4	125,9	118,0	125,0
Імпорт, млрд дол. США	43,2	54,5	68,2	75,1	88,5	109,4	125,2	92,1	101,2	117,1	108,8	114,6
Споживчі витрати, млрд дол. США	51,2	67,0	79,2	85,6	86,4	104,3	117,2	97,7	95,7	102,2	93,7	96,7
Внутрішні інвестиції, млрд дол. США	16,4	19,8	26,4	27,1	27,2	30,5	36,3	22,8	24,6	26,4	21,7	22,9
Прямі іноземні інвестиції	36,22	48,34	61,57	61,11	80,15	95,47	88,00	98,80	90,78	85,43	103,48	111,02

Закон «Про оренду» [47] надавав право власного розпорядження доходами, отримуваними підприємствами, що знаходилися в оренді. Так, було створено певне підґрунтя для лібералізації економічних відносин. Створення ринкової інфраструктури. Проте, як вважають дослідники [33], низка прийнятих нормативних актів не тільки знаменувала відхід від планово-адміністративного способу господарювання, але й надавала можливість представникам партійної еліти привласнення доходів та майна підприємств.

Попри певні кроки до лібералізації, у 1990 р. економіка Росії знаходилась у кризовому стані, який супроводжувався падінням обсягів промислового виробництва, масовим дефіцитом споживчих товарів, зростанням цін. Станом на 1991 р. 95,8 % промислових підприємств країни належали до державної власності [33].

Після розпаду СРСР та отримання статусу незалежної держави, в Росії почалися реформи за радикальною моделлю, з використанням методів шовкової терапії та рекомендацій Вашингтонського консенсусу.

Реформи у Росії проводилися за такими напрямками:

- ▶ лібералізація цін;
- ▶ лібералізація зовнішньої торгівлі;
- ▶ реформа власності;
- ▶ податкова реформа;
- ▶ адміністративна реформа.

На першому етапі реформ було впроваджено лібералізацію цін, яка передбачала одночасне визнання усіх цін вільними. Такий підхід теоретично мав призвести до швидкої зміни рівня та пропорцій цін і досягнення конкурентної рівноваги та Парето-оптимального розподілення ресурсів між учасниками ринку [18, с. 332 – 333]. Однак насправді це призвело до короткострокового майже повного переходу на бартерний обмін між суб'єктами господарської діяльності, оскільки ціни втратили свою здатність відображати об'єктивну цінність товару. Так, за спостереженнями В. Полтеровича [18], швидка зміна цінових пропорцій у Росії тривала майже два роки, а швидка інфляція, яка супроводжувалася кризою неплатежів й поширенням бартеру, тривала до кризи 1998 р.

Приватизація в Росії розпочалася із прийняття відповідної законодавчої бази [48 – 50]. Було визначено п'ять способів приватизації державного майна: продаж підприємств на конкурсній основі, на аукціонах, продаж часток у капіталі підприємства, реорганізація підприємства в акціонерне товариство, викуп майна, що перебувало в оренді. Вибір способу приватизації залежав від розміру підприємства (чисельності працівників та вартості активів). На законодавчому рівні в рамках програми приватизації було встановлено і черговість її проведення:

перша черга – підприємства, що займаються послугами і торгівельною діяльністю;

друга черга – підприємства, приватизація яких може бути здійснена тільки за індивідуальним підходом.

Також було визначено перелік об'єктів, які не підлягали приватизації: надра, шельф, транспортні, водневі об'єкти.

Приватизація у Росії проходила три етапи. **Перший етап** тривав два роки й базувався на ваучерній приватизації. Основною метою цього етапу була загальна оцінка розміру державного майна, що підлягає приватизації, та рівномірне розподілення його між населенням країни. Кожен громадянин отримував ваучер, який міг або продати, або стати акціонером реорганізованого (новоствореного) підприємства. В результаті реалізації цього етапу було створено 28000 акціонерних товариств та близько 40 млн акціонерів. Структура приватизованого державного і муніципального майна наведена в *табл. 2.5*.

Другий етап приватизації у Росії отримав назву «грошовий» і припадав на 1995 – 1996 рр. Його основною метою було поповнення доходної частини бюджету, створення умов для збільшення обсягів інвестування. Приватизації підлягали переважно привабливі об'єкти, які приватизувалися на заставних аукціонах. Так у власність банків перейшли великі підприємства: ЮКОС, Норнікель, Сибнафта. В цілому другий етап приватизації у Росії проходив із численними порушеннями законодавства.

У 1999 р. було прийнято Концепцію управління державним майном і приватизацією [52], в якій проводився аналіз помилок та негативних наслідків попередніх двох етапів приватизації. Після виявлення масових не-

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Таблиця 2.5

Структура приватизованого державного і муніципального майна за формами власності та способами приватизації у 1993 – 2002 рр. [51]

Показник	Роки									
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Кількість приватизованих державних і муніципальних підприємств, у т. ч.	42924	21905	10152	4997	2743	2129	1536	2274	2287	2557
федеральна	7063	5685	1875	928	374	264	104	170	125	86
суб'єктів федерації	9521	5112	1317	715	548	321	298	274	231	226
муніципальна	26340	11108	6960	3354	1821	1544	1134	1830	1931	2245
Структура приватизованого майна, %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
створення акціонерних товариств	31,1	44,8	27,7	22,5	18,1	–	–	–	–	–
продаж відкритих акціонерних товариств працівникам	–	–	–	–	–	9,6	12,0	3,7	3,2	3,4
на спеціалізованому конкурсі	–	–	–	–	–	1,6	1,9	2,0	0,4	0,0
на аукціоні та комерційному конкурсі	–	–	–	–	–	4,6	2,2	2,8	1,3	0,8
продаж на аукціоні та комерційних конкурсах	36,7	28,4	20,1	12,8	15,1	76,1	74,6	73,0	73,9	61,4
випук майна, що знаходиться в оренді, у т. ч.	29,5	20,8	29,8	32,1	14,6	–	–	–	–	–
орендарем у відповідності із договором оренди	–	–	–	–	–	6,8	8,3	18,0	20,0	32,9

Закінчення табл. 2.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Продаж майна підприємств, що ліквідуються, ліквідованих та об'єктів незавершеного будівництва	0,4	1,5	4,2	5,7	9,1	–	–	–	–	–
Продаж нерухомості	–	–	15,4	22,9	38,5	–	–	–	–	–
Інше	2,3	4,5	2,8	3,9	4,6	1,3	1,0	0,5	1,2	1,5

доліків у процесі приватизації, базову її стратегію на державному рівні було скоректовано. На цьому етапі було прийнято новий закон про приватизацію державного та муніципального майна [53], в якому було визначено відхід від масової ваучерної приватизації. Нова концепція приватизації передбачала розширення економічної свободи для суб'єктів підприємницької діяльності, у тому числі й можливість самостійної розробки приватизаційних схем. Динаміка процесу приватизації державного майна Росії на **третьому етапі** є нерівномірною. З одного боку, більшість інвестиційно привабливих об'єктів передається у приватну власність, а з іншого, багато підприємств, особливо стратегічно важливих для країни, знов потрапляє у власність держави (наприклад, компанія ЮКОС).

У табл. 2.6 наведено динаміку основних економічних показників Росії у 1990 – 2013 рр. наведені дані свідчать, що темпи падіння ВВП після 1994 р. почали скорочуватися. Однак повної стабілізації економічного розвитку країни досягнуто не було, оскільки високим залишалися темпи інфляції, а зовнішній борг щорічно зростає.

Основною причиною зростання ВВП Росії можна вважати покращення зовнішньоекономічної кон'юнктури, зокрема зростання цін на енергоресурси, у т. ч. нафту у 2000 – 2006 рр. Іншим фактором позитивного впливу на зростання ВВП Росії після 1999 р. стала зміна потоку фінансових ресурсів у світі.

Отже, в усіх досліджених країнах реформування економіки відбувалося за допомогою радикальної або градуалістської моделі. Більшість дослідже-

Таблиця 2.6

Соціально-економічний розвиток Росії у 1990 – 2013 рр. [36: 172]

Показник	Рік											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
ВВП, млрд дол. США	568,9	559,6	163,93	413,90	405,23	398,72	391,68	404,52	270,67	195,70	259,45	306,30
ВВП на одну особу, млрд дол. США	3840	3766	1100,92	2778,84	2722,11	2681,36	2638,34	2730,66	1831,96	1328,72	1767,85	2095,60
Експорт, млрд дол. США	109,4	78,6	323,2	184,8	119,7	116,9	102,2	100,1	84,6	84,7	114,4	113,1
Імпорт, млрд дол. США	109,1	77,7	252,7	149,0	101,0	103,4	85,7	91,2	66,5	51,3	62,4	74,3
Споживчі витрати, млрд дол. США	396,7	340,5	237,6	281,7	281,8	285,2	281,5	308,3	207,2	133,9	159,7	202,6
Внутрішні інвестиції, млрд дол. США	171,7	203,3	169,9	123,6	104,2	101,5	92,8	89,0	40,5	29,1	48,6	67,3
Прямі іноземні інвестиції, млрд дол. США	-/-	-	-	0,18	3,28	5,60	8,15	13,61	12,91	18,30	32,20	52,92

РОЗДІЛ 2. Науково-практичні аспекти дослідження економічних реформ

Закінчення табл. 2.6

Показник	Рік											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ВВП, млрд дол. США	345,13	430,35	590,94	764,02	989,93	1229,70	1660,85	1221,99	1479,82	1841,12	2029,8	2096,8
ВВП на одну особу, млрд дол. США	2371,68	2970,37	4012,17	5205,96	6772,84	8581,62	11601,10	8541,55	10351,45	12889,74	14178,0	14680,0
Експорт, млрд дол. США	121,7	151,7	203,4	269,0	333,9	392,0	520,0	341,6	445,5	576,6	597,5	594,8
Імпорт, млрд дол. США	84,4	102,8	131,0	164,3	207,9	280,0	366,6	250,6	322,4	414,0	449,4	471,6
Споживчі витрати, млрд дол. США	238,3	295,1	398,3	510,5	655,0	858,8	1108,3	922,2	1070,7	1274,2	1377,2	1499,0
Внутрішні інвестиції, млрд дол. США	69,2	89,8	123,5	153,4	209,6	314,1	423,5	231,4	344,9	483,5	527,4	473,6
Прямі іноземні інвестиції, млрд дол. США	70,88	96,73	122,30	180,23	265,87	491,05	215,76	378,84	490,56	454,95	496,40	575,66

них країн обрали радикальну модель та впроваджували реформи згідно із рекомендаціями Вашингтонського консенсусу. Основним недоліком такого підходу, як зазначає В. Полтерович, є «безумовний характер рекомендацій» [18, с. 11], що надаються країнам. При цьому не були враховані вихідні умови країн, такі як сформована система економічних та політичних інститутів, громадянської культури, ступінь розвиненості ринку тощо, від яких великою мірою залежали результати реформування.

Проведений аналіз свідчить, що в більшості країн Східної Європи реформи були більш успішними, ніж в Україні. Це можна пояснити як суб'єктивними, так і об'єктивними факторами. До суб'єктивних факторів можна віднести стратегічні помилки, що були допущені урядами на перших етапах впровадження реформ:

- ▷ відсутність адекватної, чітко сформульованої мети перетворень та індикаторів, які б дозволяли контролювати процес її досягнення;
- ▷ не було створено умов для розвитку вітчизняного промислового комплексу;
- ▷ відірваність фінансової інфраструктури від потреб виробництва, здійснення первісного капіталу не за рахунок реального виробництва, а за рахунок перерозподілу активів та коштів, що залишилися від СРСР.

До об'єктивних факторів доцільно віднести відмінності між Україною та постсоціалістичними країнами Східної Європи. Так, об'єктивним фактором можна вважати більш ранній початок періоду трансформації – Угорщина та Югославія почали впроваджувати елементи ринкових відносин та політичного плюралізму з 1950 – 1960 рр. Крім того, слід зазначити більшу територіальну та культурну близькість до розвинених країн Західної Європи та адаптацію до світової економіки.

У *табл. 2.7* наведено співставлення деяких показників соціально-економічного розвитку України та деяких країн ЄС.

Як свідчать наведені дані, Україна значно відстає за всіма проаналізованими показниками від країн ЄС, навіть тих, що потрапили у союз нещодавно.

Таблиця 2.7

Порівняння окремих показників соціально-економічного розвитку України та деяких країн ЄС [54]

Країна	Показник				
	Очікувана тривалість життя населення		% населення, що перебуває на межі незабезпеченості за критерієм ЄС (менше 14 дол. на день)	Зміна індексу споживчих цін порівняно з минулим роком (2009/2008 рр.), %	Обсяг боргових зобов'язань, % від ВВП
	чоловіки	жінки			
Болгарія	70,1	77,4	23,7	4,0	74,0
Естонія	69,8	80,2	21,6	5,0	14,7
Латвія	68,1	78,1	27,0	1,7	7,2
Литва	67,5	78,7	21,9	2,5	36,7
Польща	71,5	80,1	17,4	2,6	29,5
Румунія	69,8	77,4	23,4	7,7	50,9
Словенія	75,9	82,7	12,8	1,6	23,9
Словаччина	71,4	79,1	11,8	1,0	35,4
Угорщина	70,3	78,4	12,1	4,0	35,4
Чехія	74,3	80,5	9,5	1,9	78,4
Великобританія	77,8	81,9	17,9	3,3	35,3
Німеччина	77,8	82,8	16,3	1,6	52,1
Франція	78,0	85,0	13,7	1,8	68,2
У середньому за ЄС-27	76,1	82,2	17,1	2,3	79,2
Україна	64	74	80	9,4	80

Дещо у кращому світі виглядає Україна у порівнянні з колишніми республіками СРСР за порівняльними оцінками вартості основних споживчих товарів (табл. 2.8).

Проте вартість окремих видів товарів, зокрема електроенергії, бензину та житла залишається занадто високою.

У табл. 2.9 наведено узагальнення проблем в економіці проаналізованих вище країн світу після закінчення трансформаційного періоду.

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Таблиця 2.8

Порівняння вартості окремих видів товарів в Україні та інших країнах колишнього СРСР [55]

Країна	Вартість електроенергії, дол. / кВт ч	Вартість бензину, дол. / л	Вартість хлібу дол. / од.	Молоко, дол. / л	Житло, 1 м ² /
Естонія	0,1	1,5	1,5	0,9	1500
Латвія	0,2	2,0	1,2	1,5	650
Литва	0,2	1,8	1,4	1,0	1500
Росія	0,13	1,1	0,5	1,1	4900
Азербайджан	0,1	0,4	0,4	0,8	1300
Казахстан	0,03	0,7	0,3	0,6	1580
Білорусь	0,03	0,8	0,4	0,5	1200
Україна	0,03	1,2	0,5	1,0	1820
Молдова	0,13	1,4	0,3	0,85	875
Грузія	0,11	1,3	0,5	2,1	1100
Вірменія	0,14	1,21	0,3	0,97	700
Узбекистан	0,03	0,6	0,5	1,5	550
Туркменістан	0,0	0,2	0,3	1,0	1000
Киргизстан	0,03	0,9	0,2	0,5	600
Таджикистан	0,03	1,3	0,2	0,5	600

Таблиця 2.9

Проблеми економіки деяких країн, у яких відбувалися реформи, за [56, с. 93 – 97]

Країна	Проблеми
1	2
Польща	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Високий рівень безробіття (близько 18 %) ➤ Неефективна судова система (середня тривалість очікування судового рішення з економічних проблем перевищує 100 днів) ➤ Неприятлива структура державних витрат з високою часткою витрат на соціальне страхування та низькою – на розвиток науки, освіти, інституційної та фізичної інфраструктури
Чехія	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Незадовільний рівень прозорості у прийнятті рішень державною адміністрацією та органами місцевого самоуправління ➤ Низький рівень кредитування підприємств (нижче за 20 % від ВВП)

Закінчення табл. 2.9

1	2
Словаччина	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Високий рівень безробіття ▷ Неприятлива правова сфера, повільне введення законів та висока корупція ▷ Недостатній рівень розвитку малого бізнесу ▷ Недостатній рівень фінансування медицини та охорони здоров'я
Угорщина	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Високий рівень зовнішнього державного боргу (близько 75 % ВВП) ▷ Корупція та нетранспарентність механізму розділення державних та бізнес-функцій
Росія	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Висока залежність економіки від цін на енергоресурси (в першу чергу нафту) ▷ Високий рівень соціальної та економічної нерівності в суспільстві ▷ Слабкість державних інститутів, головним чином державної адміністрації та судової системи ▷ Низький рівень дотримання законів ▷ Існування великого сектора тіньової економіки

Отже, досліджені країни мали спільні риси у процесі реформування соціально-економічних відносин в кінці ХХ ст. У цих країнах функціонування соціалізму було менш тривалим, ніж у членів колишнього СРСР, тому перехід до ринкової економіки відбувався більш легко та швидко. Усі досліджені країни потрапили до ЄС, що також може слугувати індикатором успіху здійснених реформ.

Порівняти результати реформ в Україні та інших країнах, в яких відбувався перехід до ринку, можна за допомогою основних індикаторів економічного розвитку, наведених в *табл. 2.10*.

Таким чином, в Україні результати реформ були найгіршими у порівнянні з іншими проаналізованими країнами. Особливо слід зазначити скорочення кількості населення на 12 % за період реформування.

2.2. Теоретичні аспекти дослідження моделі економіки країни

Тлумачення економічних реформ як хвилеподібного процесу, що стимулює позитивні зміни в тенденціях соціально-економічного розвитку країни та її регіонів, передбачає визначення ключових аспектів цього процесу.

Одним з таких аспектів є об'єкт реформування, яким, у переважній кількості випадків, виступає існуюча модель економіки на державному та регіональному рівнях.

Таблиця 2.10
Порівняння основних індикаторів економічного розвитку України та інших країн світу до та після реформ

Країна	ВВП на одну особу		Темп зростання ВВП		Чисельність населення, млн осіб		Прямі іноземні інвестиції		Експорт товарів та послуг, % від ВВП		Частка доходу 10 % найбагатшого населення країни		Частка послуг у ВВП, %	
	1991	2011	1991	2011	1991	2011	1993	2011	1991	2011	1993	2011	1991	2011
Угорщина	34106,7	139898,2	-11,9	1,7	10373	9971	2349,715	5380,415	32	92	24,2	-	13,9	27,8
Україна	77464,0	164960,0	-8,4	1,9	52000	45706	200,0	7207,0	24	54	30,4	22,0	8,2	20,6
Польща	83650,2	513672,6	-7,0	4,3	38246	38216	1715,0	15296,0	22	42	23,7	27,1	8,3	13,5
Росія	509381,6	1841119,0	-5,0	4,3	148624	141930	1211,000	52878,475	13	31	38,2	31,7	6,0	7,8
Чехія	28688,4	217026,6	-11,6	1,9	10309	10546	645,278	5380,415	48	73	23,6	-	21,5	19,5

Дослідимо зміст поняття «модель економіки» на цих двох рівнях та визначимо перелік її компонент з метою їх подальшої діагностики, що дозволить сформуванати чинники зростання потенціалу соціально-економічного розвитку країни та її регіонів.

Теоретичне підґрунтя ідентифікації моделі економіки країни та її регіонів складається з надбань провідних наукових теорій та концепцій.

Так, сучасна теорія управління, яку наведено в роботах А. Ляпунова та В. Михайлова [57], В. Бесекерського, Є. Попова [58], пропонує логічний ланцюг для визначення поняття «модель економіки» (рис. 2.4), який оперує смисловими поняттями: система (перша ланка ланцюга – модель (друга ланка) – процес моделювання (третя ланка ланцюга).

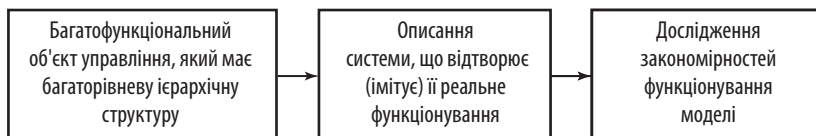

Рис. 2.4. Семантичний ланцюжок побудови змісту поняття «модель економіки» за теорією управління

Виходячи з рис. 2.4, зміст першої та другої ланки логічного ланцюга (поняття «система» та «модель») доповнюють один одного. Отже, функціонування дослідження економічної системи країни доцільно проводити за допомогою інструменту «модель» та процесу «моделювання».

Сучасна теорія управління розглядає складні системи, що мають специфічні властивості:

- ▶ здатність до саморозвитку;
- ▶ наявність великої кількості зв'язків між елементами (компонентами) системи, які мають тот чи інший ступінь стійкості;
- ▶ наявність складної організаційної структури, яка може змінюватися під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища;
- ▶ наявність інтегративних властивостей системи, які можуть не бути притаманними кожному з її елементів.

Специфіка складних соціально-економічних систем призводить до появи великої кількості моделей економіки, які будуються з метою отримання

функціональної схеми системи економіки задля підвищення ефективності управління нею. З цієї точки зору, термін «модель» має не самостійне, а підпорядковане, «інструментальне» тлумачення, близьке до математичного категоріального апарату.

Згідно з цілями даного дослідження, здобутки теорії управління адаптовані до економічної теорії та отримано таку схему визначення поняття «модель економіки» (рис. 2.5).

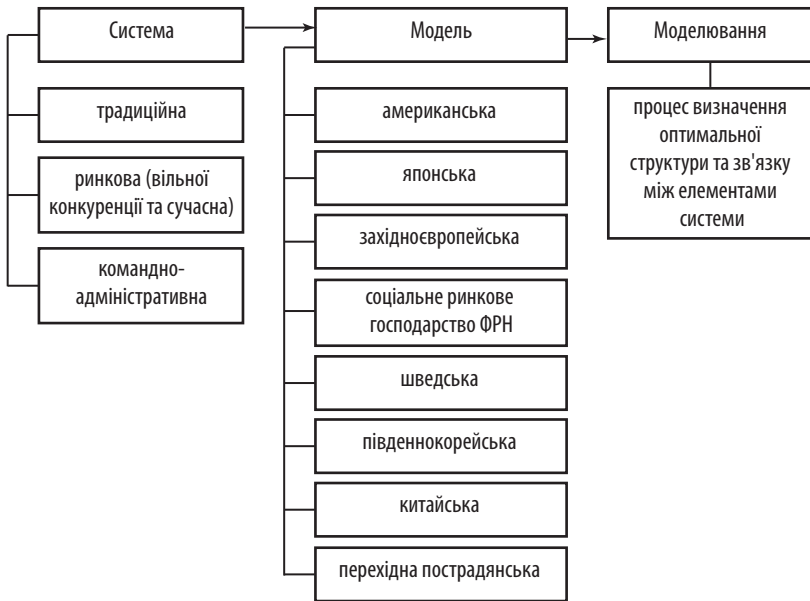

Рис. 2.5. Формування змісту поняття «модель економіки» в рамках теорії управління

Наведений на рис. 2.5 блок економічних моделей сформовано із типів моделей економік різних країн світу, що розглядаються в науковій літературі найчастіше. Даний блок базується на унікальному поєднанні різних елементів економіки – державного регулювання, структури власності, технологій тощо.

Поглибити розуміння сутності поняття «модель економіки» можна за допомогою економічної кібернетики та математики. Метою такого дослідження є визначення закономірностей соціально-економічного зростання країн світу та прогнозування його тенденцій (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Економіко-математичні моделі, що характеризують різні аспекти розвитку економіки країни

Подальший розвиток економіко-математичного підходу відбувався в рамках системного аналізу економіки. У 80-х рр. ХХ ст. була уперше побудована модель, що відтворювала основні якісні особливості еволюції плавної економіки.

Системний аналіз економіки передбачає побудову моделей, що враховують такі негативні тенденції в економіці країни та її регіонів [59]:

- високі темпи інфляції (модель економіки періоду високої інфляції 1992 – 1995 рр.);
- коливання фінансових ринків та неврівноважену монетарну політику (модель економіки періоду «фінансової стабілізації» 1995 – 1998 рр.);
- прогнозування можливих варіантів розвитку соціально-економічної системи регіонів країни (модель оцінки перспектив розвитку економіки після кризи 1998 р.);
- вплив тіньового сектора на функціонування економічної системи (модель сучасної економіки, що враховує наявність тіньового обігу).

Таким чином, головним об'єктом дослідження системного аналізу економіки є трансформаційний період у постсоціалістичних країнах. Перевагою цих моделей є урахування внутрішньої логіки розвитку економіки країни у трансформаційному періоді, можливість прогнозування різних сценаріїв змін, що відбуваються в економіці під впливом реформаторських заходів.

Отже, економіко-кібернетичний підхід розглядає модель економіки країни як інструмент для аналізу та описання основних параметрів економічної системи в цілому та окремих її складових, визначення закономірностей її функціонування і прогнозування напрямів (варіантів) розвитку під впливом різних чинників.

Економічні реформи, спрямовані на трансформацію моделі економіки країни та її регіонів, не можливі без ефективних заходів держави. З цієї точки зору надбання теорії державного управління дозволяють представити такі моделі економіки (рис. 2.7).

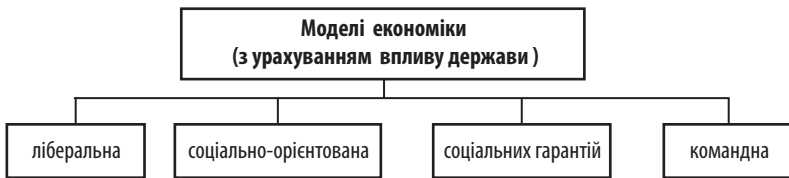

Рис. 2.7. Моделі державного регулювання економіки країни

З рис 2.7 видно, що полярними за змістом є ліберальна та командна моделі державного регулювання, перша з яких мінімізує, а друга – максимізує державні функції. Моделі соціально-орієнтована та соціальних гарантій є перехідними між граничними та передбачають достатньо схожий контекст функцій державного управління соціально-економічним розвитком країни.

Еволюція моделей державного регулювання економіки країни відображена на рис. 2.8 у відповідних економічних теоріях та концепціях.

Як видно з рис. 2.8, на стадії первинного накопичення капіталу, яка тривала протягом XV – XVII ст., домінували протекціонізм, монетаризм та меркантилізм, в руслі яких були створені класичні моделі економіки – грошового і торгового балансу.

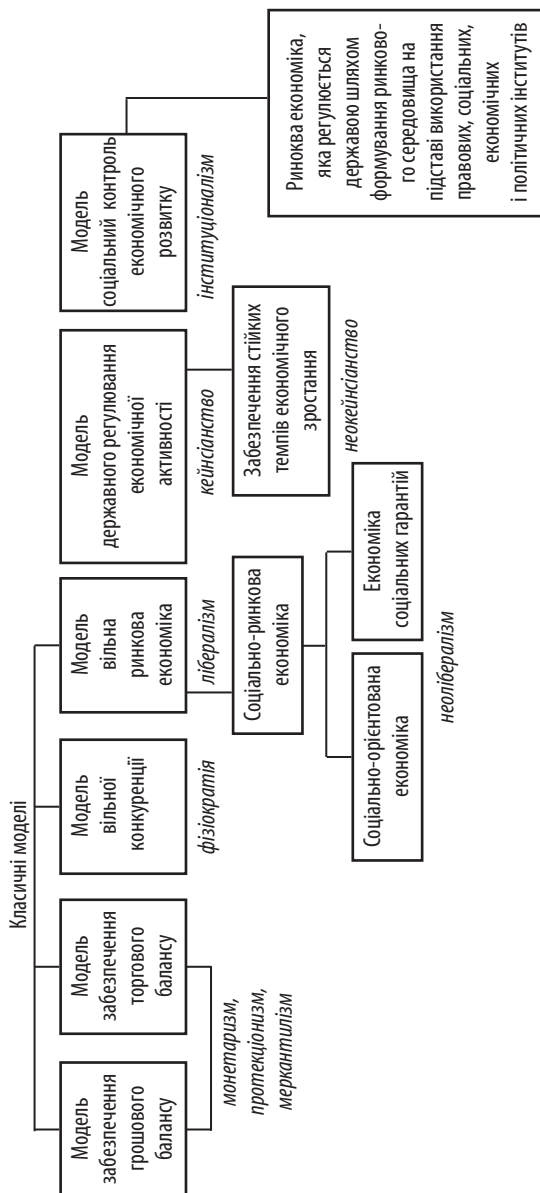

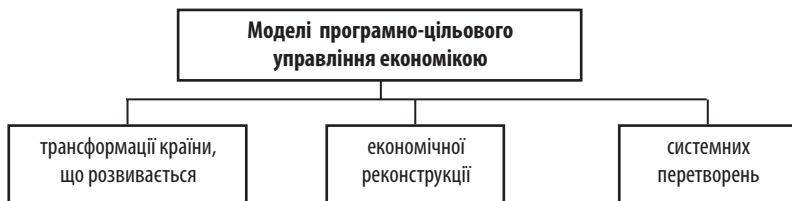
Рис. 2.8. Еволюція теоретичних концепцій побудови ринково орієнтованих моделей економіки країни

Згодом, на стадії розвитку капіталістичної мануфактури (XVII – XVIII ст.), розуміння ролі держави в регулюванні розвитку країни поглибилось за рахунок фізіократії та лібералізму, який сформувався на початку XIX ст. на стадії раннього капіталізму.

Капіталізм першої половини XX ст. знаменувався переглядом ролі держави в регулюванні економіки на підґрунті кейнсіанства та інституціоналізму, які запропонували дві концептуальні моделі економіки країни: державного регулювання економічної активності за рахунок забезпечення динамічного суспільного виробництва та модель соціального контролю економічного розвитку.

Останні три напрями – лібералізм, кейнсіанство та інституціоналізм набули подальшого поглиблення і певної трансформації у другій половині XX ст. Так, лібералізм трансформувався у неолібералізм, в рамках якого обґрунтовані моделі соціальної ринкової економіки – соціально-орієнтованої та соціальних гарантій, які відрізняються між собою ступенем мотивації суб'єктів господарювання.

В сучасній світовій практиці державного регулювання функції держави зі стимулювання розвитку країни реалізуються через програмно-цільовий підхід (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Моделі перехідної економіки країни з точки зору програмно-цільового підходу

Модель трансформації застосовують країни або з низьким соціально-економічним потенціалом, або з тривалим періодом стагнації, внаслідок якого ускладнюється процес вибору стратегічних орієнтирів економічних реформ.

Як базова мета трансформації зазвичай обираються показники соціально-економічного розвитку індустріально розвинених країн світу. Дану модель вважають наздоганяючою, оскільки вона не передбачає створення чинників для випередження розвинених країн у близькій перспективі.

На практиці ця модель може бути реалізована у двох формах: експортної орієнтації та імпортозаміщення. Кожна з цих форм за певних соціально-економічних обставин може принести країні успіх у реформах, проте згодом дана модель має бути змінена на іншу.

Модель економічної реконструкції передбачає впровадження системних соціально-економічних реформ, зазвичай у короткий термін, з метою переходу до іншої якості функціонування економічної системи. На практиці вона реалізується шляхом пошуку найбільш важливих проблем, які гальмують економічне зростання країни та впровадження заходів з їх подолання. Реалізація моделі не можлива без широкого залучення держави у процес реформування, який передбачає імплементацію нових системних інститутів. Такі інститути можуть бути позичені в інших країнах, на зразок ринкових трансформаційних перетворень у країнах СРСР, або створені на власному підґрунті, як це було в деяких країнах Східної Європи. Впровадити інституційний досвід інших країн світу можна в короткий термін, проте вони не будуть адаптовані до специфіки країни, економіка якої реформується. Розвиток власних інститутів є процесом більш тривалим, але й більш ефективним, який вже передбачає використання іншої моделі – системних перетворень.

Дана модель є комбінацією перших двох і дозволяє ефективно комбінувати їх специфічні інструменти в залежності від економічної ситуації в країні, що здійснює реформи. Застосування моделі системних перетворень охоплює не тільки економіки, але й соціальну та політичну сфери.

Під впливом глобалізації розширюється категоріальний апарат економічної теорії внаслідок необхідності описання процесів включення країн до системи світової економіки в цілому та регіональних інтеграційних об'єднань. З цієї точки зору моделі економіки країн світу можуть бути розділені на такі типи (рис. 2.10).

Рис. 2.10. Моделі економічної інтеграції країн світу

Постачальницько-збутова модель економічної інтеграції передбачає приєднання країни до регіонального інтеграційного об'єднання нежорсткої форми. В рамках даної моделі на основі угод визначаються обсяги, терміни та умови поставок, що певним чином обмежує ринкові відносини та гальмує розвиток конкуренції.

Торгівельна модель економічної інтеграції базується на виході країни на міжнародні, високо глобалізовані ринки товарів та капіталів. Вона передбачає стратегічну орієнтацію на збільшення частки своєї продукції на цих ринках за рахунок більш вигідних умов ведення зовнішньоекономічної діяльності.

Відтворювальна модель є найбільш складною за своєю суттю. В її рамках економічна інтеграція відбувається на усіх етапах відтворювального процесу. Така модель стимулює реструктуризацію промислового виробництва країни-учасниці регіонального інтеграційного об'єднання на інноваційній основі та підвищення конкурентоспроможності продукції.

З точки зору історико-цивілізаційного підходу, розвиток країн світу відбувається в рамках певних типів цивілізацій (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Моделі економіки з точки зору цивілізаційного підходу

Наведені моделі базуються на локальних типах цивілізацій і є умовними, оскільки моделі розвитку економіки тісно пов'язані з духовною сферою.

Східноазійська модель базується на інтенсивній праці, економічному веденню господарства, її умовно можна вважати «інтенсивною».

Латиноамериканська модель характеризується наздоганяючим типом розвитку з середньою та низькою якістю життя населення. Соціально-економічний розвиток тривалий час знаходився під впливом більш розвинутих країн, а ресурсний потенціал був об'єктом їх експлуатації.

Океанічній моделі притаманний високий рівень роздробленості та нерівномірності соціально-економічного розвитку країн, що входять до її складу. Так, ядро моделі становлять економіки Австралії та Нової Зеландії, що мають достатньо високий добробут. Інші території мають низький рівень соціально-економічного та технологічного розвитку внаслідок тривалого періоду ізоляції.

Західноєвропейська економічна модель базується на екстенсивному прирості добробуту населення за рахунок залучення додаткових ресурсів з інших країн, економічний розвиток вимагає значних обсягів капіталу та інших ресурсів.

Африканська модель є достатньо новою, сформованою у другій половині ХХ ст. після отримання економічної і державної незалежності країн. Окрім нерівномірності соціально-економічного розвитку її носіїв, модель характеризується браком важливих природних ресурсів для розвитку.

З точки зору стадіального підходу, визначають такі типи моделей економіки країн світу (рис. 2.12).

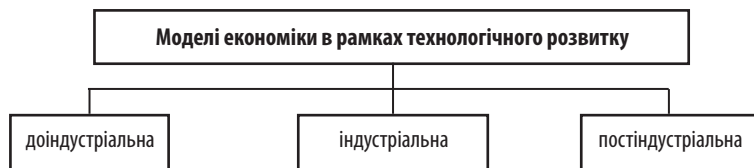

Рис. 2.12. Моделі економіки з точки зору стадіального підходу

Доіндустріальна модель характеризується низьким рівнем розвитку технологій виробництва, превалюванням сільського господарства у струк-

---

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

турі ВВП країни. Головним фактором економічного розвитку виступають природні ресурси, тому країни, що відчувають їх брак, мають низький рівень життя населення (найбідніші країни Африки, Азії, Латинської Америки, *табл. 2.11*).

Таблиця 2.11

Показники соціально-економічного розвитку країни з доіндустріальною моделлю економіки у 2013 р.

Країна	Показники			
	ВНД на душу населення, дол. США	Індекс розвитку людського потенціалу	Індекс глобальної конкурентоспроможності	Індекс залучення до міжнародної торгівлі
Зімбабве	424	0,397	3,44	2,96
Ефіопія	1017	0,396	3,45	3,49
Ліберія	480	0,388	3,45	–
Пакистан	2566	0,515	3,41	3,39
Гвінея-Бісау	1042	0,364	2,91	–
Чад	1258	0,340	2,85	2,63
Мозамбік	906	0,327	3,30	3,65
Нігер	701	0,304	–	–
ДР Конго	319	0,304	–	–

Індустріальна модель характеризується розвитком потужного промислового та будівельного комплексу країни (*табл. 2.12*). Головним фактором економічного розвитку є капітал, а сам розвиток реалізується у зростанні продуктивності праці, рівня кваліфікації трудових ресурсів, мобільності населення, зростанні урбанізації.

Постіндустріальна модель базується на превалюванні у структурі ВВП сфери послуг. Головним фактором розвитку виступає інтелектуальний капітал та його носії. Суттєво збільшується роль інновацій як джерела створення конкурентних переваг. Вагоме місце в економічних відносинах займають віртуальні продукти – бренди та тренди та їх стратегії позиціонування в уяві споживачів.

Таблиця 2.12

Галузева структура економіки країн світу за [60]

Модель	Питома вага виробництва галузі у ВВП		
	АПК	Промислове виробництво	Послуги
доіндустріальна	до 40 %	до 30 %	до 30 %
індустріальна	близько 5 %	до 50 %	до 50 %
постіндустріальна	близько 2 %	до 30 %	до 70 %

Таким чином, в рамках різних напрямів економічних досліджень сформовані різні тлумачення сутності поняття «модель економіки» (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Тлумачення сутності поняття «модель економіки» різними авторами

Автор	Визначення
1	2
Ю. Шемшученко [61]	Це, по суті, модель політичної, громадянської, економічної та соціальної стабільності в суспільному і державному житті, що є неодмінною передумовою забезпечення належної якості життя людини, її прав і свобод, а також демократичної розбудови української державності
І. Поспелов [59]	Модель описує розвиток у часі повного циклу суспільного відтворення у гранично агрегованому вигляді
А. Волков [62]	Весь комплекс соціально-економічних та політичних реалій країни
Електронний словник [63]	Засіб аналізу основних тенденцій розвитку економіки у певний період часу
А. Уємов [64]	Система, дослідження якої слугує засобом для отримання інформації про іншу систему, це спрощене подання реального устрою та/або процесів, що протікають у ньому, явищ
Є. Вишневська [60]	Модель економічної системи – це типи організації господарства окремих країн, які відрізняються рівнем соціально-економічного розвитку, історичними та культурними умовами, законодавством та ін.
В. Кудров [65]	Відношення власності, традиції підприємництва та його інфраструктури, комплекс інститутів та механізмів, які визначають характер тієї або іншої економічної та соціальної системи, а також форми та методи взаємодії держави та бізнесу в інтересах підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробництва.
А. Колганов, В. Бузгалін [66]	Теоретичне відображення, яке абстрагується від багатьох рис реалій економічного життя й виокремлює певні загальні закономірності функціонування того чи іншого виду і типу економік

1	2
А. Шохв [67]	Стійкий у часі алгоритм економічних відносин між великими соціальними групами
Д. Лук'яненко, В. Чужиков, М. Вожняк [68]	Охоплює фактично всі основні напрями розвитку суспільства, а також механізми та інструменти регулювання в ньому

Проведений аналіз доцільно доповнити загальновідомою класифікацією моделей економічного розвитку за кількома базовими критеріями, таким як кількість факторів, врахування фактору часу тощо (рис. 2.13).

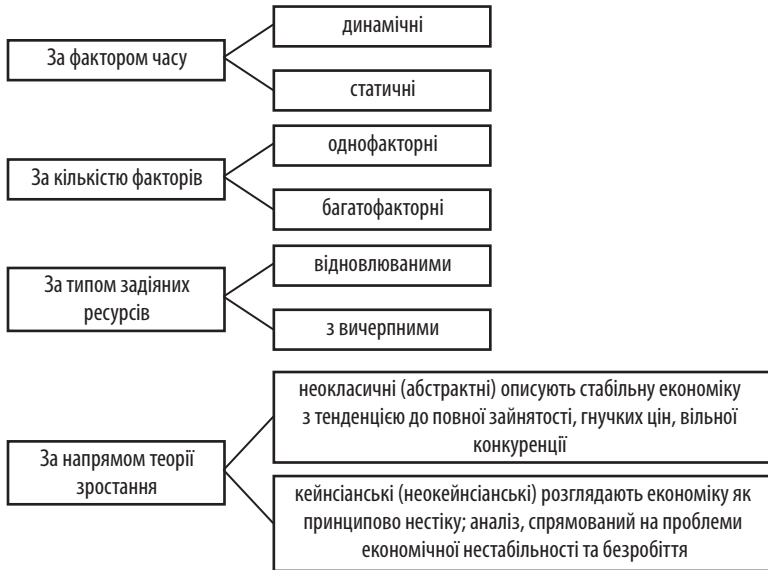

Рис. 2.13. Класифікація моделей економіки за базовими факторами

Таким чином, ряд авторів [59; 63; 64] робить акцент на інструментальну складову поняття «модель економіки», а інші базуються на системному баченні економічного, соціального та політичного життя країни [60 – 62]. При цьому деякі дослідники, зокрема Є. Вишневська, розрізняють поняття модель економічної системи та національна економіка, визначаючи останнє як «цілісні господарські комплекси, які характеризуються особливими

соціально-економічними відносинами, специфічними галузевою та територіальною структурою, системами управління» [60, с. 12]. В тлумаченні даного автора поняття національна економіка є більш широким, а модель економічної системи – вузьким, у змісті якого наголошено на організаційний механізм господарювання.

З цією точкою зору можна погодитися, адже поняття «модель» передбачає опис системи, що досліджується, на мові певної наукової теорії [69].

Крім того, визначити сутність поняття «модель економіки» можна за допомогою визначень достатнього нового терміну «бізнес-модель», який з'явився в 1960-х рр. у сфері ІТ-технологій. Для його визначення використовуються такі складові, як компоненти моделі, таксономічні одиниці, методи та підходи до проектування моделі, оцінка результатів функціонування.

З нашої точки зору, найбільш влучно це поняття визначили Дж. Ліндер та С. Кантрел: базова логіка організації у створенні цінності [70], та Л. Епплгейт, як комплексне описання бізнес-системи, яке надає можливість вивчати її структуру, взаємозв'язок між структурними елементами, а також те, яким чином ця система буде взаємодіяти з іншим світом [71].

Виходячи з наведеного вище та враховуючи цілі даного дослідження, можна визначити такі складові поняття «модель економіки» (рис. 2.14).

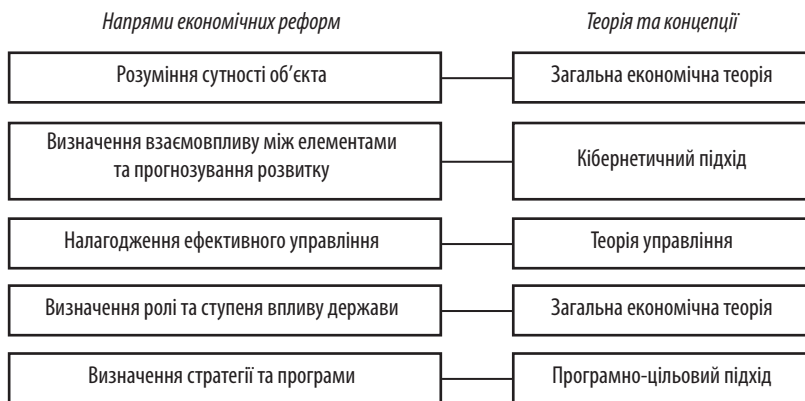

Рис. 2.14. Складові поняття «модель економіки»

Крім того, доцільно розмежувати зміст понять «модель економіки» та «економічна модель» на прикладі, який наводять Я. Гордійн та Х. Акерманс [72]: змішування цих двох понять призводить до звуження дослідницької діяльності лише до описання системи за допомогою універсальної мови моделювання, що веде до невірного розуміння реальності та прийняття невідповідних їй рішень.

Отже, поняття «модель економіки» знаходиться на проміжному місці в логічному ланцюгу економічна теорія – практична діяльність (рис. 2.15) та повністю відповідає концептуальному рівню досліджень.

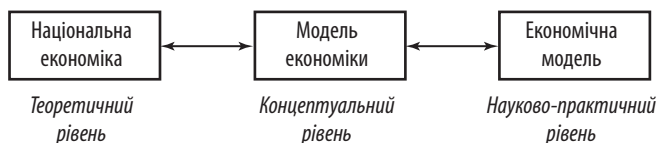

Рис. 2.15. Місце поняття «модель економіки» в економічних дослідженнях

Підсумовуючи наведене вище, можна стверджувати, що основними блоками поняття «модель економіки» є такі:

- Блок 1 – абстрактність, віртуальність, інструментальність;
- Блок 2 – спосіб функціонування країни;
- Блок 3 – механізм соціально-економічного розвитку країни;
- Блок 4 – структура господарства країни.

Виходячи з цього, можна сформулювати наступне визначення поняття «модель економіки» – це абстрактний інструмент дослідження способу соціально-економічного розвитку країни з урахуванням специфіки її господарства.

Розглянемо визначені чотири блока поняття «модель економіки» більш докладно.

Якщо розглядати модель економіки як науковий інструмент дослідження (блок 1), то доцільно визначити певні критерії ефективності цього інструменту (рис. 2.16):

1. Модель повинна мати систему критеріїв ефективності, які також слугують індикаторами ефективності функціонування економіки дослі-

джуваної країни. Узагальнюючими показниками рівня та динаміки розвитку країни є ВВП, ВНП та ВВП на душу населення.

Рис. 2.16. Вимоги до побудови моделі економіки країн світу

2. Модель має відображати структуру господарства країни завдяки переліку виділених компонент, кожна з яких характеризується відповідними показниками.
3. Модель має відображати характер зв'язків між компонентами та їх взаємовплив.
4. У модель має бути відображено відповідний механізм функціонування та розвитку економіки країни.

Дослідження способу функціонування та механізму соціально-економічного розвитку країни (блоки 2, 3) має відбуватися за такими напрямками:

1. Аналіз результатів соціально-економічного розвитку (у т. ч. глобальні індекси, що його характеризують, інтегральна оцінка та часткові показники).
2. Аналіз тенденцій соціально-економічного розвитку (динаміки, закономірностей, окремих фаз, у т. ч. кризових).
3. Аналіз механізму функціонування економіки: державного регулювання та стихійності розвитку (просторовий розвиток, державна економічна політика, відповідність фактичних результатів запланованим у державних стратегіях та програмах).

Блок 4 поняття «модель економіки» країни світу, передбачає структурування економіки країни за певними компонентами, найбільш важливі з яких наведені у *табл. 2.14*.

Таблиця 2.14

Компоненти моделі економіки країни та показники, що їх характеризують

Компонента	Показники	Характеристики типів моделі економіки
Власність	структура власності (питома вага державної, приватної, колективної, інших форм)	<ul style="list-style-type: none"> ▷ державна ▷ ринкова ▷ змішана
Концентрація виробництва	CR 3	<ul style="list-style-type: none"> ▷ монополістична ▷ конкурентна
Рівень держрегулювання	індекс легкості ведення бізнесу	<ul style="list-style-type: none"> ▷ командно-адміністративна ▷ ліберальна ▷ змішана
Орієнтація зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД)	обсяг експорту; обсяг імпорту; торгівельне сальдо	<ul style="list-style-type: none"> ▷ експортоорієнтована ▷ імпортоорієтована
Рівень технологічності та інноваційності виробництва	міжнародний інноваційний індекс	<ul style="list-style-type: none"> ▷ високо інноваційна ▷ середньо інноваційна ▷ низько інноваційна
	глобальний індекс інновацій	
Людський капітал	індекс розвитку людського потенціалу;	<ul style="list-style-type: none"> ▷ соціально орієнтована ▷ соціально неорієнтована
Адміністративно-територіальний устрій (АТУ)	модель адміністративно-територіального устрою країни; інтегральний показник оптимальності АТУ	<ul style="list-style-type: none"> ▷ децентралізована ▷ недецентралізована

Компонента «власність» описує структуру власності у країні: домінуючу форму власності, у тому числі й механізм її перерозподілу та захисту. Відносини у сфері власності регулюються державою та визначають ефективність функціонування економічної системи. У результаті зміни форми власності відбувається руйнація системи соціально-економічних відносин. Внаслідок цього ефективність економіки країни може значно знизитися на достатньо тривалій період. Після завершення такого трансформаційного періоду країна переходить до нової моделі економіки, тому компонента «власність» є ключовою, яка визначає тип моделі економіки.

Компонента «концентрація виробництва» логічно витікає з першої. Світова практика свідчить, що високої конкурентоспроможності досягають лише ті країни, які мають високий рівень концентрації [73].

Компонента рівень «державного регулювання» характеризує рівень втручання держави в економіку країни. Державне регулювання іноді ще називають «макроекономічним регулюванням»; його цілями є забезпечення стабільного функціонування економіки країни і соціально-економічного зростання та захист населення. Баланс між державним втручанням і ринковими механізмами відображається у таких показниках як індекс легкості ведення бізнесу, індекс економічної свободи, індекси демократії та політичної нестабільності.

Компонента «орієнтація ЗЕД» вказує на конкурентоспроможність товарів та послуг країни та її регіонів на зовнішніх ринках, а також структурні особливості виробництва у країні.

Компонента «рівень технологічності та інноваційності виробництва» характеризує особливості комплексу національного господарства країни та домінуючий технологічний уклад.

Компонента «людський капітал» характеризує соціальну базу для функціонування економічної системи країни й оцінюється за допомогою інтегрального показника – індексу розвитку людського потенціалу, що враховує рівень життя, освіти, грамотності та довголіття населення. Даний індекс доповнюють рівні безробіття та доходів населення.

Компонента «адміністративно-територіальний устрій» характеризує параметри просторового розвитку країни та оцінюється за допомогою інтегрального показника його оптимальності.

2.3. Ідентифікація моделі економіки України та її регіонів

Модель економіки, як було визначено в попередньому підрозділі, є інструментом діагностики проблем у ключових сферах господарського комплексу країни та її регіонів, кожна сфера описується відповідною компонентою та набором часткових індикаторів.

Побудуємо модель економіки України за визначеними компонентами, як вона виглядала в 2012 – 2013 рр. (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Модель економіки України в 2012 – 2013 рр.

Компонента	Показники	Значення
Власність	Структура власності	приватна до 90 %; державна й комунальна – 2 – 3 %; колективна – 6 – 7 % інша – 1 %
Концентрація виробництва	CR 3	48,7 % (США 28,25 %)
Рівень держрегулювання	Індекс легкості ведення бізнесу	152 (з 183)
Орієнтація ЗЕД	Торгівельне сальдо	–5812,5 млн дол. США (січень-липень 2013 г.)
Рівень технологічності та інноваційності виробництва	Міжнародний інноваційний індекс	64 місце зі 110 країн світу
	Глобальний індекс інновацій	63 місце зі 143 країн світу
Людський капітал	Індекс розвитку людського потенціалу	0,740 (78 місце, середній)
Адміністративно-територіальний устрій	Кількість рівнів	7 (в Європі 3 -4)
	Просторова модель	центр – дуже слабка напівпериферія – периферія

Таким чином, модель економіки України відповідає таким характеристикам:

Тип власності – змішаний (превалює приватна власність).
 Концентрація виробництва висока, є схильність до монополізації.
 Економіка імпортоорієнтована (від’ємне торговельне сальдо).
 Середній рівень інноваційності та технологічності виробництва, є схильність до зниження рівня інноваційності.
 Економіка соціально не орієнтована.
 Адміністративно-територіальний устрій занадто подрібнений.
 Просторова модель типу «центр – дуже слабка напівпериферія – периферія».

Отже, структура власності – це перше, на що спрямовані глобальні реформи. За період посиленої трансформації 90-х рр. структура власності в Україні змінилася і тепер має структуру, наведену в табл. 2.15.

Концентрація виробництва характеризується відносними долевими показниками концентрації трьох та шести провідних галузей в економіці України. Вони можуть бути розрахованими як для економіки країни в цілому, так і для окремої галузі. Найбільш концентрованими галузями в економіці України є оптова торгівля, чорна металургія, газова промисловість, електроенергетика, нафтова промисловість, залізничний транспорт. Взагалі ж за наявності ТНК та інших інтегрованих структур бізнесу у світі лідирують США, Японія, Великобританія.

На відміну від України, в США найбільш концентрованими галузями є роздрібна торгівля, нафтогазова, автомобілебудування і споживча електротехніка, послуги та обладнання для охорони здоров'я, електроніка та комп'ютери.

Аналіз свідчить, що адміністративно-територіальний устрій країни також характеризується рядом проблем, в першу чергу це занадто велика подібність одиниць при їх недостатній майновій самостійності.

Таким чином, проблеми сучасної моделі економіки України можна узагальнити таким чином (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Узагальнена оцінка компонент сучасної моделі економіки України

Компонента	Рівень розвитку (загальна оцінка)	Проблеми
1	2	3
Власність	оптимальна структура	–
Концентрація виробництва	висока	▷ найвища концентрація у традиційних промислових галузях
Рівень держрегулювання	високий	▷ економіка з низьким ступенем свободи, існують великі перешкоди для бізнесу
Орієнтація ЗЕД	неоптимальна	▷ від'ємне торгове сальдо; ▷ неоптимальна структура експорту та імпорту продукції

1	2	3
Рівень технологічності та інноваційності виробництва	низький	необхідність інвестицій в: ▶ розвиток високотехнологічних галузей; ▶ оновлення виробничої бази промислових підприємств
Людський капітал	середній	▶ підвищення якості життя населення; ▶ стимулювання розвитку людського потенціалу
Адміністративно-територіальний устрій	незбалансований	▶ необхідність створення точок економічного зростання у регіонах напівпериферії

Аналіз табл. 2.16 дозволяє визначити перелік компонент моделі економіки України, які підлягають подальшому реформуванню внаслідок недостатнього рівня розвитку на сучасному етапі її функціонування. Це такі компоненти:

- ▶ концентрація виробництва;
- ▶ рівень держрегулювання;
- ▶ орієнтація ЗЕД;
- ▶ розвиток виробництва та технологій;
- ▶ людський капітал;
- ▶ інфраструктура;
- ▶ адміністративно-територіальний устрій.

Економіка регіону як складова частина економіки країни являє собою складний комплекс елементів та зв'язків між ними, функціонування якого підпорядковано певним моделям. Розкрите у попередньому підрозділі тлумачення сутності поняття «модель економіки» було здійснено на рівні країни, але його можна адаптувати й до регіонального рівня (рис. 2.17).

Отже, на функціонування економіки країни в рамках певної моделі впливають такі особливості її устрою, як місце регіонів у економіці країни; тип регіонів та потенціал їх соціально-економічного розвитку; рівень державної підтримки регіонального розвитку та тип просторового розвитку країни. Беручи до уваги ці особливості, проведемо аналіз сутності та зміс-

РОЗДІЛ 2. Науково-практичні аспекти дослідження економічних реформ

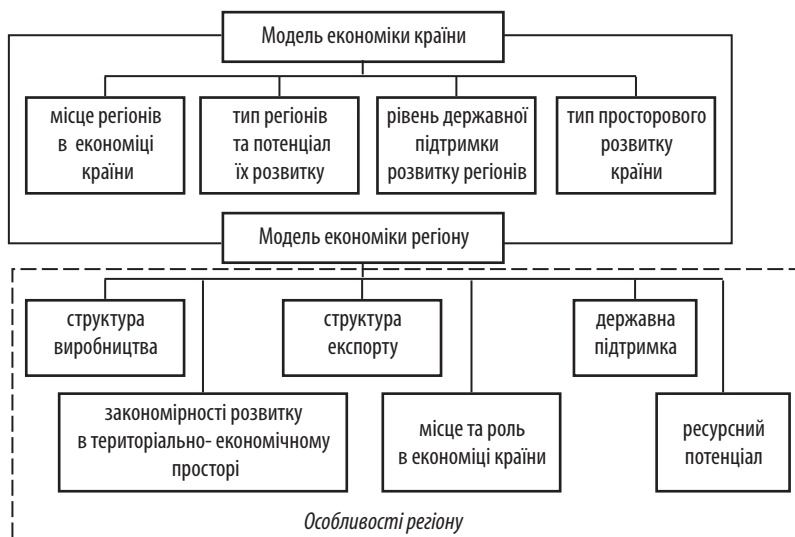

Рис. 2.17. Взаємозв'язок між поняттями «модель економіки» країни та «модель економіки» регіону

ту поняття модель економіки регіону, як воно тлумачиться в літературних джерелах (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Визначення сутності поняття «модель економіки регіону»

Автор / джерело	Визначення
1	2
М. Васильєва [74]	Сукупність компонентів та їх взаємозв'язків в системі управління регіоном: дій органів управління, цільових установок, принципів, функцій, структур, ресурсів, методів, технологій, інструментів управління та ін.
А. П. Голюков, О. Г. Дейнека та ін. [75]	Структурована сукупність економічних ресурсів, регіональних особливостей, характеру економіки, рівнів економічного розвитку, місця в країні та світі, організаційної та галузевої структури господарства, ролі економічних агентів, системи державного регулювання економіки, відкритості економіки та ступеня залучення до світогосподарських зв'язків, використання іноземного капіталу
В. Г. Горонькіна, О. О. Тарасова [76]	Має дворівневу структуру та дозволяє враховувати наступні вектори: > споживання домашніх господарств – функція цін, офіційних і тіньових доходів населення;

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> ▷ державне споживання – функція динаміки відповідних статей витрат бюджету (у зіставних цінах); ▷ накопичення основного капіталу – функція джерел фінансування капітальних вкладень; ▷ вивіз продукції в Україну – функція відповідних статей виробництва і розподілу продукції України; ▷ експорт за межі України – задається виходячи із ступеня реалізації експортноорієнтованої стратегії; ▷ ввезення продукції – функція відповідних елементів проміжного і кінцевого споживання
В. І. Дармограй [77]	Модель, основними критеріями ефективності якої є сприяння регіональному економічному відтворенню та оптимальне використання фінансового, ресурсного й організаційного потенціалу регіону
Економічний портал [78]	Інструмент, що дозволяє враховувати величезну кількість прямих та зворотних зв'язків, обмежень, а також узгодженість різноманітних гіпотез та вихідних передумов
М. А. Козоріз, Г. В. Возняк [79]	Модель, що має блочну структуру (наприклад, реальний сектор, фінансовий сектор, сектор праці та бюджетний сектор)
В. В. Кузнцов [80]	<p>Визначається на основі таких елементів:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▷ обрана економічна політика в країні, регіоні з метою досягнення підвищення рівня достатку та якості життя населення; ▷ вибір оптимальної структури розвитку економіки, що відповідає потенціалу та цілям регіону; ▷ вибір шляхів забезпечення ресурсами для реалізації поставлених цілей
Е. М. Кузьбожев та ін. [81]	Побудова структури, тобто зв'язків та відносин їх елементів та підсистем
О. М. Лисюк [82]	Модель, відмінною особливістю якої є врахування взаємозв'язків основних економічних та соціальних макропоказників розвитку регіону
В. В. Миронов, А. В. Смирнов [83]	Імітаційна модель в результаті багатократних прогонів прогнозує різні варіанти розвитку систем, що досліджуються
О. Ф. Новікова, О. І. Амоша та ін. [84]	Характеризує здатність регіону до сталого розвитку та збільшення конкурентоспроможності
Б. Д. Сторощук [85]	Форма прояву економічних інтересів регіону, яка, коригуючи економічну поведінку суб'єктів регіональної економіки, повинна спрямовуватися на кінцеві результати функціонування регіональної економіки як цілісної системи, у межах якої відбувається відтворення умов життєдіяльності регіону, спрямоване на підвищення рівня життя населення шляхом прискореного розвитку пріоритетних сфер, що визначаються на основі мультиплікативного ефекту

1	2
А. Х. Тамбієв [86]	Дозволяє визначати характер економічної поведінки регіону в ринковому просторі
І. В. Челноков [87]	Головний спосіб отримання теоретичних знань щодо функціонування економіки регіону на основі трьох блоків: ▶ економіка; ▶ населення; ▶ природне середовище

Таким чином, основними компонентами визначення поняття «модель економіки регіону» є такі:

- ▶ структура економіки регіону, що передбачає виділення складових елементів та визначення зв'язків між ними;
- ▶ інструментальний характер, що дозволяє отримувати нові знання;
- ▶ імітація та моделювання реальності;
- ▶ взаємодія з державою;
- ▶ критеріальні параметри та обмеження.

Виходячи з цього, модель економіки регіону можна визначити як інструмент, що відображає основні закономірності функціонування та розвитку регіональної економічної системи за допомогою визначених компонент.

В науковій літературі представлено широке коло моделей економіки регіону, які автори [88] пропонують об'єднати у такі класи, кожен з яких містить ряд підкласів:

1. Моделі регіональної рівноваги (модель міжгалузевих балансів, моделі попиту-пропозиції, CGE-моделі).
2. Статистичні моделі на базі теорії імовірності (економетричні, моделі на основі виробничих функцій).
3. Імітаційні моделі (рекурентні, моделі системної динаміки).
4. Моделі на основі інтелектуальних технологій (нейромережні моделі, експертні системи).

З точки зору економічної поведінки регіонів у національному соціально-економічному просторі та їх відношення до економічних реформ, А. Тамбієв [86] виділяє 4 базових моделі:

1. Стримувальна, для якої притаманне стримування реформ та перетворень, орієнтація на державну підтримку у вигляді дотацій та трансферів як економічної, так і соціальної сфери. Характерна для регіонів, що знаходяться у стані стагнації.
2. Активна, передбачає позитивне ставлення до реформ з урахуванням соціально-економічних інтересів місцевих великих корпорацій. Притаманна розвиненим регіонам-донорам.
3. Обережна, базується на позитивному ставленні до реформ, проте низькій швидкості їх впровадження. Економічна політика характеризується низькою зацікавленістю у реформаторських заходах з одночасним декларуванням соціального захисту населення. За твердженням А. Тамбієва [86], дана модель притаманна більшості регіонів Росії. Слід однак зазначити, що, на нашу думку, дану модель застосовують регіони, що зазнали тривалого трансформаційного періоду напередодні, внаслідок чого рівень довіри до реформаторських заходів як з боку населення, так із боку осіб, що приймають рішення, знаходиться на низькому рівні. Крім того, певну роль відіграє лобювання особистих інтересів під час обґрунтування стратегічних напрямів реформ.
4. Підвищена свідомість, передбачає постійну цілеспрямовану підтримку процесів економічної реструктуризації промислового комплексу з метою освоєння нових видів діяльності та оптимізацію структури економіки. Притаманна проблемним регіонам, які часто мають вузьку спеціалізацію.

З точки зору державного регулювання регіонального розвитку та взаємодії держави та бізнесу виділяють такі регіональні економічні моделі [89]:

- організаційні, основою яких є розподілення функцій між державою та підприємництвом, розширення зовнішнього управління, створення концесій для реалізації спільних проєктів зі стимулювання соціально-економічного розвитку регіону;

РОЗДІЛ 2. Науково-практичні аспекти дослідження економічних реформ

- ▷ фінансування регіонального розвитку на основі оренди, лізингу, попереднього й інтегрованого проектного фінансування;
- ▷ моделі кооперації, в рамках яких здійснюється розподілення обов'язків між державою та підприємствами з реалізації виробничих проектів на базі створення холдингових структур.

На законодавчому рівні запропоновано оцінку моделі економіки регіону здійснювати за методикою [90] за такими компонентами (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Показники оцінки результатів діяльності регіонів України [90]

Компонента	Показники
1	2
Економічний розвиток	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Індекс промислової продукції ▷ Індекс промислової продукції у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів ▷ Обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одиницю населення ▷ Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва ▷ Обсяг продукції сільського господарства у розрахунку на одиницю сільського населення ▷ Індекс обсягу виробництва продукції тваринництва ▷ Індекс обсягу продукції рослинництва ▷ Обсяг виробництва сільськогосподарської продукції на 100 гектарів сільськогосподарських угідь ▷ Індекс будівельної продукції ▷ Рівень оплати за спожиту електроенергію ▷ Рівень оплати за спожитий природний газ ▷ Темп зростання (зменшення) обсягу експорту товарів ▷ Коефіцієнт покриття експортом імпорту
Інвестиційна та інноваційна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Темп зростання (зменшення) капітальних інвестицій ▷ Обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з Державного бюджету) у розрахунку на одиницю населення ▷ Темп зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій ▷ Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одиницю населення
Державні фінанси	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Рівень виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів ▷ Темп зростання (зменшення) доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) ▷ Обсяг податкових надходжень до місцевих бюджетів у розрахунку на одиницю населення ▷ Темп зростання (зменшення) податкового боргу за податковими зобов'язаннями платників (без пені) до зведеного бюджету ▷ Темп зростання (зменшення) заборгованості із страхових внесків економічно активних платників до Пенсійного фонду України;

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Темп зростання (зменшення) власних надходжень до Пенсійного фонду України ▷ Темп зростання (зменшення) заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування економічно активних платників
Споживчий ринок	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Темп зростання (зменшення) обороту роздрібно́ї торгівлі ▷ Абсолютний приріст обсягу обороту роздрібно́ї торгівлі у розрахунку на одиницю населення ▷ Абсолютний приріст обсягу реалізованих послуг у розрахунку на одиницю населення ▷ Індекс споживчих цін на продукти харчування
Населення та ринок праці	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Приріст (зменшення) чисельності наявного населення ▷ Рівень безробіття населення у віці 15–70 років (за методологією МОП) ▷ Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років ▷ Індекс реальної заробітної плати ▷ Частка штатних працівників, які повністю відпрацювали місячну норму часу і мали нарахування в межах мінімальної заробітної плати ▷ Темп зростання (зменшення) заборгованості з виплати заробітної плати ▷ Сума заборгованості з виплати заробітної плати ▷ Співвідношення кількості створених та ліквідованих робочих місць
Житлово-комунальне господарство	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Темп зростання (зменшення) обсягу прийнятого в експлуатацію житла ▷ Обсяг прийнятого в експлуатацію житла у розрахунку на 10 тис. населення ▷ Темп зростання (зменшення) заборгованості населення з оплати житлово-комунальних послуг
Захист прав дитини	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Питома вага дітей, які потерпіли від злочинів, у загальній чисельності осіб, які потерпіли від злочинів ▷ Питома вага дітей, які вчинили злочини, у загальній кількості дитячого населення, що проживає в регіоні
Рівень злочинності	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Кількість зареєстрованих злочинів на 10 тис. населення ▷ Питома вага злочинів, скоєних неповнолітніми або за їх участю, у загальній кількості злочинів

Отже, можна виокремити основні складові моделі економіки регіону та сформулювати перелік показників для їх оцінки. Для цього проведемо узагальнення існуючих в літературі підходів до побудови моделі економіки регіону (табл. 2.19).

Проведений аналіз підходів до побудови моделей економіки регіону свідчить, що основними напрямками досліджень є:

РОЗДІЛ 2. Науково-практичні аспекти дослідження економічних реформ

- ▷ система економіки та її структура;
- ▷ закономірності функціонування економіки регіону;
- ▷ параметри соціально-економічного розвитку регіону;
- ▷ прогнозування та управління соціально-економічним розвитком регіону.

Таблиця 2.19

Підходи до визначення складових моделей економіки регіону

Автор/джерело	Модель	Складові
1	2	3
М. Васильєва [74]	Концептуальна модель системи управління економікою регіону	<ul style="list-style-type: none"> ▷ регіональний відтворювальний потенціал; ▷ соціально-економічні та суспільні процеси; ▷ умови життєдіяльності населення; ▷ галузі регіональної економіки та соціальної сфери; ▷ організації, компанії, домашні господарства; ▷ муніципальні утворення; ▷ структурні перетворення; ▷ інноваційна активність; ▷ залучення інвестицій; ▷ ділова активність; ▷ інституційні реформи; ▷ соціальна підтримка та захист населення
В. Г. Горонькіна, О. О. Тарасова [76]	Модель економіки регіону	<ul style="list-style-type: none"> ▷ попит галузей України; ▷ внутрішній експорт із регіону в Україну; ▷ попит на світових ринках; ▷ експорт в інші країни; внутрішній імпорт в регіон з України; ▷ державне замовлення, державні трансферти; ▷ доходи бюджету; ▷ доходи населення; ▷ доходи бізнесу; ▷ доходи економіки; ▷ державне споживання; ▷ споживання домогосподарств; ▷ накопичення основного капіталу; ▷ валові випуски галузей
В. І. Дармограй [77]	Модель планування комплексного соціально-економічного розвитку регіону	<ul style="list-style-type: none"> ▷ інвестиційний клімат та потенціал регіону; ▷ валова додана вартість; ▷ сфера послуг; ▷ доходи та видатки місцевих бюджетів; ▷ доходи населення; ▷ інвестиції в основний капітал;

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Продовження табл. 2.19

1	2	3
		<ul style="list-style-type: none"> ➢ нові види діяльності (консалтинг, операції з нерухомістю); ➢ оптовий та роздрібний товарообіг; ➢ торгівля й ресторанне господарство; ➢ освіта населення та інші об'єкти соціальної інфраструктури
М. А. Козоріз, Г. В. Возняк [77]	Комплекс економіко-математичних моделей економіки регіону	<ul style="list-style-type: none"> ➢ частка галузі в чистому доході (виручці) від реалізації продукції (робіт, послуг); ➢ частка галузі в сумі сплаченого прямого по датку на прибуток підприємств; ➢ частка галузі в сумі сплачених непрямих податків (ПДВ і акцизів)
В. А. Колемаєв [91]	Модель секторної економіки	<ul style="list-style-type: none"> ➢ матеріальний сектор – предмети праці; ➢ фондостворюючий сектор – засоби праці; ➢ споживацький сектор – предмети споживання
В. В. Кузнецов [92]	Модель економіки регіону	<ul style="list-style-type: none"> ➢ ринок капіталу, держсубсидій, міжбюджетні відносини; ➢ інтеграційні зв'язки; ➢ розвиток конкурентного середовища; ➢ економіко-політична сфера; ➢ ринок праці, міграційні процеси; ➢ ринок технологій; ➢ соціально-політична сфера; ➢ екологія; ➢ маркетинг; ➢ структура людського потенціалу; ➢ технічний та технологічний потенціал підприємства; ➢ стан інноваційної діяльності; ➢ структура та динаміка розвитку ВРП; ➢ організаційно-управлінська структура; ➢ фінансовий стан; ➢ інфраструктура
Е. М. Кузьбожев та ін. [93]	Модель регіонального інвестиційно-будівельного циклу	<ul style="list-style-type: none"> ➢ промисловість будівельних матеріалів; ➢ потужність будівельних організацій; ➢ ресурси розширення будівельної бази; ➢ проектно-пошукові роботи; ➢ інвестиції; ➢ обсяг будівельних та монтажних робіт (житлового, соціально-культурного, промислового, сільськогосподарського, транспортного будівництва)
О. М. Лисюк [94]	Факторна модель розвитку економіки регіону	<ul style="list-style-type: none"> ➢ сфера виробництва товарів та послуг; ➢ сфера діяльності домогосподарств та грошово-кредитна система;

1	2	3
		<ul style="list-style-type: none"> ▷ процес руху регіональних фінансових, товарних і трудових ресурсів
В. В. Миронов, А. В. Смирнов [95]	Імітаційна модель соціально-економічного розвитку регіонів	<ul style="list-style-type: none"> ▷ умови життя та доходи населення; ▷ субсидії, податки, трансферти; ▷ банківська система; ▷ інвестиції; ▷ природні ресурси; ▷ соціальна інфраструктура та підтримка населення
О. Ф. Новікова, О. І. Амоша та ін. [84]	Модель конкурентоспроможності регіону	<ul style="list-style-type: none"> ▷ внутрішньоекономічне середовище; ▷ зовнішньоекономічне середовище; ▷ критерії конкурентоспроможності; ▷ механізм забезпечення конкурентоспроможності; ▷ чинники конкурентоспроможності
Б. Д. Сторощук [85]	Модель реалізації економічних інтересів регіону	<ul style="list-style-type: none"> ▷ економічні інтереси; ▷ системоутворюючі галузі; ▷ природно-кліматичні умови; ▷ економічні умови; ▷ історико-етнографічні умови; ▷ демографічні умови
А. Х. Тамбієв [86]	Модель відтворювальної цілісності та самодостатності регіону	<ul style="list-style-type: none"> ▷ населення та його характеристики; ▷ виробничо-господарська діяльність підприємств та організацій; ▷ матеріальні та нематеріальні активи
І. В. Челноков [87]	Схема функціонування економіки регіону	<ul style="list-style-type: none"> ▷ виробництво товарів та ринкових послуг; ▷ виробництво неринкових послуг; ▷ населення; ▷ державні доходи та видатки; ▷ основні балансові співвідношення; ▷ індикатори соціально-економічного розвитку

Найчастіше в розглянутих моделях зустрічаються такі компоненти (табл. 2.20). Як видно з табл. 2.20, найбільш часто дослідники виділяють такі компоненти економіки регіону, як галузі економіки та їх характеристики (9 з 13); доходи населення (7 з 13) та інвестиції (6 з 13).

Проведений аналіз свідчить, що поза увагою дослідників залишилися такі важливі компоненти регіональної економічної системи, як тип розвитку в територіально-економічному просторі.

Таблиця 2.20

Компоненти, що зустрічаються в моделях економіки регіону найчастіше

Компоненти	Кількість посилань										Σ		
	M. Василюва [74]	V. T. Горонькіна, O. O. Тарасова [76]	V. I. Дармограй [77]	M. A. Козоріз, T. B. Возняк [79]	V. A. Колемасєв [91]	V. B. Кузнєцов [92]	E. M. Кузьбожев та ін. [93]	O. M. Лисюк [94]	V. B. Миронов, A. B. Смирнов [64]	O. Ф. Новікова, O. I. Амоша [84]		B. Д. Сторошук [85]	A. X. Тамбієв [86]
Галузі економіки та їх характеристики	+	+		+	+		+	+			+	+	+
Соціальна інфраструктура	+		+			+			+				
Зовнішнє середовище										+			
Державне регулювання		+							+				
Доходи бюджету		+										+	
Доходи населення		+	+	+		+			+		+	+	
Інвестиції	+	+	+						+				
Структурні та інституційні реформи й перетворення	+										+		
Фінансова система									+				
Регіональна конкурентоспроможність												+	
Регіональні ринки													
Інтеграційні зв'язки									+				
Природні ресурси												+	

РОЗДІЛ 2. Науково-практичні аспекти дослідження економічних реформ

Таким чином, основними компонентами моделі економіки регіону є такі (табл. 2.21).

Таблиця 2.21

Компоненти моделі економіки регіону та показники, що їх характеризують

Компонента	Показники	Характеристика типу моделі економіки регіону
Місце та роль в економіці країни	<ul style="list-style-type: none"> ▷ ВРП; ▷ ВРП на душу населення; ▷ Питома вага промислової продукції у загальному обсязі країни; 	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Потужний (слабкий); ▷ Промисловий; ▷ Сільський
Структура виробництва	Питома вага різних видів економічної діяльності у ВРП	Галузі регіональної спеціалізації
Тип розвитку в територіально-економічному просторі	Показники моделі «центр – напівпериферія – периферія»	Модель просторового розвитку
Орієнтація ЗЕД	Обсяг експорту, млн дол.	<ul style="list-style-type: none"> ▷ експортоорієнтована ▷ імпортоорієнтована
	Обсяг імпорту, млн дол.	
	Торгівельне сальдо, млн дол.	
Структура експорту	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Питома вага різних товарних груп у структурі експорту продукції; ▷ Головні країни, в які здійснюється експорт продукції 	<ul style="list-style-type: none"> ▷ орієнтація на схід ▷ орієнтація на захід ▷ головні товари експорту
Ресурсний потенціал	<ul style="list-style-type: none"> ▷ Трудові ресурси; ▷ Природні ресурси 	<ul style="list-style-type: none"> ▷ достатній ▷ недостатній

Дані компоненти відображають основні напрями регіонального розвитку, його параметри та закономірності, а також потенціал функціонування.

Ґрунтуючись на даному підході, дамо оцінку компонент моделі економіки Харківської області (табл. 2.22).

Таким чином, модель економіки Харківської області має такі характеристики:

Регіон промисловий, посідає вагоме місце в економіці країни;
 Спеціалізується на харчовій промисловості та машинобудуванні;

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Модель просторового розвитку: «один великий центр – слабка напівпериферія – слабка периферія»; Економіка імпортоорієнтована (від’ємне торговельне сальдо);

Експорт, орієнтований на схід (країни СНД);

Головні товари експорту – зернові культури, готові харчові продукти;

Ресурсний потенціал – достатній.

Таблиця 2.22

Показники моделі економіки Харківської області у 2012 – 2013 рр.

Компонента	Показники	Значення
1	2	3
Місце та роль в економіці країни	ВРП (2012 р.)	82223 млн грн (4 місце в Україні)
	ВРП на душу населення (2012 р.)	29972 грн.
	Питома вага промислової продукції у загальному обсязі країни (2013 р.)	7,1 %
Структура промислового виробництва	Обсяг промислової продукції, усього, млн грн, у т. ч.	78300,0
	переробна промисловість, з неї	56211,9
	виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів	23807,4
	постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	15614,3
	машинобудування	12389,0
Тип розвитку в територіально-економічному просторі	Модель просторового розвитку «Один великий центр – слабка напівпериферія – слабка периферія»	
Орієнтація ЗЕД	Обсяг експорту, млн дол.	1714,2
	Обсяг імпорту, млн дол.	1728,1
	Торговельне сальдо, млн дол.	–13,9
Головні країни, що імпортують продукцію Харківської області, тис. дол. (2013 р.)	Країни СНД	1185450,7
	Країни Європи	177971,4

Закінчення табл. 2.22

1		2	3
Питома вага різних товарних груп у структурі експорту продукції, тис. дол. (2013 р.)		Усього, у т. ч.	1760158,0
		продукти рослинного походження, у т. ч.	239062,5
		зернові культури	168576,3
		готові харчові продукти	148738,0
		мінеральні продукти	162461,0
		продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	56932,2
Ресурсний потенціал	Людські ресурси	чисельність населення, млн осіб (2013 р.)	2,7 (4 місце в Україні)
		економічне активне населення (15–70 років), млн осіб (2013 р.)	1,4
		безробітне населення, %, (2013 р.)	6,4
	Природні ресурси	територія, тис. км ²	31,4
		площа водозабору, тис. км ²	12,34
		корисні копалини	природні горючі гази, нафта та нафтовий конденсат, камяна сіль, мінерали

2.4. Розвиток інститутів у процесі реалізації економічних реформ

Реформування моделі економіки країни та її регіонів у рамках загальної стратегії соціально-економічних реформ базується на відповідному інституційному забезпеченні. До нього належать як специфічні реформаторські інститути, що створюються у трансформаційному періоді та можуть мати короткий термін існування, так і старі інститути, що існували за попередньої моделі економіки та зазнають перетворень (рис. 2.18).

Рис. 2.18. Інституціональне забезпечення економічних реформ

Дослідження інституційного забезпечення економічних реформ лежить у руслі інституційної економічної теорії [96 – 98], орієнтованої на пізнання закономірностей формування суспільних інститутів та норм. Базовими характеристиками інституційної теорії за М. Блаугом [99] є:

- ▷ критика занадто високого рівня абстракції у неокласичній економічній теорії;
- ▷ віра у переваги міждисциплінарного підходу;
- ▷ заклик до детальних емпіричних досліджень;
- ▷ позитивне ставлення до держави та державного регулювання економічних процесів.

Більшість наукових шкіл, що оформилися в рамках інституційної теорії, спеціалізуються на дослідженні еволюції інститутів, яка супроводжує соціально-економічний розвиток країни та її регіонів. Таким шляхом досягається логічний зв'язок між реформуванням економічної та інституційної систем держави та формується системне бачення траєкторії розвитку суспільства.

М. Румянцев та Г. Борисов [96] виділяють такі наукові підходи до еволюції інститутів:

- ▷ концепція залежності від попереднього розвитку;
- ▷ концепція адаптивної ефективності;
- ▷ теорія інституціональних змін.

Дані підходи є квінтесенцією досліджень довгострокового та короткострокового розвитку інституційної системи країни та факторів, що його визначають. Так, концепція залежності від попереднього розвитку описує таку стратегію інституційного розвитку: на першому етапі формування та відбір нових інститутів відбувається спонтанно, його важко передбачити за рахунок великого впливу стихійних факторів, які у майбутньому втрачатимуть свою важливість. У такій ситуації може бути обрана інституційна траєкторія, що гальмуватиме соціально-економічний розвиток країни та її регіонів. Тоді усунування недоліків в інституційній стратегії залежатиме від втручання держави та вимагатиме більших суспільних витрат. Такий сценарій зазвичай пов'язаний із політичним лобі, гальмуванням ефективної ін-

ституційної стратегії незацікавленими у ній владними структурами та високою мірою хаосу у соціально-економічній системі, як це було у 90-ті рр. в Україні.

В основі концепції адаптивної ефективності лежать дослідження здатності елементів соціально-економічних систем адаптуватися до змін зовнішнього середовища, яка залежить від якості та ефективності інститутів. Доведено, що високорозвинене інституційне середовище підвищує рівень адаптивності країни та її регіонів. Проте нема чіткої відповіді на питання, які саме інститути (децентралізація влади або жорстке державне регулювання, типи розвитку підприємництва, організації прав власності тощо) дозволяють максимально підвищити адаптивність системи.

Таким чином, підвищення адаптивності знаходиться у руслі «творчого руйнування», яке необхідне для стійкого соціально-економічного зростання [96].

Теорія інституційних змін, запропонована Ю. Хайямі [100] та його послідовниками, досліджує феномен неформальних інститутів та його вплив на соціально-економічний розвиток країни. З цієї точки зору генераторами інституційних інновацій у періоди економічної нестабільності виступають неформальні інститути, до яких належать культурні та соціальні норми, модель суспільного устрою, правила та нормативи поведінки економічних агентів, особливості інституту влади та політичної системи. При цьому термін життя неформальних інститутів може бути дуже тривалим, оскільки вони апелюють до колективної свідомості суспільства. А їх вплив на траєкторію розвитку інституційної системи країни здійснюється через вибір агентами рішення з сукупності альтернатив, яке вкорінює неформальні норми та правила.

Частковим випадком в теорії інституційних змін є запозичення інститутів, описане в теорії реформ В. Полтеровича [18], яке найчастіше відбувається у період докорінної зміни типу економічної системи країни. Стратегія запозичення стикається з об'єктивними труднощами, а саме:

- ▶ важкість визначення ступеня прогресивності інституту, що передбачається запозичити [101]. Фактично рішення щодо доцільності трансплантації інституту базується на його приналежності до економічної системи, яку впроваджують у країні (регіоні);

- ▷ висока вірогідність «переродження» запозиченого інституту та важкість передбачення форм такого переродження. Виникнення у процесі запозичення нових проміжних інститутів.

Таким чином, розглянуті наукові підходи до еволюції інститутів охоплюють найважливіші аспекти еволюції інституційної системи. Проте недостатньо дослідженими залишаються проблеми взаємозв'язку процесів реформування моделі економіки країни та її регіонів та інституційних змін, що їх супроводжують. Дослідження такого взаємозв'язку передбачають введення класифікації інститутів (елементів інституційної системи) та оцінку їх впливу на хід економічних реформ.

В науковій літературі представлені різноманітні підходи до класифікації інститутів. Одним з перших дослідників процесів інституціоналізації суспільства був Г. Спенсер [102], який досліджував соціальні інститути як механізми самоорганізації суспільного життя. У процесі дослідження були виділені такі типи інститутів [103]:

- ▷ домашні: родина, брак, проблеми виховання;
- ▷ обрядові (церемоніальні): етикет, традиції, правила, норми соціальної поведінки;
- ▷ політичні: політична та класова структура суспільства;
- ▷ церковні: храми, церкви, церковні школи, релігійні традиції;
- ▷ професійні та промислові: консолідовані групи людей за професійною діяльністю.

Д. Норт розподілив сукупність соціально-економічних інститутів на формальні та неформальні. Головною особливістю формальних інститутів є їх ієрархічність: змінити більш розвинений (високий) рівень формальних інститутів складніше, ніж попередній. В роботі «Інститути, інституціональні зміни та функціонування економіки» розкрито значення для економіки розвитку таких інститутів, як конституція (головний законодавчий документ держави), право, економічна організація та ідеологія [97].

Неформальні інститути є способами сталої взаємодії між окремими членами суспільства та соціальними групами. Зазвичай мають випадковий характер та тривалий період розвитку. Парадокс неформальних інститутів у тому, що вони більш глибоко вбудовані у суспільну свідомість, є більш

«людськими», ніж формальні. Натомість вони є і більш консервативними, за висловом Т. Натхова [104], їх неможливо змінити швидко шляхом політичних та законодавчих рішень, неформальні інститути слабко сприймають свідомі зусилля людей.

Л. Бернард [105] класифікував інститути з точки зору їх розвиненості – зрілі та незрілі. При цьому незрілі інститути також здійснюють певний вплив на функціонування соціально-економічної системи країни та її регіонів.

О. Грозова в рамках дослідження динамічного розвитку та модернізації економіки описує проблеми формування інституційного середовища трансформацій. В роботі [101] наведена класифікація основних інститутів розвитку (рис. 2.19).

Згідно з даною класифікацією формальні інститути регулюються державою та виконують функції стимулювання та регулювання соціально-економічних трансформацій. Неформальні інститути виникають у суспільній системі під впливом формальних, а їх розвиненість впливає на ефективність інституційного механізму країни. Взаємодія формальних та неформальних інститутів формує стандарти та моделі функціонування соціуму.

Напрями соціально-економічного розвитку, що формують формальні та неформальні інститути, можуть бути узгодженими або неузгодженими. При цьому найбільш ефективно соціально-економічний розвиток відбувається за умови, що неформальні інститути «підкріплюють реалізацію формальних». Ситуація навпаки створює ризики для розвитку країни та її регіонів [101].

Окрім наведеної класифікації інститутів на формальні та неформальні, автор [101] виділяє такі їх типи за критерієм впливу на інноваційну діяльність:

- ▶ інститут підприємницького мислення;
- ▶ інститут ризикових інвестицій;
- ▶ інститут фундаментальної професійної освіти;
- ▶ інститут економічного стимулювання та підтримки інноваційної діяльності;

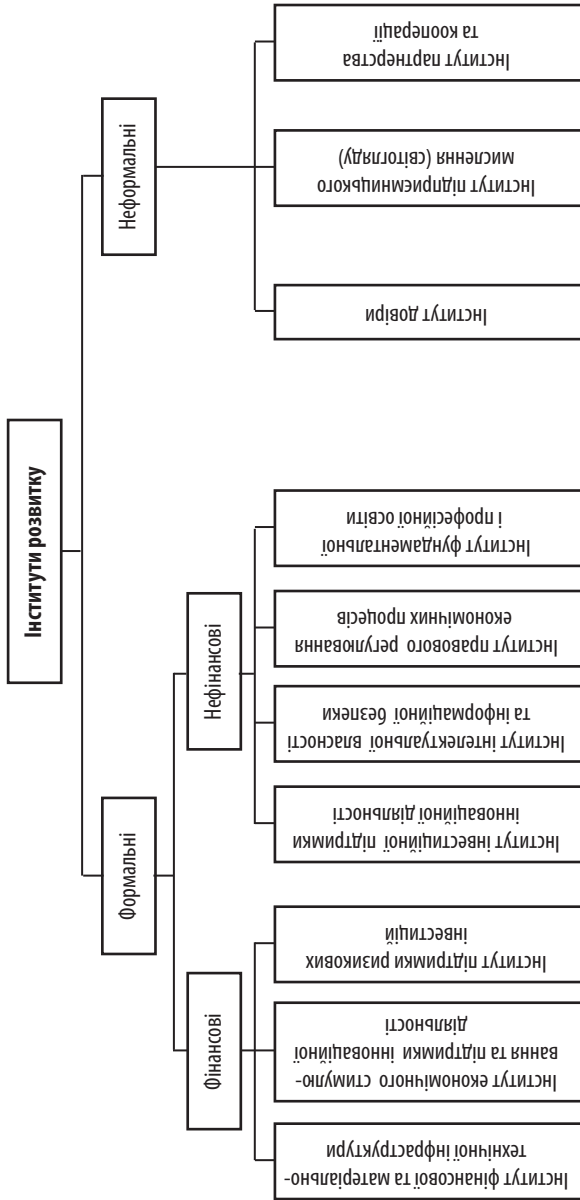

Рис. 2.19. Класифікація основних інститутів розвитку за О. Грозовою [104]

- інститут довіри;
- інститут інтелектуальної власності та інформаційної безпеки;
- інститут інформаційної та правової підтримки;
- інститут фінансової інфраструктури;
- інститут матеріально-технічної інфраструктури;
- інститути правового регулювання економічних процесів.

До інституційного забезпечення економічних реформ належать як специфічні реформаторські інститути, що створюються у трансформаційному періоді та можуть мати короткий термін існування, так і старі інститути, що існували за попередньої моделі економіки та зазнають перетворень. В основі даного підходу покладено тлумачення інституту як системи, елементами якої є статус, норма та модель (рис. 2.20).

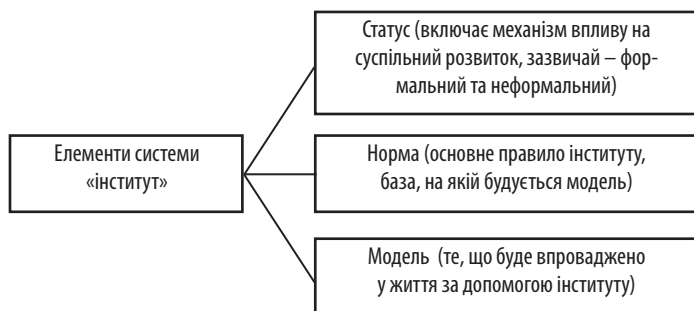

Рис. 2.20. Складові елементи системи «інститут»

Таким чином, елемент «статус» відображає можливість інституту здійснювати вплив на соціально-економічний розвиток країни та її регіонів; елемент «норма» являє собою головне правило, на базі якого формується інститут. За тлумаченням В. Полтеровича, який тлумачить поняття «інститут» через поняття «норма», норма являє собою правило, «... якому слідують, можуть слідувати або повинні слідувати великі групи людей» [18, с. 51].

Елемент «модель» передбачає розбудову моделі економіки країни та / або її регіонів, яка функціонуватиме після реформаторських заходів.

Інституційне забезпечення економічних реформ складається з декількох груп інститутів (рис. 2.21 – 2.22). Дана класифікація побудована з урахуванням розробок Д. Норта, Л. Бернарда, О. Грозові та ін. Так, Д. Норт розподілив сукупність соціально-економічних інститутів на формальні та неформальні. Головною особливістю формальних інститутів є їх ієрархічність: змінити більш розвинений (високий) рівень формальних інститутів складніше, ніж попередній. В роботі «Інститути, інституційні зміни та функціонування економіки» розкрито значення для економіки розвитку таких інститутів, як конституція (головний законодавчий документ держави), право, економічна організація та ідеологія [97].

Наведені групи інституціонального забезпечення економічних реформ мають різну здатність впливати на соціально-економічні трансформації. Тому найбільш доцільно використовувати різні їх типи на різних етапах життєвого циклу реформи (рис. 2.22).

Так, на стадії ініціації активізуються наукове, громадське, адміністративне та комунікаційне забезпечення. На стадії підготовки до них підключаються елементи законодавчого, організаційного та нормативного забезпечення. На стадії реалізації додається владне та економічне, а на стадії оцінки результатів – моніторингове інституціональне забезпечення економічних реформ.

Громадське обговорення та наукове осмислення результатів економічної реформи відбувається на стадії її завершення.

При цьому на перших етапах життєвого циклу реформи, як правило, відбувається інституція норм – формальне прийняття законодавчими органами нових норм незалежно від того, як до них ставиться суспільство.

На останніх стадіях життєвого циклу реформи відбувається інституціоналізація норми – процес її розповсюдження та коренізації до стану загального сприйняття більшістю населення.

Таким чином, комплексне застосування відповідного інституційного забезпечення на різних стадіях життєвого циклу економічної реформи дозволить підвищити ефективність її реалізації.

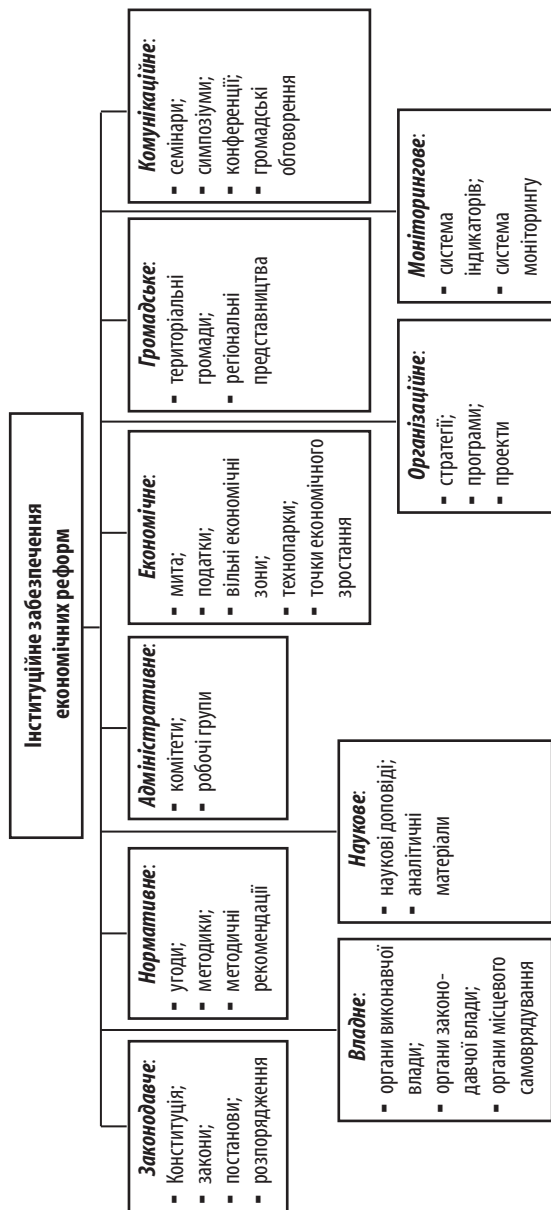

Рис. 2.21. Інституційне забезпечення економічних реформ

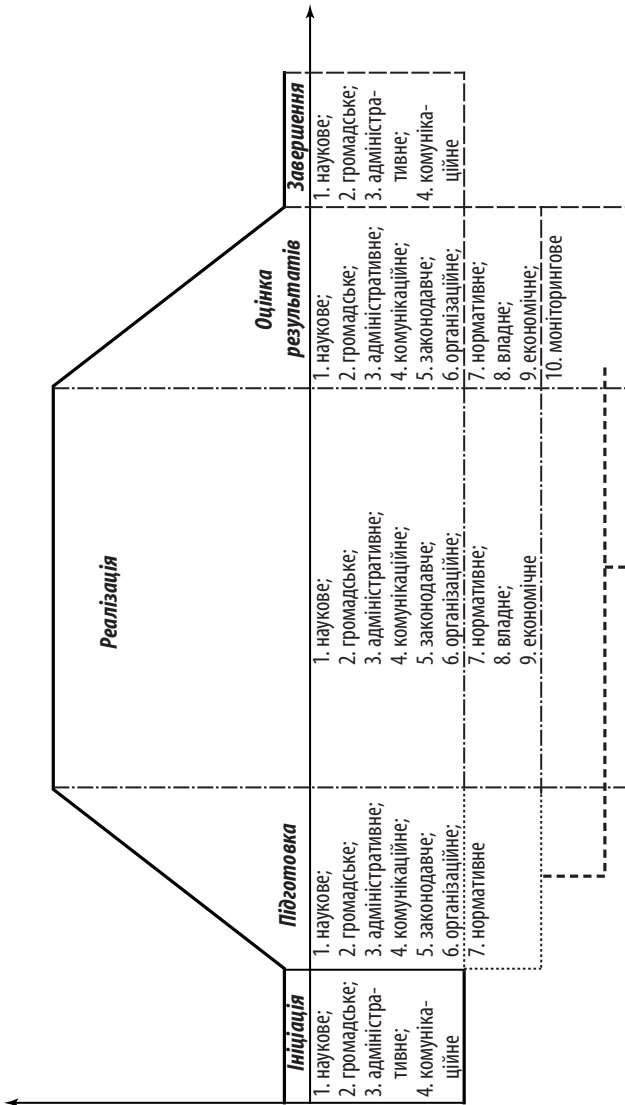

Рис. 2.22. Інституційне забезпечення на стадіях життєвого циклу реформи

Висновки до розділу 2

На базі узагальнення положень теорії управління, державного регулювання, глобалістики, програмно-цільового, кібернетичного, стадіального та цивілізаційного підходів уточнено зміст поняття «модель економіки»; досліджено еволюцію теоретичних концепцій побудови ринково орієнтованих моделей економіки; обґрунтовано перелік базових компонент моделі економіки на рівні країни та окремого регіону; визначено місце поняття «модель економіки» в економічних дослідженнях.

Уточнено зміст поняття «модель економіки», яке, на відміну від існуючих, базується на таких ключових блоках, як абстрактність, віртуальність, інструментальність; механізм соціально-економічного розвитку країни; структура господарства країни.

Доведено, що з позицій забезпечення найбільш ефективного механізму функціонування економічної системи країни, структуру моделі економіки доцільно визначати за допомогою таких компонент, як: власність, концентрація виробництва; рівень державного регулювання; орієнтація зовнішньоекономічної діяльності; структура виробництва та розвиток технологій; людський капітал; інфраструктура; адміністративно-територіальний устрій. Обґрунтована характеристика моделі економіки України та Харківської області та визначено компоненти, що функціонують неефективно та потребують реформування.

Узагальнено досвід реформування економіки країн перед вступом в ЄС на прикладі Польщі, Чехії, Угорщини та Росії.

Розділ 3 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОБҐРУНТУВАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

3.1. Основні поняття теорії реформ

Теорія реформ, основи якої закладено в роботі вчених [18; 54; 97; 99 та ін.], базується на системі таких понять як: реформа, модель (суспільства та економіки), форсайт-прогноз, стратегія та програма.

Базовим у даній системі є поняття «реформа», визначення сутності якого вимагає ґрунтовного аналізу існуючих наукових теорій та концепцій, присвячених аналізу процесів суспільного та економічного розвитку країн світу. У *табл. 3.1* узагальнено основні напрями наукових досліджень, які виступили теоретичним підґрунтям даної роботи.

Таблиця 3.1

Теорії та концепції, що розглядають соціально-економічні реформи

Напрями та школи наукових досліджень	Представники	Основні ідеї	Для чого використані в роботі
1	2	3	4
Теорія компаративістики	Л. Мізес, А. Бузгалін, В. Колганов	Пошук маркерів, за якими можна проводити дослідження закономірностей розвитку та порівняльний аналіз економічних систем на основі врахування їх різноманіття	Аналіз результатів реформування моделі економіки різних країн світу
Теорія транзитології	М. Кондратьєв, Е. де Сото, Дж. Сакс	Дослідження сутності та закономірностей трансформації певних параметрів соціально-економічної системи	Визначення закономірностей процесу перебігу економічних реформ в Україні та інших країнах світу
Теорія перехідної економіки	В. В. Радаєв, А. В. Бузгалін, Л. І. Абалкін, С. П. Аукціонек	Дослідження сутності та закономірностей функціонування перехідних економік як певних історичних етапів розвитку господарства країн світу	Ретроспективний аналіз соціально-економічного розвитку економіки України та її регіонів, а також інших країн світу у період

Закінчення табл. 3.1

1	2	3	4
			трансформації моделі економіки від планово-адміністративної до командної
Теорія реформ (загальна)	В. Полтерович, В. Попов, Ю. Старков	Формування перспективної траєкторії реформ ґрунтується на оптимальному механізмі трансплантації економічних інститутів з більш прогресивного інституційного середовища	Розширення смислового поля змісту поняття «реформа» та підходів до визначення траєкторії процесів впровадження системних реформ
Еволюційна теорія суспільного розвитку	Ш. Фур'є	дитинство, зростання, занепад, дряхлість	Запозичення концептуального підходу до описання стадіального розвитку
Теорія загальної рівноваги	А. Вальд, Дж. Хікс, К. Ерроу, Дж. фон Нейман, Ж. Дебре	Поєднання досліджень на мікро- та макрорівнях, спрямованість на пошук факторів, що впливають на відхилення параметрів розвитку соціально-економічних систем від стану рівноваги та знижують якість регулюючих механізмів	Формування переліку факторів, що знижують ефективність економічних реформ
Системна теорія стратегічного планування	Г. Клейнер	Визначення найважливіших параметрів для описання систем: метаболізм, гармонізація, диверсифікація, репродукція, реплікація	Дослідження процесу стратегічного управління системою економічних реформ на рівні країни та її регіонів; впровадження проектного підходу
Інституціоналізм	Дж. Гелбрейт Я. Тінберген	Тлумачення соціально-економічного розвитку як цілісної системи, елементами якої є правові, політичні, організаційні, психологічні та ін. суспільні відносини	Тлумачення змісту реформаторських заходів з точки зору їх інституційної природи, навіть на рівні впровадження окремих проектів

Розглянемо представлені в табл. 3.1 напрями та школи наукових досліджень більш докладно.

Теорія компаративістики базується на постулаті, що економіка країни являє собою метасистему, яка містить такі елементи, як держава, підприєм-

ства, домогосподарства, ресурси та ін. В найбільш загальному сенсі термін «компаративістика» характеризує процес побудови економічних систем та порівняння їх між собою за допомогою методу наукової абстракції.

З точки зору цієї школи теорія являє собою сукупність певних понять, що пов'язані між собою й інтегровані в єдину систему, що відображає певну економічну систему країни. Така ієрархічна структуризація об'єкта дослідження компаративістики дозволяє порівнювати економічні системи різних країн світу, їх регіонів, окремих галузей господарського комплексу, типів та моделей соціально-економічного розвитку тощо.

Теорія транзитології основну увагу приділяє дослідженню процесів, що відбуваються у країнах, які здійснюють соціально-економічні трансформації. Як зазначає І. Жиляєв [106], мейнстрім сучасної транзитології представлений двома альтернативними концепціями тривалості соціально-економічних реформ. Концепція «шлях історичних трансформацій», представлена в роботах Б. Мура [107], С. Роккана [108] та ін., базується на категорії «траєкторія економічного розвитку», яка формується під впливом управлінського рішення, що приймається політиками та економістами, які ініціюють реформи. Таке рішення зазвичай стає основою стратегії реформ, яка після впровадження у життя починає приносити прогнозовані наслідки та зазвичай важко піддається модифікації. Отже, дана концепція робить наголос на великій відповідальності осіб, що приймають рішення, по-перше, щодо необхідності проведення реформ, по-друге, щодо напрямів та заходів реформування.

Як показує практика, траєкторія здійснення реформ у ході їх реалізації може підлягати певній модифікації під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. При цьому чим глобальнішими є первинні цілі реформи, тим вища імовірність наступного коригування плану реформаторських заходів. Цьому є безліч прикладів. Так, ще у XVII ст. в ході реформи грошової системи Російської Імперії, метою якої було зміцнення національної валюти та уніфікації грошей в різних частинах країни, було прийнято багато поправок та змін первинного плану. Реформи економічної системи Китаю тривали значний період часу та зазнавали періодичних корегувань. Такі приклади є втіленням принципу історичності, еволюційності розвитку соціально-економічних систем, що і сформувало назву даної концепції.

Друга концепція транзитології отримала назву «шокового демократичного прориву» і представлена роботами У. Росту [109], Р. Даля та ін. завдяки наданню першочергової уваги формуванню «жорсткого імпульсу» на початку соціально-економічних перетворень, який дозволяє швидко змінити основні параметри системи й досягнути нового її стану. Надбання даної концепції покладені в основу економічно-правової практики шокової терапії. Наприклад, Дж. Сакс [110] визначав три фази реформування економіки постсоціалістичної країни:

1 – критична – подолання інфляції та усунення наслідків краху командно-адміністративної системи господарювання.

2 – становлення ринку – впровадження інститутів та механізмів ринкової економіки.

3 – структурна корекція – зміна перебігу та основних закономірностей системи господарства країни.

Теорія перехідної економіки зосереджує увагу на дослідженні базових компонент соціально-економічної системи країн у період зміни моделі економіки. Зазвичай досліджують процеси лібералізації, яка передбачає зміну домінуючого типу стратегічного управління розвитком країни повністю або частково, в певних секторах господарства. У зв'язку з цим, дослідники виокремлюють два типи впровадження лібералізації:

- ▶ одно секторний, зі швидкою лібералізацією цін практично на всі товари (окрім природних державних монополій); такий тип перетворень використовували Україна, Росія, Польща, Румунія та ін. постсоціалістичні країни;
- ▶ двосекторний (іноді називається «паралельна координація»), який впроваджували Китай й, частково, Угорщина.

Другий тип функціонування перехідної економіки передбачає паралельне існування планових механізмів управління господарською діяльністю й ринкових засад у певних видах економічної діяльності. Так, у Китаї в 1984 – 1992 рр. існувала система паралельних цін – контрольованих державою та самими підприємствами.

Такий спосіб здійснення лібералізації хоча і є тривалим, проте розглядається як тимчасовий механізм досягнення мети соціально-економічних перетворень – побудови ринкової економіки.

Теорія реформ, розроблена В. Полтеровичем та його послідовниками, досліджує феномен реформування планової системи економіки країни та імплементацію ринкових засад. Необхідність створення даної теорії, як зазначено в базовій праці В. Полтеровича [18], викликана об'єктивними обставинами, в першу чергу нездатністю сучасної економічної науки прогнозувати наслідки та результати соціально-економічних реформ. З точки зору даної теорії, будь-яка реформа «... являє собою послідовність проміжних інститутів, що поєднує в придатному інституційному просторі початковий інститут з тим, що бажано (заплановано) створити, який зазвичай є і більш ефективним» [18, с. 12]. Таке розуміння сутності категорії «реформа» відповідним чином формує напрями дослідження в рамках даної теорії:

- ▷ сутність та закономірності процесу трансплантації інституту;
- ▷ інституційні пастки – рівноважні, стійкі, але неефективні норми поведінки, що блокують реалізацію реформи;
- ▷ механізм розробки оптимальної стратегії реформ;
- ▷ дослідження феномену перехідної ренти, яка вивільняється в результаті реформаторських перетворень й вимагає економічного і правового захисту.

Еволюційна теорія суспільного розвитку Ш. Фур'є досліджує закономірності розвитку соціально-економічної системи й такі його стадії:

- ▷ становлення й висхідний розвиток;
- ▷ зрілість;
- ▷ спадаючий розвиток і криза.

Для кожної стадії формується перелік характеристик. Так, кінцевій стадії притаманні значні коливання, зниження загальної ефективності, відсутність цілісності й руйнування взаємозв'язків між елементами системи. Період між двома зрілими станами – це становлення нової економічної системи й одночасне відмирання старої. В період стику домінуючих економічних систем відбувається активізація реформаторських перетворень. Напрями реформ вибираються виходячи з ключових проблем соціально-економічної системи, які виникають у період кризи та стагнації.

Теорія загальної рівноваги розглядає різні аспекти економічної рівноваги у комплексі із проблемами суспільного розвитку, виробничого відтво-

рення, ефективного функціонування інфраструктурного комплексу країни тощо.

Теоретико-методичний інструментарій теорії загальної рівноваги може виступати засобом діагностики економічної системи країни та її регіонів. Базовими об'єктами дослідження в даній теорії є раціональна поведінка суб'єктів господарювання (економічних агентів), цільова функція економічної діяльності та її оптимізація. Факторами, що впливають на відхилення соціально-економічної системи від стану рівноваги, визначені суспільні очікування, невизначеність, брак інформації під час прийняття важливих рішень економічними агентами та ін. Виходячи з цього, неспівпадіння інтересів окремих учасників процесу реформування та суспільних очікувань знижує ефективність реформ.

Системна теорія стратегічного планування поєднує у собі елементи неокласичної, інституційної, еволюційної теорій [111], системної парадигми економічної теорії [112]. У залежності від типу системи формується набір інструментів стратегічного управління її розвитком та функціонуванням. Ці дані мають бути покладені в основу виробки економічної політики держави. Так, оскільки економічні реформи належать до систем проектного типу, метою функціонування яких є перетворення економічних систем, то стратегія їх реалізації має носити «проектний характер» [113].

Інституціоналізм досліджує закономірності розвитку економіки та фактори, що визначають його напрями. На відміну від неокласичної парадигми, перелік таких факторів розширено за рахунок специфічних нееконімічних – духовних, моральних, правових тощо. Сукупність факторів впливу на розвиток економіки втілюється в комплексі проблем, які можуть розглядатися як на національному, так і на рівні окремих регіонів.

На *рис. 3.1* наведено взаємозв'язок між теоріями, що проаналізовані вище. Використання надбань різних теорій збагачує теоретико-методологічний апарат дослідження процесів реформування моделі економіки країни. Так, доробки теорій еволюційного розвитку та загальної рівноваги розкривають закономірності перебігу соціально-економічних реформ у просторі і часі; висвітлюють специфічні умови зміни етапів життєвого циклу реформи. Теорії реформ, транзитології та перехідної економіки використовуються для аналізу специфічних особливостей країн, що здійсню-

ють трансформацію моделі економічної системи. Компаративістика та системна теорія стратегічного планування дозволяють порівнювати альтернативні варіанти стратегій реформування та розробляти механізм реалізації реформаторських заходів. Надбання інституціоналізму дозволяють досліджувати внутрішнє та зовнішнє середовище реформ та їх інфраструктуру в країні та її регіонах.

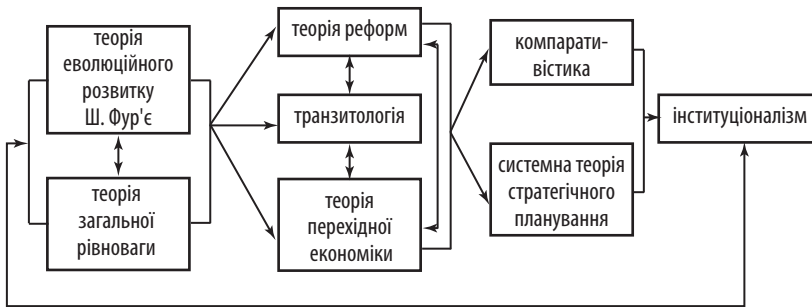

Рис. 3.1. Взаємозв'язок між базовими теоріями, що використані в дослідженні

Використання наведених теорій дозволяє актуалізувати сутність та зміст категорії «реформа». Оскільки термін «реформа» є системним поняттям, яке нерозривно пов'язане із процесом, доцільно буде описати основні фактори, які визначають головні характеристики процесу реформування (рис. 3.2).

Проте перед тим, як перейти безпосередньо до тлумачення сутності поняття «реформа», доцільно визначити інші категорії, які описують процес зміни моделі економіки країни.

Аналіз літературних джерел [18; 114 – 116] дозволяє дійти висновку, що термін «реформа» має багато синонімів з певними смисловими відтінками. Так, у Словнику синонімів [116] наведені такі синоніми до слова «реформа»: зміна, перебудова, прогрес, переробка, покращення, злам, перетворення, реконструкція, модифікація, реорганізація, нововведення, перебудова, енергореформа. Звичайно, не всі з цих синонімів придатні для наукової характеристики процесу зміни моделі економіки країни, проте вони дозволяють сформувати певний смисловий континуум цього явища.

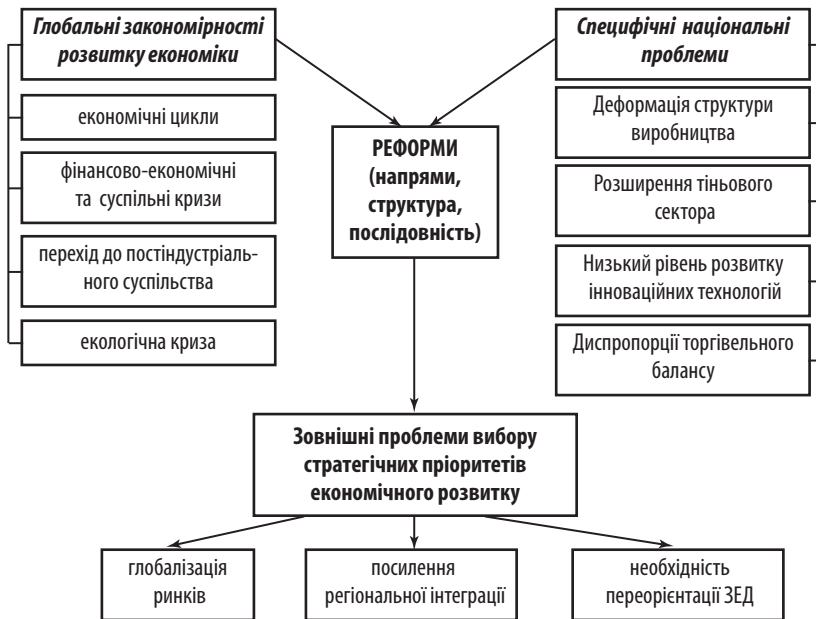

Рис. 3.2. Фактори, що визначають напрями, структуру та послідовність реформ економіки країни та її регіонів

В роботі В. Коврижко [61] аналізується три поняття, що характеризують процес економічного розвитку країни та її регіонів (табл. 3.2).

Згідно з табл. 3.2, поняття «реформа» є більш вузьким, ніж, наприклад, «трансформація» та «модернізація», з чим не можна погодитися.

Виходячи з алгоритму проведення наукових досліджень, запропонованого в роботі [117], процес визначення поняття передбачає такі три етапи [118]:

- ▶ концептуалізація накопичених знань;
- ▶ розчленування предмета дослідження на первинні та вторинні складові й послідовний їх аналіз у відокремлених, ідеальних формах;
- ▶ усвідомлення взаємодії складових, синтез їх у цілісну систему.

Таблиця 3.2

Відмінності між поняттями «реформа», «трансформація», «модернізація» [115]

Ознака	Розвиток	Реформа	Трансформація	Модернізація
Тривалість	постійний процес	короткочасний	переважно швидкий	тривалий
Характер змін	кількісні та якісні	локальні, укріплення державних основ	перехідний стан (еволюція, революція, зміна основ)	революційний, радикальне оновлення
Основні характеристики	<ul style="list-style-type: none"> ▷ ускладнення системи, окремих елементів; ▷ наявність нестійких періодів (криз розвитку) 	перетворення, що здійснюються законодавчим шляхом	перетворення, зміна виду, форми, суттєвих властивостей	<ul style="list-style-type: none"> ▷ якісні прогресивні зміни; ▷ макроекономічні зміни
Зворотність / незворотність змін	незворотні	зворотні	незворотні	незворотні

Здійснена на першому етапі концептуалізація накопичених знань з досліджуваної проблеми дозволила узагальнити існуючі в науковій літературі визначення поняття «реформа» (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Тлумачення сутності поняття реформа різними авторами

Джерело	Визначення
1	2
В. Полтерович [18]	Цілеспрямована зміна інститутів, що передбачає присутність в економічній системі агентів, які розробляють та реалізують план трансформації
О. Білокрилова [118]	Свідомо проведене перетворення, спрямоване на зміну існуючих економічних відносин
Філософська енциклопедія [119]	Перетворення, зміна, перебудова будь-якого аспекту суспільного життя (порядків, інститутів, установ), що не знищує засад існуючої соціальної структури. З формальної точки зору, під реформою розуміється нововведення будь-якого змісту
Електронний словник [120]	Плановані та контрольовані правлячою елітою політичні, соціальні, економічні, культурні та ін. зміни, що охоплюють найважливіші параметри суспільства
А. Колганов, А. Бузгалін [66]	Якісні зміни в системі соціально-економічних відносин, інститутів та механізмів функціонування на мікро- й макрорівнях

1	2
Дж. Іфу Лінь [121]	Інфраструктурні та інституційні перетворення, які забезпечили господарську самостійність підприємств, зацікавленість селян в ефективному веденні господарства шляхом родинної підрядної відповідальності, привабливість інвестиційного клімату для іноземних капіталовкладень, стимули для розвитку освіти, науки й техніки
Encyclopedia Britannica company [122]	Дії для покращення чогось шляхом усунення або подолання помилок, проблем тощо
American Heritage Dictionary [123]	1. Покращення стану за рахунок усунення помилок. 2. Дії з припинення негативної ситуації. 3. Дії з поліпшення соціальних чи економічних умов, без радикальних і революційних змін.
Національна доповідь під керівництвом В. Гейця [124]	Діяльність щодо формування раціональних стандартів життя, такої моделі поведінки й добробуту, яка б давала можливість користуватися всіма благами цивілізації, бережливо ставитися до природи та її ресурсів, виховувати здорову, освічену і духовно багату людину
В. Коврижко [115]	Короткочасний процес, спрямований на укріплення державних основ, що здійснюється законодавчим шляхом й передбачає зворотні зміни

Наведені в табл. 3.3 визначення не відповідають цілям даного дослідження. Тому, з метою повного розкриття сутності процесу зміни моделі економіки, сформулюємо таке визначення:

Економічна реформа – система заходів, втілена у конкретних проектах, яка дозволяє змінити одну або декілька компонент моделі економіки країни та її регіонів.

Після визначення сутності поняття «реформа», представимо характеристику самого процесу реформування.

Процес реформування має характерні риси, які можна узагальнити у три великі групи. Слід зазначити, що в науковій літературі докладно описується тільки перша група, інші дві виділені автором дослідження.

1. Стимулювання соціально-економічних змін. Природно, що дослідники в першу чергу розглядають результативний параметр реформ – зміни, які вони продукують. Так, у роботі [118, с. 9–10] наведено такий перелік змін, що виникають внаслідок реформування:

- 1.1. Нестійкість, яка генерується порушенням цілісності системи завдяки скороченню або збільшенню кількості її елементів та втраченою попередніх зв'язків між ними.
- 1.2. Альтернативний характер розвитку, що породжує певну кількість сценаріїв та варіантів розвитку країни та її регіонів або зміну положення регіону в економіці країни.
- 1.3. Виникнення особливих (перехідних) форм, які функціонують в момент проведення реформ.
- 1.4. Особливий характер протиріч – протиріччя розвитку між новими та старими елементами виробничих відносин.

Наведений в роботі [118] перелік доцільно доповнити:

- 1.5. Потенціал розвитку соціально-економічної системи, як результуючий параметр реформаторського процесу.
2. Тривалість. Досвід різних країн свідчить, що економічні реформи можуть мати різну швидкість та тривалість процесу реалізації.

В залежності від диференціації параметрів процесу реформування моделі економіки країни та її регіонів, можна виділити декілька підходів щодо визначення швидкості реалізації реформаторських заходів (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Погляди щодо визначення швидкості проведення реформ [125]

Категорія	Стратегія шоківих реформ	Стратегія поступових реформ
1	2	3
Витрати адаптації	Швидкі реформи приводять до меншим витратам адаптації, оскільки збільшують стимули для перерозподілу ресурсів	Градualізм може мінімізувати витрати адаптації, оскільки породжує більш низькі короткострокові витрати та, відповідно, меншу політичну опозицію
Довіра	Повномасштабним реформам більше довіряють	Градualізм може підвищити довіру, якщо короткострокові результати є достатньо сприятливими
Здійсненність	Практично неможливо визначити послідовність реформ у деталях, отже, реформи мають проводитися якомога швидше	Здійснення реформ потребує час. Градualізм диктується конкуренцією інструментів

Закінчення табл. 3.4

1	2	3
Ризики альтернативного підходу	Часткові реформи руйнують ефективне розподілення ресурсів, результатом чого є зниження випуску й добробуту.	У випадку шоків реформ короткострокове зростання безробіття може послабити політичну підтримку та підштовхнути владу до відмови від реформ.
	Часткові реформи можуть виявитися не в змозі створити реально функціонуючі ринки	Широкомасштабні реформи можуть збільшити ризик шкідливих впливів

Таким чином, аналіз інформації, наведеної в табл. 3.4, дозволяє дійти висновку, що в роботі [125] зроблено акцент на таких параметрах реформ, як «результативність», виражена опосередковано через зменшення суспільних витрат, підвищення ефективності функціонування економічної системи або її окремих елементів та «соціально-економічна адекватність», яка виражається у забезпеченні позитивного сприйняття суспільством реформаторських заходів, балансуванні інтересів окремих верст населення, створенні позитивної соціальної мотивації до змін. Розглянемо останню характеристику більш докладно.

Соціальна мотивація виступає вектором, який відображає напрям суспільних перетворень і може мати як стимулюючий, так і уповільнюючий вплив на хід реформаторських заходів. Вагомість соціальної мотивації підкреслювали як соціологи, так і економісти. Так, А. Шохов [126] здійснив історичний аналіз позитивної мотивації великих соціальних груп як рушійної сили суспільних змін на прикладі глобальних соціально-економічних криз, починаючи від античних цивілізацій – еллінської та римської – до сучасної моделі розвитку європейської цивілізації. На базі цього аналізу описано закономірності трансформації домінуючої економічної моделі у різних епохах внаслідок дії конфігурації мотиваційних пріоритетів великих соціальних груп. Термін «велика» соціальна група носить умовний характер і може відображати не тільки чисельність людей, що входять до її складу, але й доступ до влади, можливість приймати стратегічні рішення, реалізовувати свої інтереси в політиці тощо.

Інтерес становить обґрунтований автором зв'язок між поняттями «соціальна мотивація», «соціальне мотиваційне поле» та «економічна модель», що домінує у соціумі в певний (достатньо великий) період часу. Так, ще раз доведена правомірність використання терміну «модель економіки» для описання процесу соціально-економічного розвитку.

3. Спрямованість. Характеристика реформаторського процесу «спрямованість» теж є достатньо складною і може розглядатися у двох аспектах: загальнофілософському та практичному. З точки зору першого підходу, реформаторські заходи передбачають зміни або моделі економіки в цілому, або її окремих компонент та підкріплюються відповідними цільовими показниками, що програмують напрям трансформації. Так, ми можемо визначати загальну спрямованість реформ як позитивну, стимулюючу, що призводить до більш ефективного функціонування моделі економіки; розширювальну – приводить до включення у модель нових компонент або створення нових зв'язків між існуючими компонентами; підтримувальну – зміцнення потенціалу соціально-економічної системи, підвищення стійкості до криз.

З точки зору практичного підходу, реформи можуть мати таку спрямованість: економічну, соціальну, екологічну та адміністративно-територіальну. Дане тлумачення переплітається з обґрунтованим в підрозділі 2.2 розумінням сутності реформування окремих компонент моделі економіки.

Таким чином, характеристики процесу реформування пов'язані між собою у логічний ланцюг (рис. 3.3).

Отже, характеристику процесу реформування розглянуті достатньо повно. Проте, досліджуючи реформи моделі економіки, не можна не розглянути питання їх загальної доцільності.

Очевидно, що доцільність здійснення реформ визначається неефективністю функціонування моделі економіки країни або її окремих регіонів, яке виражається у стагнації соціально-економічного розвитку, зниженні конкурентоспроможності підприємств, порушенні балансу господарського комплексу тощо. Даний підхід можна назвати цільовим або «менеджеріальним», оскільки передбачається, що як перелік конкретних реформатор-

ських заходів, так і їх доцільність будуть у великій мірі залежати від осіб, що приймають рішення, їх компетентності, інтересів тощо.

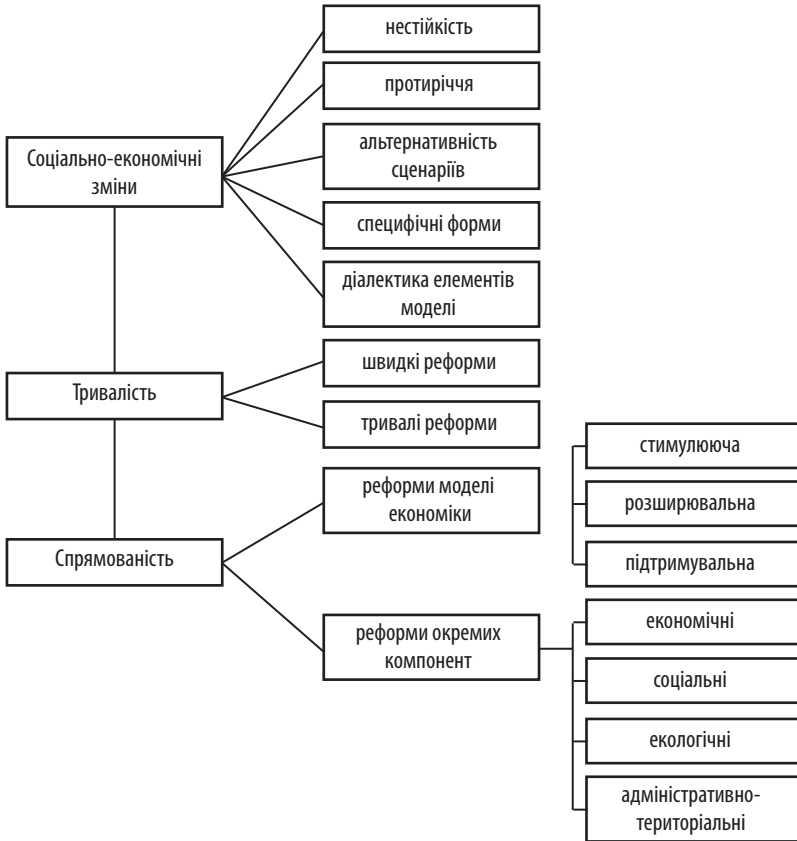

Рис. 3.3. Зв'язки між характеристиками процесу реформування моделі економіки країни та її регіонів

Проте, можна виділити й інший підхід – «науковий», який базується на комплексному аналізі не тільки актуальної ситуації, але й системному баченні закономірностей функціонування та розвитку економіки. Тоді може виникнути ідея, що реформи взагалі не мають сенсу внаслідок неминучої дії

еволюційного відбору ефективних інститутів та механізмів. Даний погляд, підкріплений аналізом робіт Ф. Хайека, представлений в роботі В. Полтеровича [45].

Така точка зору стимулює наукову дискусію щодо глобального погляду на реформи як елемент створення нового напрямку розвитку економічної системи, необхідності прогнозування напрямів еволюційного розвитку та можливостей їх корегування. Крім того виникає проблема оцінки ролі окремих суб'єктів у визначенні пріоритетів соціально-економічного розвитку, як зазначає В. Полтерович: «Спостерігаючи за процесом реформування ... ми бачимо, що одні його результати реалізуються, інші, навпаки, відсіюються, й, таким чином, перемагає спонтанність економічного розвитку» [18, с. 27]. З цієї точки зору дискусія зводиться до питання доцільності державного регулювання взагалі. При цьому багаторічний досвід розвинених країн свідчить на користь стратегічного та оперативного планування параметрів соціально-економічного розвитку. Тоді ми можемо розглядати реформи як необхідний елемент процесу еволюційного розвитку соціально-економічної системи

Отже, вирішення проблеми доцільності реформ може базуватися на узгодженні менеджеріального та наукового підходів, яке являє собою безперервний цикл обміну інформацією на різних рівнях (рис. 3.4).

Як видно з рис. 3.4, узгодження менеджеріального та наукового підходів передбачає існування *n*-кількості рівнів зворотних зв'язків у вигляді безперервного циркулювання інформації з метою забезпечення ефективності як реформаторських заходів, так і функціонування моделі економіки в цілому.

Отже, проведений аналіз дозволив уточнити зміст поняття «реформа», доповнити існуючі в літературі характеристики процесу реформування моделі економіки країни та її регіонів, а також представити ще один підхід до вирішення проблеми доцільності реформ на основі виокремлення наукового та менеджеріального підходів й узгодження їх у системі управління реформаторськими процесами.

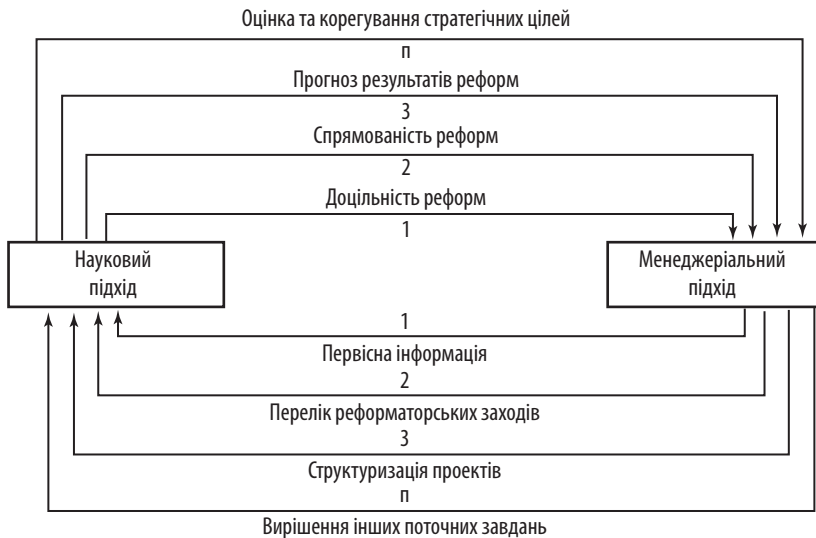

Рис. 3.4. Узгодження менеджеріального та наукового підходів до управління реформаторськими процесами

3.2. Класифікація економічних реформ

Запропоноване в підрозділі 3.1 тлумачення сутності поняття «реформа» визначає трансформацію економічної моделі або окремих її компонент як основну мету перетворень. Шляхи реалізації цієї мети можуть бути різними, в залежності від типу реформ, які планується здійснити.

Для упорядкування існуючої сукупності реформ доцільно розробити їх класифікацію. З метою побудов класифікації реформ за оптимальною кількістю критеріїв, які б не дублювали один одного та структурувано відображали відмінності між існуючими видами реформ, визначимо сутність поняття «класифікація». В літературі наводяться такі його визначення.

Класифікація – це процес гуртування об'єктів дослідження чи спостереження у відповідності з їх спільними ознаками [127].

Класифікація – розподілення об’єктів, явищ, процесів чи понять, назв за класами, групами, розрядами, при якому в одну групу потрапляють об’єкти, явища, процеси чи поняття, назви, що об’єднані однією ознакою [128].

Класифікація – система розподілення об’єктів (предметів, явищ, процесів, понять) за класами відповідно до певної ознаки [129].

Класифікація – багатоступінчатий, розгалужений поділ логічного обсягу поняття. Результатом класифікації є система супідрядних понять: вихідне поняття є родом, нові поняття – видами, видами видів (підвидами), і т. д. [130].

Отже, процес класифікації передбачає ретельне вивчення сукупності базових об’єктів та виокремлення їх найбільш значущих ознак, на основі яких об’єкти можна виділяти у групи. В науковій практиці застосовується чотири методи, за допомогою яких можна класифікувати об’єкти дослідження: ієрархічний, фасетний та дескрипторний. Сутність цих методів узагальнена в *табл. 3.5*.

Таблиця 3.5

Сутність методів класифікації

Метод класифікації	Сутність методу класифікації
1	2
Фасетний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Класифікаційні ознаки мають назву фасетів; 2. Кожний з фасетів містить сукупність однорідних значень даної класифікаційної ознаки; 3. Кожному з об’єктів вихідної сукупності присвоюється відповідне значення з фасетів; 4. Порядок послідовності фасетів для кожного з об’єктів дослідження задається структурною формулою
Ієрархічний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вихідна множина елементів становить 0-й рівень класифікації; 2. В залежності від обраної ознаки, об’єкти 0-го рівню поділяються на класи (групи), що створюють 1-й рівень; 3. Об’єкти кожного класу першого рівня, відповідно до своїх класифікаційних ознак, поділяються на класи, що створюють 2-й рівень. 4. Аналогічно поділяються об’єкти кожного класу другого рівня, відповідно до більш деталізованих класифікаційних ознак
Дескрипторний (описовий)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мова дескрипторної системи класифікації наближається до природної мови описання інформаційних об’єктів; 2. Обирається сукупність ключових слів чи словосполучень (дескрипторів), що описують сукупність однорідних об’єктів;

1	2
	3. Обрані дескриптори підлягають нормалізації; 4. Створюється словник дескрипторів
На основі виділення множин	1. Базуються на теорії множин; 2. Множина може містити елементи або бути порожньою; 3. Множини можуть входити до складу інших множин; 4. Між множинами можуть існувати зв'язки – кортежі, під якими розуміється послідовність елементів з різних множин, упорядкованих певним чином.

Отже, суть ієрархічного методу полягає в послідовному розділенні вихідної сукупності об'єктів дослідження на класи, внаслідок чого утворюється ієрархічна класифікаційна система, що має такий вигляд (рис. 3.5).

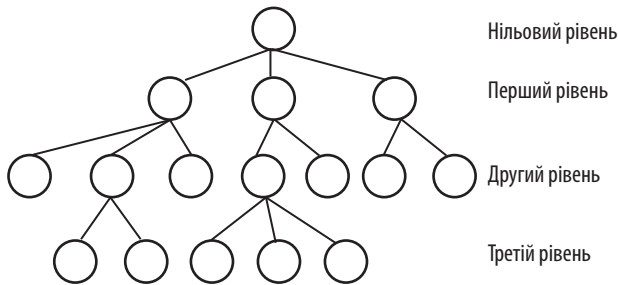

Рис. 3.5. Ієрархічний метод класифікації

Перевагами даного методу є простота використання, можливість застосування незалежних класифікаційних ознак на різних ієрархічних рівнях класифікації. Слід враховувати, що даний метод потребує дотримання жорсткого алгоритму класифікації, тому перед його застосуванням доцільно підвередити існування ієрархічних зв'язків між об'єктами класифікації та чітко обґрунтувати класифікаційні ознаки.

Фасетний метод класифікації базується на формуванні критеріїв класифікації, незалежних одна від одної. Класифікація представляє собою матрицю, де об'єкти впорядковані на базі приналежності до певного класифікаційного критерію (рис. 3.6).

		Кваліфікаційні ознаки			
		K_1	K_2	K_3	K_m
Поле фасетів	Φ_1				
	Φ_2				
	Φ_3				
	Φ_n				

Рис. 3.6. Фасетний метод класифікації

Дескрипторний метод полягає у встановленні зв'язків між дескрипторами, що дозволяє дати більш точну характеристику об'єктів класифікації. Дескриптори поєднуються за допомогою асоціативних зв'язків на базі визначення їх спільних властивостей.

Класифікація на базі теорії множин становить систему графічних символів, які використовуються для упорядкування сукупності об'єктів, що мають різне походження та різні властивості, але сприймаються (тлумачаться) як єдине ціле.

Отже, виходячи з природу об'єкта, що досліджується, – сукупності реформ, найбільш придатним методом їх класифікації можна визначити фасетний.

Для обґрунтування оптимальних критеріїв класифікації дослідимо представлені в науковій літературі класифікації реформ.

У роботі [131] запропоновано класифікувати реформи за такими критеріями, як зміст, цілі проведення та тривалість проведення. Класифікація здійснена на прикладі податкових реформ.

1. За змістом реформи класифікують на системні та структурні. Під системною податковою реформою розуміється масштабне перетворення концептуальних та методологічних положень системи оподаткування, що призводить до докорінної зміни параметрів податкової системи. Структурна податкова реформа пов'язана із змінами структури оподаткуванням та адмініструванням податків [131].

2. За цілями проведення реформи можна класифікувати на багатоцільові та обмежено цільові.

Багатоцільові реформи спрямовані на досягнення сукупності зв'язаних цільових установок щодо зміни параметрів функціонування системи.

Обмежено цільові реформи передбачають спрямування зусиль на досягнення найбільш актуальних цілей щодо зміни окремих параметрів функціонування системи.

3. За тривалістю проведення реформи поділяються на короткострокові (до 3-х років); середньострокові (до 8 років) та довгострокові (більше 8 років).

Е. Лоргіян класифікував реформи в країнах колишнього СРСР та Україні за допомогою їх періодизації (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Класифікація економічних реформ на базі їх періодизації [133]

Назва реформи	Період
Новий крок на шляху подальшого удосконалення планування та управління соціалістичним виробництвом	1979 р.
Початок здійснення великомасштабного економічного експерименту по розширенню прав виробничих об'єднань (підприємств) у плануванні та господарській діяльності	січень 1984 р.
Спроба проведення економічних реформ у роки так званої «перебудови»	друга половина 80-х рр.
Введення «шокової» терапії та початок гіперінфляції	січень 1992 р.
Прийняття парламентом України «Основ національної економічної політики», що передбачали роздержавлення та приватизацію, структурну перебудову та модернізацію промисловості	березень 1992 р.
Прийняття парламентом України законів про приватизацію	весна 1992 р.
Вихід України з рублевого простору	листопад 1992 р.
Оголошення Президентом Л. Кучмою курсу на прискорення формування ринкових відносин	літо 1994 р.
Введення в Україні власної валюти – гривні	вересень 1996 р.
Проголошення корекції курсу реформ в Україні на створення державно регульованої, соціально спрямованої ринкової економіки	1996 р.

У роботі [133] виділені види реформ за критерієм глибини соціально-економічних перетворень:

- ▷ системні реформи – призводять до докорінного перетворення соціально-економічної системи в короткі, за історичним мірками, строки;
- ▷ позасистемні реформи – не змінюють систему, а лише окремі її елементи або параметри функціонування.

Недоліком даної класифікації є визначення лише першого ієрархічного рівня та ігнорування можливості розподілу реформ за об'єктом реформування – економічні, соціальні, законодавчі тощо.

I. Пулатова [134] розглядає теоретичну класифікацію реформ з точки зору їх впливу на економіку країни:

- ▷ системні (цілісні) реформи – охоплюють усі аспекти економіки держави;
- ▷ законодавчо-нормативні;
- ▷ інституційні;
- ▷ локальні – охоплюють окремі сфери народногосподарського комплексу;
- ▷ реформи фінансово-кредитної системи;
- ▷ реформи інституційної бази.

Дана класифікація є недосконалою внаслідок змішування різних рівнів класифікаційних ознак.

Науковий інтерес становить класифікація реформ, представлена в роботі Є. Омельченко [135], де запропоновано класифікатор економічних реформ як обмежену систему взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих явищ та об'єктів у галузі перебудови економічної системи країни.

В даний класифікатор покладено таке тлумачення сутності поняття «класифікація» – система супідлеглих понять (класів об'єктів) у будь-якій галузі знань або діяльності людини, яка використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями чи класами об'єктів [135].

У роботі [135] відмічається необхідність систематизації законів, які впливають на економічні процеси, яка може бути здійснена на основі стій-

кого, безперервно повторюваного співвідношення між явищами. В цьому сенсі економічні реформи наділено політичними ознаками, які визначено як певні властивості та характеристики в галузі ідейних та суспільно-політичних процесів, які можуть бути зафіксовані та виміряні у процесі реалізації економічних реформ.

Класифікатор економічних реформ за трьома базовими ознаками представлено на *рис 3.7*.

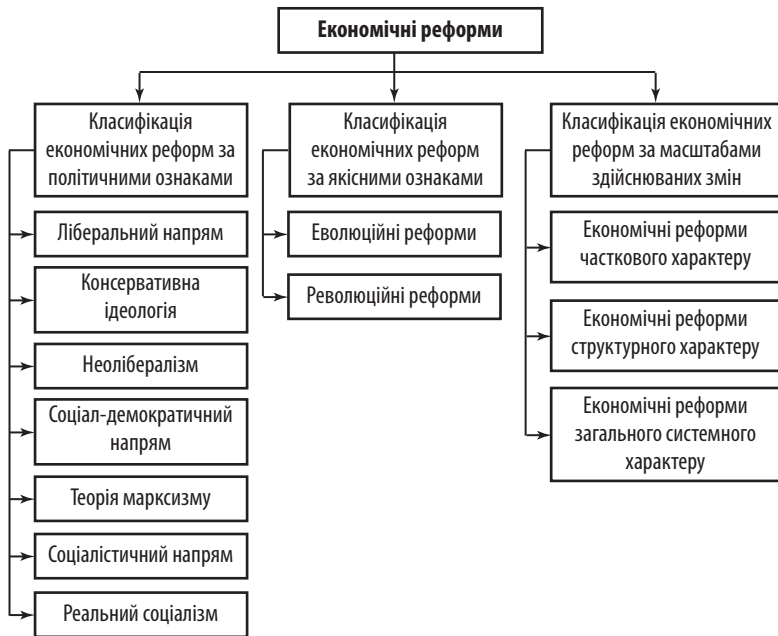

Рис. 3.7. Класифікатор економічних реформ [135]

В. Полтерович [18] запропонував класифікацію реформ на базі стратегії їх реалізації.

1. Реформи шокової терапії – запровадження інститутів з більш розвиненою системою шляхом одночасної радикальної зміни системи інститутів. Найбільш часто використовується країнами з наздоганяючим типом розвитку.

2. Стратегія вирощування інститутів – в певному сенсі протилежна попередній стратегії. Передбачає проведення реформ, під якими розуміється підтримка природної еволюції існуючого інституту. При цьому початковий інститут може бути трансплантованим (позиченим) або сконструйованим, а може утворюватися у процесі природного розвитку соціально-економічної системи країни самостійно.

Л. Глухарьова [136] пропонує класифікувати реформи з метою оцінки продуктивності простору реформ, а також організації системних та узгоджених заходів щодо їх здійснення.

Для цього на базі, генералізованих узагальнень пропонується будувати «дерево реформ». У роботі [136] виділено такі типи правозахисних реформ:

- ▶ реформи, що формують сприятливі умови для здійснення правозахисної діяльності в цілому;
- ▶ правозахисні реформи окремих сфер життєдіяльності суспільства;
- ▶ реформи, що встановлюють або коректують статус чи повноваження учасників правозахисної діяльності;
- ▶ уточнюючі та удосконалюючі реформи;
- ▶ реформи, що мають різний ступінь новизни для суспільства (інноваційні та модифікаційні).

Отже, в науковій літературі представлені різні класифікації реформ, які відрізняються між собою базовими критеріями та видами реформ, що віднесені до вихідної сукупності класифікації.

Для удосконалення існуючих підходів та побудови класифікації реформ доцільно використовувати фасетний метод. Матриця типів реформ наведена на *рис. 3.8*.

Таким чином, класифікація побудована на основі п'яти фасетів, які виступають класифікаційними ознаками, та розглядає 14 основних видів реформ.

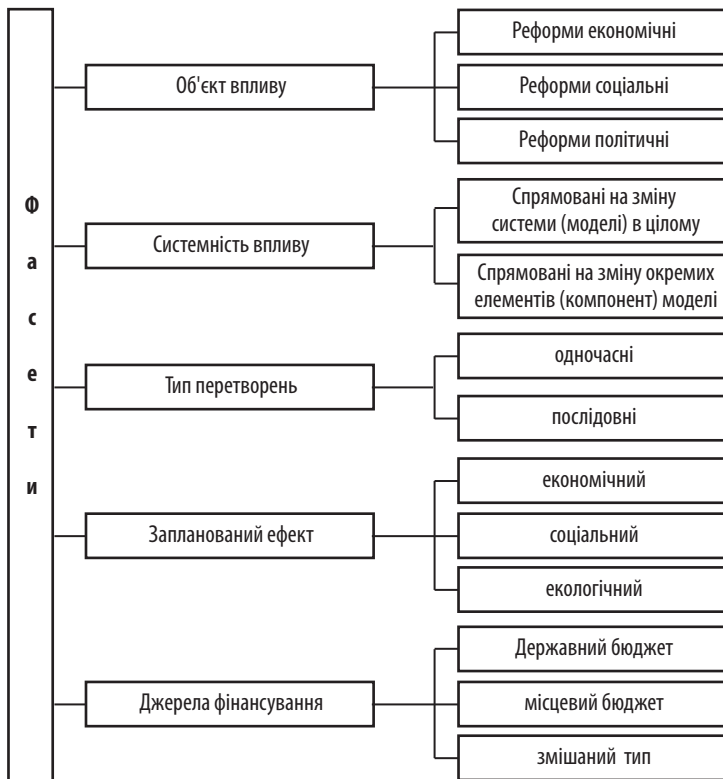

Рис. 3.8. Матриця фасетної класифікації реформ

3.3. Аналіз існуючих експертних проектів реформ у 2014 р.

У 2014 р. стартував новий етап соціально-економічних реформ, який викликав жваву суспільну дискусію. В результаті такої дискусії партіями, громадськими організаціями та науковцями було розроблено декілька проектів соціально-економічних реформ, спрямованих на трансформацію економічної моделі країни [137 – 140].

Проекти відрізняються між собою напрямками реформування та глибиною передбачених трансформацій.

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Так, у проєкті «Стратегія реформ-2020 – досягнення європейських стандартів життя» [137] запропоновано перелік ключових напрямів трансформації соціально-економічної системи країни та її регіонів, підкріплених програмами реформування (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Перелік реформ та програм за проєктом «Стратегія реформ-2020» [137]

Реформи	Програми
1	2
<i>Розвиток</i>	
1. Дeregуляція та розвиток малого підприємництва	1. Програма розвитку малого та середнього бізнесу
2. Податкова реформа	2. Програма розвитку українського експорту
3. Реформа захисту конкуренції та антимонопольного законодавства	3. Програма енергоефективності
4. Реформа корпоративного права	4. Програма участі у трансєвропейських мережах
5. Реформа фінансового сектора	5. Програма залучення інвестицій
6. Реформа ринку капіталу	
7. Реформа трудових взаємовідносин	
8. Реформа транспортної інфраструктури	
9. Реформа телекомунікаційної інфраструктури	
10. Реформа митної служби та інтеграція в митну спільноту ЄС	
11. Реформа економічної та монетарної політики	
12. Реформа сільського господарства та рибальства	
13. Земельна реформа	
14. Реформа житлово-комунального господарства	
15. Реформа інститутів статистики	
16. Реформа дипломатичних відносин та інституцій	
17. Реформа державних закупівель	
18. Реформа фінансового контролю держави та стабілізації Державного бюджету	
19. Реформа державної служби та реорганізація державних органів	

РОЗДІЛ 3. Теоретичні аспекти обґрунтування реформування економіки України та її регіонів

Продовження табл. 3.7

1	2
20. Реформа управління державною власністю	
<i>Безпека</i>	
21. Реформа системи національної безпеки та оборони	6. Програма електронного врядування.
22. Реформа ВПК	7. Програма енергозалежності
23. Судова реформа	8. Програма збереження навколишнього середовища
24. Оновлення влади та антикорупційна реформа	
25. Реформа правоохоронної системи	
26. Реформа захисту інтелектуальної власності	
<i>Відповідальність</i>	
27. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування	9. Програма національної єдності та підтримки нацменшин
28. Реформа регіональної політики	10. Програма популяризації фізкультури та спорту
29. Конституційна реформа	11. Програма здорового способу життя та довголіття
30. Реформа виборчого законодавства	12. Програма розвитку для дітей та юнацтва
31. Реформа системи соціального захисту	
32. Пенсійна реформа	
33. Реформа системи охорони здоров'я	
34. Реформа якості та безпеки харчової продукції	
35. Реформа захисту споживачів	
36. Реформа освіти	
<i>Гордість</i>	
37. Реформа відзнак та нагород	13. Програма популяризації України у світі
38. Реформа державної політики у сфері культури	14. Програма створення бренду «Україна»
39. Реформа державної політики у сфері спорту	15. Програма розвитку інновацій
	16. Розвиток інформаційного суспільства та медіа
	17. Програма розвитку національного кіновиробництва

Закінчення табл. 3.7

1	2
	18. Програма розвитку національної видавничої справи
	19. Програма залучення талантів

Отже, ключовими напрямками реалізації соціально-економічних реформ в Україні до 2020 р., згуртованими у відповідні блоки, визначені такі.

1. Розвиток. Реалізація реформ за даним напрямом дозволить сформулювати потенціал для виходу з економічної кризи, прискорити економічний розвиток країни та її регіонів на інноваційній основі (у тому числі за рахунок залучення іноземних інвестицій), створити умови для поживлення діяльності малих та середніх підприємств. В рамках реалізації даного блоку заплановані програми збільшення вітчизняного експортного потенціалу; посилення економічної інтеграції між регіонами країни та євро регіонами; впровадження енергоефективних та енергозберігаючих технологій.

Недостатньо опрацьовані інституційні реформи, які необхідно провести в Україні в рамках реалізації політики інтеграції до ЄС, сформулювати концептуальні засади для шляхів досягнення балансу між національними та інтеграційними інтересами.

Реалізація реформ за даним блоком є надзвичайно актуальною для України в сучасних умовах. Проте слід відзначити, що визначені напрями реформування потребують уточнення за порядком та строками своєї реалізації. Запропоновані в проекті [137] 20 реформ не можна реалізувати одночасно, оскільки в такому випадку суспільні витрати будуть занадто великими. Крім того, доцільно визначити загальні та деталізовані результати за кожною реформою.

Слід також відзначити, що кількість програм, які плануються до реалізації в рамках проекту, значно менша за кількість реформ, що є дискусійним моментом проекту.

2. Безпека. За цим блоком планується провести реформи системи національної оборони та військової сфери, судів та правоохоронної си-

стеми. Попри невелику кількість задекларованих напрямів реформування, даний блок є важливим для країни та вимагатиме значних витрат для реалізації. Невизначеність необхідних обсягів фінансування запланованих реформ та програм є слабким місцем проекту [137].

3. Блок відповідальність передбачає створення засад для зміни моделі державного регулювання розвитку країни та її регіонів. Зокрема, передбачається проведення децентралізації управління регіональним розвитком, створення умов для саморозвитку територій країни. Планується провести адміністративну реформу з метою оптимізації моделі місцевого самоврядування в країні. В цьому блоці зазначено ряд соціальних реформ – пенсійна, соціального захисту, системи охорони здоров'я, безпеки якості харчової продукції тощо. На нашу думку, ці реформи доцільно винести в окремий блок, тому що їх результативність та ресурсне забезпечення вимагають поглибленого обґрунтування. Реалізація реформ соціальної сфери

Реформи соціальної сфери мають ряд особливостей, а саме:

- необхідність балансування економічної та соціальної складової, що вимагає розробки ефективного механізму реформування, який дозволить не знизити якість життя населення та оптимізувати державні витрати на соціальну сферу;
- болісність реформ для соціально незахищених верств населення, яку необхідно згладжувати;
- консервативність суспільного мислення, негативне ставлення до перетворень, які необхідно долати шляхом формування позитивного іміджу реформ та роз'яснення переваг, що населення отримає після реформування.

Крім того, доцільність усіх соціальних перетворень має бути чітко обґрунтованою.

4. Гордість. Даний блок має наведену вище специфіку реформування соціальної сфери та носить програмно-цільовий характер (містить програм більше, ніж реформ). Головним аспектом, який потрібно врахувати під час реалізації цього блоку, є необхідність урахування громадської думки щодо запропонованих реформ.

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

В розглянутому проекті реформ «Стратегія реформ-2020 – досягнення європейських стандартів життя» [137] визначено ряд першочергових реформ та програм (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Першочергові реформи та програми [137]

Реформи	Програми
Оновлення влади та антикорупційна реформа	Програма енергозалежності
Судова	Програма популяризації України у світі
Децентралізація та реформа державного управління	
Дерегуляція та розвиток підприємництва	
Реформа правоохоронної системи	
Реформа системи національної безпеки та оборони	
Реформа системи охорони здоров'я	
Податкова реформа	

До переваг проекту [137] можна віднести такі:

1. Сукупність запропонованих реформ згуртовано у блоки, що дозволяє диференціювати зусилля та ресурси, необхідні для їх реалізації.
2. Окрім реформ запропоновано програми, що дозволяє реалізувати програмно-цільовий підхід до державного регулювання розвитку країни та її регіонів.
3. Виділено вісім реформ, які мають бути реалізовані у першу чергу.
4. Реформи охоплюють економічну та соціальну сфери, деякі із запропонованих реформ, за умови їх успішної реалізації, здатні створити умови для модернізації соціально-економічної моделі країни.

Проект має ряд недоліків:

1. Реформ більше, ніж програм, що свідчить про незавершеність проекту (згідно з програмно-цільовим підходом, кожна реформа підкріплюється відповідними програмами та проектами).

2. Запропоновані реформи мають різну глибину втручання та впливу на соціально-економічну модель країни, що ніяк не відображено у проекті.
3. Не вирішене питання послідовності реалізації запропонованих блоків, а також окремих реформ у кожному блоці.
4. Не наведені заплановані результати реформ, а також їх ресурсне забезпечення.

Проект реформ Концепція громадської ініціативи «Реанімаційний пакет реформ» [138] містить перелік реформ, які в основному спрямовані на трансформацію політичної системи країни. У табл. 3.9 узагальнено блоки реформ (виділені автором), а також недоліки за кожною з наведених у проекті реформ.

Перевагами проекту [138] можна вважати чітке визначення змісту кожної запропонованої реформи, який являє собою перелік суб-заходів, що мають бути реалізовані в рамках кожної реформи.

Згідно з вірною логікою реалізації соціально-економічних трансформацій, на першому місці у проекті поставлено конституційну реформу.

До недоліків цього проекту можна віднести сумнівну доцільність окремих реформ; відсутність визначеної послідовності реформ (оскільки усі вони є глобальними, їх паралельна реалізація вимагатиме величезних суспільних витрат); важку прогнозованість результатів окремих реформ.

В економічному блоці не відображені заходи зі сприяння дерегулюванню економічного розвитку та створенню стимулів для саморозвитку. Недостатньо уваги приділено стимулюванню розвитку регіонів та вирівнюванню міжрегіональних диспропорцій в економіці.

Проект реформ [139] «Коаліційна угода», представлений для цілей обговорення партією «ВО Солідарність», містить такий перелік необхідних реформ.

1. Оновлення влади та антикорупційна реформа.
2. Судова реформа.
3. Децентралізація та реформа державного управління.
4. Реформа правоохоронної системи.

Таблиця 3.9

Реформи проекту Концепція громадської ініціативи «Реанімаційний пакет реформ» [22]

Назва реформи	Зміст	Недоліки
1	2	3
<i>Блок «Інституційні»</i>		
1. Конституційна реформа	<ol style="list-style-type: none"> 1. Закріплення статусу уряду (розширення повноважень). 2. Ліквідація розділу «Прокуратура» в Конституції та обмеження її повноважень кримінальною юстицією. 3. Забезпечення незалежності Конституційного Суду. 4. Відміна Закону «Про Всеукраїнський референдум» як неконституційного 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність переліку розділів Конституції, які потрібно змінити. 2. Відсутність обґрунтування необхідних змін (у чому актуальність конституційної реформи)
2. Реформа антикорупційного законодавства	<ol style="list-style-type: none"> 1. Передбачити відповідальність за незаконне збагачення (відстежування майна публічних службовців, перевірка на добросовісність публічних службовців). 2. Реформування системи оплати праці (скасування необґрунтованих премій та пільг). 3. Обмеження впливу приватного капіталу на політику (відновлення прямого державного фінансування політичних партій, що здобули певну народну підтримку). 4. Створення системи «Прозорої інформації» - єдиного електронного реєстру високопосадовців, власників майна, нерухомості тощо 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Недостатньо чітко прописаний механізм реалізації, зокрема необхідність створення нових контролюючих органів, їх мотивація, контроль над ними з метою запобігання виникнення нових корупційних схем. 2. Джерело державного фінансування партій? Відсутність механізму фінансування, відсутність впевненості, що це не створить нові корупційні схеми
3. Реформа місцевого самоврядування та децентралізації	<ol style="list-style-type: none"> 1. Внесення змін до Конституції у частині формування трірівневого АТУ. 2. Реформа АТУ. 3. Фінансова стабільність місцевих бюджетів. 4. Бюджетна децентралізація 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Необхідність державної підтримки проблемних регіонів. 2. Механізми фінансування місцевого самоврядування. 3. Необхідність врахування соціально-економічної диференціації регіонів

РОЗДІЛ 3. Теоретичні аспекти обґрунтування реформування економіки України та її регіонів

Продовження табл. 3.9

1	2	3
4. Судова реформа і реформа прокуратури.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Демоніополізація державної системи примусового виконання судових рішень. 2. Реформа прокуратури. 3. Реформа судова 	1. Хто буде проводити?
5. Реформа органів правопорядку.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Реформа СБУ. 2. Створення державного бюро розслідувань. 3. Реформування системи адміністративної відповідальності, гуманізація кримінального права шляхом запровадження Інституту кримінальних проступків 	
6. Реформа публічної адміністрації.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Реформування міністерств (укрупнення). 2. Реформування системи державної служби. 3. Прийняття адміністративно-процедурного кодексу 	1. Економічна доцільність, (міністерства нещодавно були реформовані).
7. Реформа законодавства у сфері виборів.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Запровадження пропорційної виборчої системи. 2. Удосконалення системи виборів 	1. Доцільність?
	<i>Блок «Соціальні»</i>	
8. Медіареформа	<ol style="list-style-type: none"> 1. Перехід до суспільного мовлення. 2. Роздержавлення державної та комунальної преси. 3. Ліквідувати органи державної влади у сфері медіа. 4. Сво бода слова 	
9. Реформа система охорона здоров'я	<ol style="list-style-type: none"> 1. Приведення Конституції у відповідність до фактичних економічних реалій. 2. Впровадження медичного страхування 	
	<i>Блок «Економічні»</i>	
10. Запровадження ЗВТ та вихід на ринку ЄС	1. Усунення санітарних та технічних бар'єрів для виходу на ринки ЄС	1. Необхідність державного протекціонізму вітчизняного виробника (Наприклад,)

Продовження табл. 3.9

1	2	3
		усунення технічних бар'єрів може призвести до витіснення національних виробників з ринків України
11. Реформа банківського сектора	<ol style="list-style-type: none"> 1. Робота банків в умовах стафіляції. 2. Публічність та прозорість рефінансування банків. 3. Прозорість процесу гнучкого курсоутворення. 4. Дерегуляція валютних операцій 	
12. Податкова реформа	<ol style="list-style-type: none"> 1. Реформа ПДВ та системи його відшкодування. 2. Реформа податку на прибуток. 3. Реформа єдиного соціального внеску. 4. Реформа соціального страхування. 5. Реформа кількості податків. 6. Реформа єдиного податку. 7. Реформа мита і митного оформлення товарів 	
13. Реформа рахункової палати	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розподіл та прозорість публічних фінансів 	
14. Реформа енергетичного сектора	<i>Блок «Безпека країни»</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Складність механізму конкурування державних та недержавних постачальників енергоресурсів. 2. Загроза для централізованої інфраструктури внаслідок браку коштів
15. Реформа законодавства у сфері охорони довкілля	<ol style="list-style-type: none"> 1. Удосконалення оцінки впливу на довкілля. 2. Зменшення кількості відходів. 3. Модернізація поводження з відходами 	

Закінчення табл. 3.9

1	2	3
16. Реформа у військовій сфері	1. Змінити державну інформаційну політику. 2. Надання офіційного статусу силам територіальної оборони. 3. Змінити основи національної безпеки	
17. Розвиток електронного урядування	1. Впровадження електронної системи надання державних послуг	1. Не вказані джерела фінансування

5. Реформа системи національної безпеки та оборони.
6. Реформа системи охорони здоров'я.
7. Дерегуляція та розвиток підприємництва.
8. Реформа енергетики та енергонезалежність.
9. Реформа житлово-комунального господарства.
10. Реформа фінансового сектора.
11. Інфраструктура та транспорт.
12. Реформа сільського господарства.
13. Соціальна та гуманітарна реформа.

У порівнянні з попереднім документом, в цьому проекті запропоновано реформу інфраструктури та транспорту, а також реформу сільського господарства.

До недоліків цього проекту можна віднести такі.

1. Не представлено ресурсне забезпечення кожної реформ.
2. Не визначена результативність конкретних реформаторських заходів.
3. Не обґрунтована послідовність проведення реформ.

Проект реформ Коаліційна угода від «Народного фронту» [140] містить такі реформи.

1. Реформа міжбюджетних відносин.
2. Податкова реформа.
3. Реформа регіональної політики.
4. Реформа оплати праці та державного соціального страхування.
5. Реформа інвестиційної діяльності.
6. Реформа сільського господарства.
7. Адміністративна реформа.
8. Енергетична реформа.
9. Антикорупційна реформа.
10. Судова реформа.

11. Реформа ЖКГ.

12. Реформа фінансового ринку.

До його *недоліків* можна віднести:

- ▷ орієнтація запропонованих реформ на зміни в законодавстві, при цьому у проекті відсутні конкретні програми.
- ▷ не визначена послідовність реалізації реформ.

У *табл. 3.10* узагальнені основні напрями реформування з наведених проектів.

Таблиця 3.10

Напрями реформування, наведені у проектах соціально-економічних реформ 2014 р.

№ з/п	Напрями реформування	Проекти реформ				Разом
		№1	№2	№3	№4	
1	2	3	4	5	6	7
1	Конституційна реформа	+	+			2
2	Реформа антикорупційного законодавства	+	+	+	+	4
3	Реформа місцевого самоврядування та децентралізація	+	+		+	3
4	Судова реформа і реформа прокуратури	+	+	+	+	4
5	Реформа органів правопорядку	+	+	+		3
6	Реформа публічної адміністрації	+	+			2
7	Реформа законодавства у сфері виборів	+	+			2
8	Медіареформа	+	+			2
9	Реформа системи охорони здоров'я	+	+	+		3
10	Запровадження ЗВТ та вихід на ринку ЄС	+	+			2
11	Реформа банківського сектора	+	+			2
12	Податкова реформа	+	+		+	3
13	Реформа рахункової палати	+	+			2
14	Реформа енергетичного сектора	+	+	+	+	4
15	Реформа законодавства у сфері охорони довкілля	+	+			2
16	Реформа у військовій сфері	+	+	+		3

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Закінчення табл. 3.10

1	2	3	4	5	6	7
17	Розвиток електронного урядування	+	+			2
18	Реформа інфраструктури (транспортної, телекомунікаційної, ЖКГ)	+		+	+	3
19	Реформа митної служби	+				1
20	Реформа державних закупівель	+				1
21	Реформа корпоративного права	+				1
22	Фінансова реформа	+		+	+	3
23	Пенсійна реформа	+				1
24	Реформа міжбюджетних відносин	+			+	2
25	Реформа сільського господарства	+		+	+	3
26	Реформа захисту споживачів	+				1
27	Реформа освіти	+		+		2
28	Реформа відзнак та нагород	+				1
29	Реформа державної політики у сфері культури	+		+		2
30	Реформа державної політики у сфері спорту	+		+		2
31	Дерегуляція	+		+		2
32	Реформа регіональної політики				+	1
33	Реформа оплати праці та державного соціального страхування	+			+	2

Отже, лише дві реформи – судова й енергетична – запропоновані в усіх чотирьох проектах.

Загальними недоліками для проектів [137–140] є такі.

1.1. В жодному документі не розроблено загальну стратегію проведення реформ та траєкторію їх реалізації – послідовну, паралельну або комбіновану. Можна вважати, що мається на увазі комбінована траєкторія реформування, проте обґрунтування послідовності реформ становить складну наукову проблему, без вирішення якої приступати до реформування не можливо.

- 1.2. Не представлена збалансована система реформ, в якій результати кожної попередньої мають виступати як стартові умови для наступної реформи.
- 1.3. Не сформовано комплекс реформаторських заходів на зразок: реформа → програми → проекти.
- 1.4. Не здійснено аналіз «інституційних пасток», що можуть виникати на різних етапах реформування.
- 1.5. Жоден з проектів не передбачає створення точок економічного зростання в регіоні, що має бути враховано під час адміністративно-територіальної реформи.
2. Аналіз експертів свідчить, що не всі запропоновані реформи доцільно проводити зараз.
  - 2.1. Дискусійною є доцільність податкової реформи (новий Податковий кодекс був прийнятий в 2010 р.).
  - 2.2. Потребує удосконалення та глибокого обґрунтування реформа державної служби, особливо у зв'язку з люстрацією (ризик колапсу держапарату).
  - 2.3. Економічні реформи слід проводити з урахуванням негативної динаміки економічного розвитку (зростання інфляції та падіння ВВП).

Розглянуті чотири проекти соціально-економічних реформ, представлені в Україні в 2014 р., стали основою для підписання **Коаліційної Угоди для Верховної Ради VIII скликання** [141]. В цьому документі визначено 17 ключових напрямів реформування соціально-економічної моделі країни:

1. Реформа системи національної безпеки та оборони.
2. Конституційна реформа.
3. Оновлення влади та антикорупційна реформа.
4. Судова реформа.
5. Реформа системи органів правопорядку.
6. Реформа виборчого законодавства.
7. Децентралізація та реформа публічної адміністрації.

8. Забезпечення прискореного економічного розвитку.
9. Регуляторна політика, розвиток підприємництва та забезпечення умов конкуренції.
10. Реформа фінансового сектора.
11. Реформа сільського господарства.
12. Реформа енергетики та енергозалежність.
13. Інфраструктура та транспорт.
14. Забезпечення громадян комунальними послугами та реформування житлової політики.
15. Соціально-гуманітарна реформа.
16. Реформа системи охорони здоров'я.
17. Реформа системи управління довкіллям та інтеграція екологічної політики в інші галузеві політики.

У результаті реалізації реформи за цими напрямками планується досягти підвищення якості життя населення (до європейських стандартів); подолати бідність; підвищити конкурентоспроможність економіки; сформувати засади для сталого розвитку суспільства; встановити сприятливі умови для розвитку бізнесу; знизити безробіття та створити нові робочі місця; вдосконалити систему енергозбереження; побороти корупцію та відновити правосуддя. В основу реформ покладено Угоду про асоціацію між Україною та ЄС.

Представлені напрями реформування доцільно структурувати, виходячи з цілей та очікуваного результату запланованих реформаторських заходів (рис. 3.9).

На основі розглянутих проектів реформ та Коаліційної Угоди розроблена **Програма діяльності Кабінету Міністрів України** [142; 143], в якій визначено основні цілі діяльності уряду, підкріплені переліком соціально-економічних індикаторів. Згідно з даним документом, пріоритетними напрямками реформ в Україні визначено:

1. Нова оборонна політика, що гарантує національну безпеку й обороноздатність України та відновлення національного суверенітету на всій території держави.

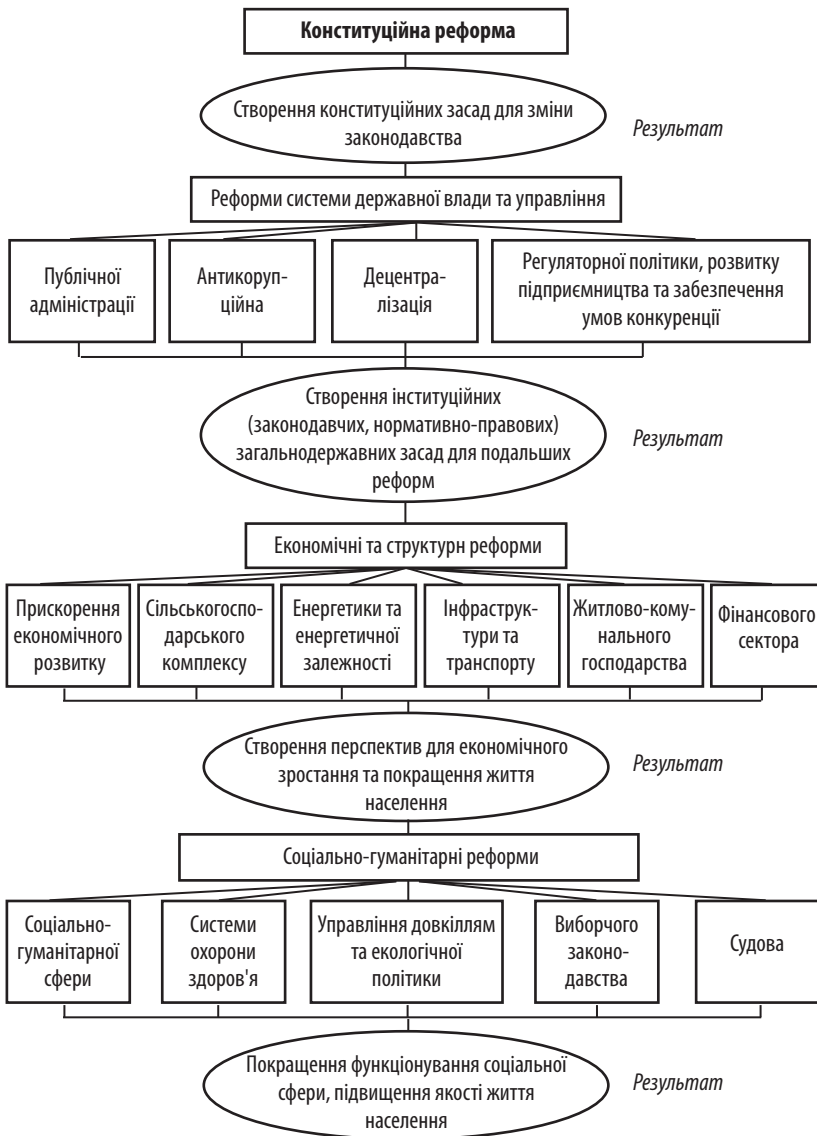

Рис. 3.9. Структуризація основних напрямів реформ Коаліційної Угоди [141]

2. Вироблення нової політики державного управління.
3. Впровадження нової антикорупційної політики.
4. Нова економічна політика.
5. Нова політика управління державною власністю.
6. Нова продовольча політика.
7. Нова політика енергетичної незалежності.
8. Нова соціальна політика.
9. Нова культурна політика.
10. Нова політика розвитку молоді та спорту.
11. Нова політика міжнародної допомоги.

Проведений аналіз проектів реформ [137 – 140], Коаліційної угоди [141] та Постанов КМУ [142, 143] свідчить, що новий етап реформування передбачає глибоку модернізацію соціально-економічної моделі України. Основними напрямками реформування в цих документах визначено такі:

1. Система національної безпеки та оборони країни.
2. Енергетична система.
3. Економіка та державне регулювання.
4. Соціальна сфера.

Загальним недоліком для документів [137 – 142] є відсутність інструментального та інституційного забезпечення панування та реалізації соціально-економічних реформ, а також чіткого підходу щодо послідовності їх реалізації.

Указом Президента України від 12.01.2015 р. [173] схвалено **Стратегію сталого розвитку Україна – 2020**, яка передбачає соціально-економічний розвиток України за такими векторами:

Розвиток – забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ й підвищення стандартів життя;

- ▷ безпека – гарантування безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеність інвестицій і приватної власності;
- ▷ відповідальність – забезпечення гарантій кожному громадянину мати можливість доступу до високоякісної освіти, системи охорони

РОЗДІЛ 3. Теоретичні аспекти обґрунтування реформування економіки України та її регіонів

здоров'я, інших послуг, які надаються в державному та приватному секторах;

- ▷ гордість – формується внаслідок взаємної поваги і толерантності в суспільстві, гордості за країну та її досягнення.

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» містить дорожню карту, що передбачає реалізацію 62 реформ та програм розвитку (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Зміст Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [173]

Вектор	Програми	Реформи
1	2	3
Розвиток	Розвитку малого та середнього бізнесу	Дерегуляції та розвитку підприємництва, податкова
	Участі у трансєвропейських мережах	Захисту економічної конкуренції
	Розвитку українського експорту	Корпоративного права
	Енергоефективності	Фінансового сектора
	Залучення інвестицій	Ринку капіталу
		Сфери трудових відносин
		Транспортної та телекомунікаційної інфраструктури
		Державної митної справи та інтеграції в митну спільноту ЄС
		Монетарної політики
		Енергетики
		Сільського господарства та рибальства
		Земельна
		Житлово-комунального господарства
		Статистики
		Дипломатичної служби
		Здійснення державних закупівель
	Державного фінансового контролю та бюджетних відносин	
	Державної служби та оптимізація системи державних органів	
	Управління державною власністю	

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Закінчення табл. 3.11

1	2	3
Безпека	Електронного урядування	Системи національної безпеки та оборони
	Енергонезалежності	Оборонно-промислового комплексу
	Збереження навколишнього природного середовища	Судова
		Оновлення влади та антикорупційна
		Правоохоронної системи
		Захисту інтелектуальної власності
Відповідальність	Національної єдності та підтримки національних меншин	Децентралізація та реформа державного управління
	Популяризації фізичної культури та спорту	Регіональної політики
	Здорового способу життя та довголіття	Конституційна
	Розвитку для дітей та юнацтва	Виборчого законодавства
		Системи соціального захисту
		Пенсійна
		Системи охорони здоров'я
		Забезпечення безпечності та якості харчових продуктів
		Захисту прав споживачів
		Освіти
Гордість	Популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі	Нагородної справи
	Створення бренду «Україна»	Інформаційного суспільства та медіа
	Українська космічна програма	Державної політики у сфері науки та досліджень
	Розвитку туризму	Державної політики у сфері культури
	Розвитку національного кіновиробництва	Державної політики у сфері спорту
	Розвитку національної видавничої справи	
	Залучення талантів	

РОЗДІЛ 3. Теоретичні аспекти обґрунтування реформування економіки України та її регіонів

Як видно з табл. 3.11, дана стратегія базується на проекті реформ [137], відмінністю між ними є уточнення переліку векторів реформ.

Кожна реформа, наведена у табл. 3.11, має мету та заходи, які визначають напрями та завдання реформи, а також якісні ознаки змін, що мають бути досягнуті після її проведення.

В табл. 3.12 наведено визначення мети, напрямів та заходів щодо першочергових реформ в Україні.

Таблиця 3.12

Мета та заходи першочергових реформ Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [173]

Реформа	Мета	Основні напрями та заходи
1	2	3
Реформа системи національної безпеки й оборони	Підвищення обороноздатності держави, реформування Збройних Сил України та інших військових формувань України відповідно до сучасних вимог та з урахуванням досвіду, набутого у ході антитерористичної операції	<ul style="list-style-type: none"> ▷ функціональна оптимізація (скорочення дублюючих і зайвих структур); ▷ централізація закупівель, оптимізація системи логістичного забезпечення; ▷ оновлення доктринальних та концептуальних підходів до забезпечення національної безпеки; ▷ створення ефективної державної системи кризового реагування (мережі ситуаційних центрів центральних органів виконавчої влади); ▷ залучення іноземних інвестицій та формування ефективної моделі державно-приватного партнерства; ▷ запровадження кластерного принципу ротації кадрів, перегляд кваліфікаційних вимог та забезпечення чіткого дотримання цих вимог і повна перетестация кадрів
Оновлення влади та анти-корупційна реформа	Суттєве зменшення корупції в Україні, зменшення втрат Державного бюджету та бізнесу через корупційну діяльність, а також підвищення позицій України у міжнародних рейтингах, що оцінюють рівень корупції	<ul style="list-style-type: none"> ▷ декларування майнового стану публічних службовців; ▷ запобігання та врегулювання конфліктів інтересів; ▷ перевірка доброчесності службовців та моніторинг їхнього способу життя; ▷ реформа системи політичного фінансування; ▷ використання новітніх технологій, зокрема для забезпечення державою доступу до інформації у формі «відкритих даних»; ▷ створення ефективної інституційної системи запобігання і протидії корупції

1	2	3
Судова реформа	Реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципів верховенства права і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справ незалежним та неупередженим судом	<ul style="list-style-type: none"> ▸ невідкладне оновлення законодавства, спрямоване на відновлення довіри до судової влади в Україні; ▸ системні зміни в законодавстві: прийняття нової Конституції України та на основі відповідних конституційних змін - нових законів, що стосуються судоустрою та судочинства, інших суміжних правових інститутів
Реформа правоохоронної системи	Коригування завдань та функцій правоохоронних органів, запровадження нових засад проходження служби, нових критеріїв оцінки роботи правоохоронців для підвищення рівня захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави від протиправних посягань.	<ul style="list-style-type: none"> ▸ функціональні та організаційні перетворення у системі Міністерства внутрішніх справ України; ▸ розподілення функцій із формування політики, що має здійснюватися Міністерством, та реалізації політики, що має здійснюватися окремим центральним органом виконавчої влади у системі Міністерства внутрішніх справ України - Національною поліцією; ▸ розмежування політичного управління та професійного керівництва у сфері правопорядку
Децентралізація та реформа державного управління	Побудова прозорої системи державного управління, створення професійного інституту державної служби, забезпечення її ефективності. Створення ефективної, прозорої, відкритої та гнучкої структури публічної адміністрації із застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій (е-урядування)	<ul style="list-style-type: none"> ▸ відхід від централізованої моделі управління в державі; ▸ забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні; ▸ реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування
Реформа системи охорони здоров'я	Кардинальне, системне реформування, спрямоване на створення системи, орієнтованої на пацієнта, здатної забезпечити медичне обслуговування для всіх громадян України на рівні розвинутих європейських держав	<ul style="list-style-type: none"> ▸ підвищення особистої відповідальності громадян за власне здоров'я; ▸ забезпечення для них вільного вибору постачальників медичних послуг належної якості; ▸ надання адресної допомоги найбільш соціально незахищеним верствам населення; ▸ створення бізнес-дружньої обстановки на ринку охорони здоров'я

Закінчення табл. 3.12

1	2	3
Податкова реформа	Побудова простої, економічно справедливої податкової системи, з мінімальними затратами часу на розрахунок і сплату податків, створює необхідні умови для сталого розвитку національної економіки, забезпечує достатнє наповнення Державного бюджету України і місцевих бюджетів	<ul style="list-style-type: none"> ▸ перехід від наглядово-каральної функції фіскальних органів до обслуговуючої, що допомагає у нарахуванні та проведенні сплати податків; ▸ зменшення кількості податків, їх розміру та спрощення порядку розрахунку і сплати; ▸ впровадження електронних сервісів для платників податків; ▸ зменшення податкового навантаження на заробітну плату з метою її детінізації; ▸ удосконалення законодавства України, спрямованого на посилення боротьби зі схемами ухиляння від сплати податків як юридичними, так і фізичними особами; ▸ формування системи податкового контролю залежно від ступеня ризику в діяльності платників податків; ▸ забезпечення відкритості доступу до інформації про сплату податків; ▸ удосконалення законодавства з питань трансфертного ціноутворення; ▸ впровадження контролю за видатками фізичних осіб

Стратегія «Україна – 2020» підкріплена переліком індикаторів для моніторингу за ходом її виконання. Недоліком даного документу є відсутність організаційно-економічного механізму її реалізації.

3.4. Обґрунтування послідовності реалізації економічних реформ у країні та її регіонах

Проблеми сучасної моделі економіки України, визначені в підрозділі 2.3 даної роботи, можна узагальнити таким чином (табл. 3.13).

Аналіз табл. 3.13 дозволяє визначити перелік компонент моделі економіки України, які підлягають подальшому реформуванню внаслідок недостатнього рівня розвитку на сучасному етапі її функціонування. Це такі компоненти:

- концентрація виробництва;
- рівень держрегулювання;

- ▷ орієнтація ЗЕД;
- ▷ розвиток виробництва та технологій;
- ▷ людський капітал;
- ▷ інфраструктура;
- ▷ адміністративно-територіальний устрій.

Таблиця 3.13

Узагальнена оцінка компонент сучасної моделі економіки України

Компонента	Рівень розвитку (загальна оцінка)	Проблеми
Власність	оптимальна структура	–
Концентрація виробництва	висока	▷ найвища концентрація у традиційних промислових галузях
Рівень держрегулювання	високий	▷ економіка з низьким ступенем свободи, існують великі перешкоди для бізнесу
Орієнтація ЗЕД	неоптимальний	▷ від'ємне торгове сальдо; ▷ неоптимальна структура експорту та імпорту продукції
Розвиток виробництва та технологій	низький	необхідність інвестицій у: ▷ розвиток високотехнологічних галузей; ▷ оновлення виробничої бази промислових підприємств
Людський капітал	середній	▷ підвищення якості життя населення; ▷ стимулювання розвитку людського потенціалу
Інфраструктура	низький	▷ модернізація об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури
Адміністративно-територіальний устрій	незбалансований	▷ необхідність створення точок економічного зростання у регіонах напівпериферії

Отже, виходячи з *рис. 3.10*, де представлено схему визначення етапів реформ, та *табл. 3.13*, можна скласти перелік необхідних реформ, що мають бути спрямованими на трансформацію моделі економіки України.

1. Реформа структури виробничого сектора з метою перерозподілу капіталу у першу чергу на користь високотехнологічних видів економічної діяльності.

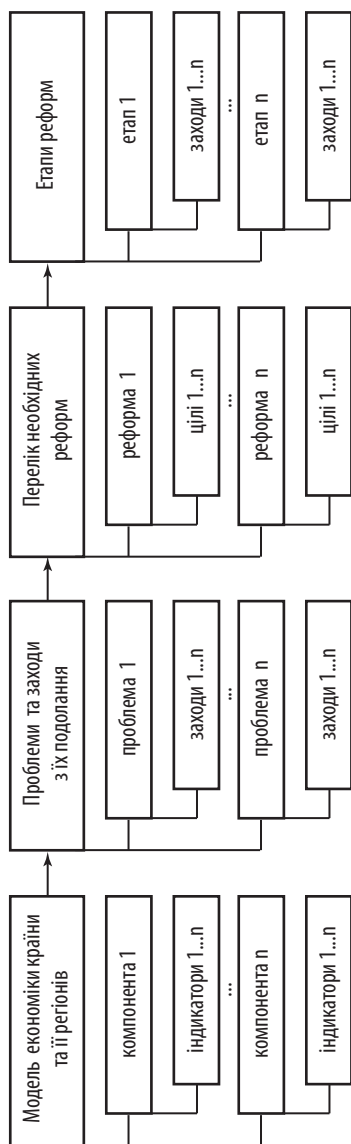

Рис. 3.10. Логічна схема визначення етапів реформування моделі економіки країни та її регіонів

2. Реформа системи державного регулювання. Як показав проведений аналіз, економіка України характеризується високим рівнем втручання держави у соціально-економічний розвиток, а загальна ефективність державного регулювання є низькою.

Тому необхідною є реформа, спрямована на дерегулювання економіки, за такими напрямками як полегшення умов ведення бізнесу, спрощення дозвільної системи, оптимізація системи ліцензування економічної діяльності, реформування податкової системи та адміністративного апарату.

3. Реформа ЗЕД має бути спрямована на оптимізацію зовнішньоекономічних зв'язків, досягнення балансу між експортом та імпортом продукції за рівнем технологічності та наукоємності, у т. ч. за рахунок вступу країни до регіональних інтеграційних об'єднань.

4. Реформа виробничо-технологічної сфери з метою створення умов для залучення інвестицій у наукоємні галузі.

5. Реформа адміністративно-територіального устрою з метою скорочення кількості ієрархічних його рівнів, створення точок економічного зростання на периферійних та напівпериферійних територіях.

6. Створення умов для підвищення якості життя населення України.

7. Реформа інфраструктурного комплексу, спрямована на підвищення забезпеченості населення об'єктами соціальної інфраструктури.

Наведені 7 напрямів є досить глобальними й передбачають значні структурні перетворення. Тому актуальною є проблема визначення послідовності проведення цих реформ. Для вирішення цієї проблеми доцільно провести поглиблений аналіз суті цих реформ і визначити їх тип згідно з класифікацією. Даний аналіз базується на розробках В. Полтеровича щодо впливу вибору послідовності реформ на ефективність економіки країни [18], С. Годи та Дж. Стігліця [144] та ін. Вивчення указаних робіт дозволяє дійти висновку, що існують дві принципові стратегії проведення реформ у часі: послідовно та паралельно. При цьому результати реформ в обох випадках практично не можливо повністю оцінити заздалегідь.

Порівнюючи ефективність двох стратегій здійснення реформ, В. Полтерович базується на таких припущеннях [18, с. 155]:

- ▷ кількість необхідних реформ дорівнює двом (для простоти аналізу);
- ▷ наявність позитивної компліментарності двох умовних реформ, тобто якщо одна реформа буде проведена без іншої, то загальний корисний результат зменшується.

Тоді, у випадку «індивідуальної невизначеності», реформи, що проводяться паралельно (сумісно), мають більший кінцевий результат, ніж сума результатів від реформ, що проведені послідовно [18].

Даний висновок можна вважати справедливим для ситуації наявності двох реформ та ситуації «індивідуальної невизначеності», в якій кожний з учасників процесу реформування та зацікавлених сторін «... може виграти або програти незалежно від інших» [18, с. 158].

У ситуації «загальної невизначеності», яка більше відповідає умовам реформування моделі економіки країни, більш оптимальною є стратегія здійснення послідовних реформ внаслідок таких переваг:

1. Сумнівна користь синергетичного ефекту від реалізації усіх напрямів реформ одночасно.
2. Можливість отримання більш точної оцінки результатів від реалізації конкретних напрямів реформ на певних етапах.
3. Здатність оперативного корегування певних реформаторських заходів за умови отримання негативних результатів попереднього моніторингу.

Отже, процес реформування моделі економіки в цілому або будь-яких її компонент характеризується високим ступенем невизначеності кінцевих результатів та великим загальним ризиком. Крім того, кількість необхідних реформ, як видно з табл. 3.13, становить більше двох, а запропоновані перетворення є значущими для економіки країни й вимагають значних суспільних витрат. Тому доцільно вибрати стратегію їх послідовної реалізації.

Реалізація даної стратегії вимагає розробки підходу до визначення оптимальної послідовності реформ. Слід зазначити, що це питання є найбільш дискусійним у транзитології. Аналіз літературних джерел з даної проблематики дозволив виділити декілька цікавих підходів, що узагальнені в табл. 3.14.

Підходи до визначення послідовності реформ

Автор	Сутність підходу	Переваги	Недоліки
В. Полтерович [18]	Визначення оптимальної послідовності реформ на основі інтегрального вига-шу від реалізації двох реформ	<ul style="list-style-type: none"> ▷ врахування вірогідності отримання корисних результатів від реформ; ▷ визначення витрат від-мови від реформ 	<ul style="list-style-type: none"> ▷ аналіз обмеженої кількості реформ; ▷ занадто формалізований інструментарій; ▷ складність визначення результатів реформ та віро-гідності їх здійснення
С. Нсулі, М. Речед, Н. Функе [125]	Орієнтація на функцію міжчасового суспіль-ного добробуту країни за умови фінансових і структурних обмежень	<ul style="list-style-type: none"> ▷ врахування специфічних гуманістичних факторів, ▷ швидкості адаптації суспільства до реформ та його довіри; ▷ розмежування умов країн, що розвиваються та країн з перехідною економікою 	<ul style="list-style-type: none"> ▷ певна суб'єктивність схеми підходів до вибору послі-довності реформ; ▷ аналіз тільки системних реформ
Дж. Стиглиц [145]	Розробка концептуаль-ного підходу до прове-дення реформ та по-дальшого розвитку економіки на базі «Рамки всеохоплю-ючого розвитку»	<ul style="list-style-type: none"> ▷ орієнтація на синтез ка-піталу та менеджменту 	<ul style="list-style-type: none"> ▷ відсутність чітко обґрунто-ваних рекомендацій щодо визначення послідовності реформ; ▷ орієнтація на приватизацію як перший етап будь-якої стратегії реформування
І. Жилияєв [146]	Визначення завер-шального періоду соціально-еконо-мічних трансформацій на основі системи індикаторів їх результативності	<ul style="list-style-type: none"> ▷ врахування як еконо-мічних, так і соціальних результатів проведених реформ 	<ul style="list-style-type: none"> ▷ відсутність чітких рекомен-дацій щодо визначення оптимальної структури реформ; ▷ орієнтація на відновлення показників соціально-економічного розвитку дореформеного періоду

З розглянутих підходів найбільш обґрунтованими представляються перші два, оскільки тільки вони надають чіткі рекомендації щодо визначення послідовності проведення реформ. Розглянемо їх більш докладно.

Підхід В. Полтеровича [18] базується на визначенні двох незалежних випадкових величин інтегрального вига-шу від реалізації реформ. Кіль-

кість реформ дорівнює 2. У розрахунках враховуються витрати, що несе суспільство за умови відмови від реалізації обох реформ.

Автор виділяє такі часткові випадки даної ситуації:

1. Реформи відрізняються тільки результатом. Тоді першою має реалізуватися більш результативна реформа.
2. Реформи відрізняються тільки вірогідністю успіху. Тоді, за інших рівних умов, першою реалізується реформа з більшою вірогідністю та менш витратна.

Даний підхід має ряд переваг, проте автор не надав рекомендацій щодо визначення послідовності проведення реформ у випадку, коли їх кількість більше 2. Також велику складність становить визначення на практиці величини інтегрального результату від реалізації кожної реформи та вірогідність досягнення цього результату.

Підхід С. Нсулі та ін. [125] передбачає визначення послідовності реформ, під якою розуміється порядок, в якому здійснюються як окремі заходи макроекономічної політики, так і конкретні реформи. Реформи передбачають трансформаційні заходи в між- та внутрішньосекторальному розрізі.

Автори наводять наступну схему підходів до вибору рекомендацій щодо послідовності реформ (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Підходи до вибору рекомендацій щодо послідовності реформ [125]

Автори	Інституційна реформа	Внутрішня цінова лібералізація	Фіскальна / монетарна стабілізація	Національна фінансова система	Приватизація	Торгівельна реформа	Лібералізація потоків капіталу
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Країни, що розвиваються</i>							
Corden (1987)			1			1/2	2/3
Edwards (1984; 1990)			1	2		3	4
Fiel (1990)			1	1		2	3
Frenkel (1982)						1	2

Закінчення табл. 3.15

1	2	3	4	5	6	7	8
Krueger (1981; 1984)			1	1		1/2	2/3
McKinnon (1982)			1	2		3	4
Lal (1987)			1	1		3	2
Schweickert (1993)			1	2		1	3
Schweickert (1993)							
<i>Країни з перехідною економікою</i>							
Buch (1992)				1		1	1/2
Bornbusch (1991)	1	4	2	5	3	4	3/4/5
Fisher, Gelb (1991)	1	2	1	4	1/3	2	5
Gelb, Grey (1991)	1	1	1	3	1/3	1	3
Hinds (1991)	1	2	1	3	1/4	2	
Lipton, Sachs (1990)	1	1/2	1		3	1/2	
McKinnon (1991)		3	1	2		3	4
Nuti (1991)	1	1	1		2	3	4
Roland (1991)	1	3	3	2/4	2	3/4	2/3/4
Rybczynski (1991)	1		3	1	2		
Siebert (1991)	1	3	2	3	3	3	

Таким чином, на основі аналізу 20 робіт, присвячених проблемам обґрунтування послідовності економічних реформ, проведено ранжування основних системних економічних реформ. Недоліком даного підходу є відсутність чіткої диференціації двох стратегій проведення реформ – паралельної та послідовної.

Так, у багатьох випадках (табл. 3.15) реалізація реформ базується на комбінації цих стратегій, що недостатньо обґрунтовано теоретично.

Отже, в усіх проаналізованих підходах до визначення оптимальної послідовності реформ приділено увагу витратам суспільства від здійснення перетворень. На основі цього в роботі висувається гіпотеза: послідовність реформ має бути визначена так, щоб суспільні витрати від їх реалізації були мінімальними. Доведемо або спростуємо цю гіпотезу. На рис. 3.11 наведено

РОЗДІЛ 3. Теоретичні аспекти обґрунтування реформування економіки України та її регіонів

перелік напрямів реформування моделі економіки України та прогнозованих результатів від їх реалізації.

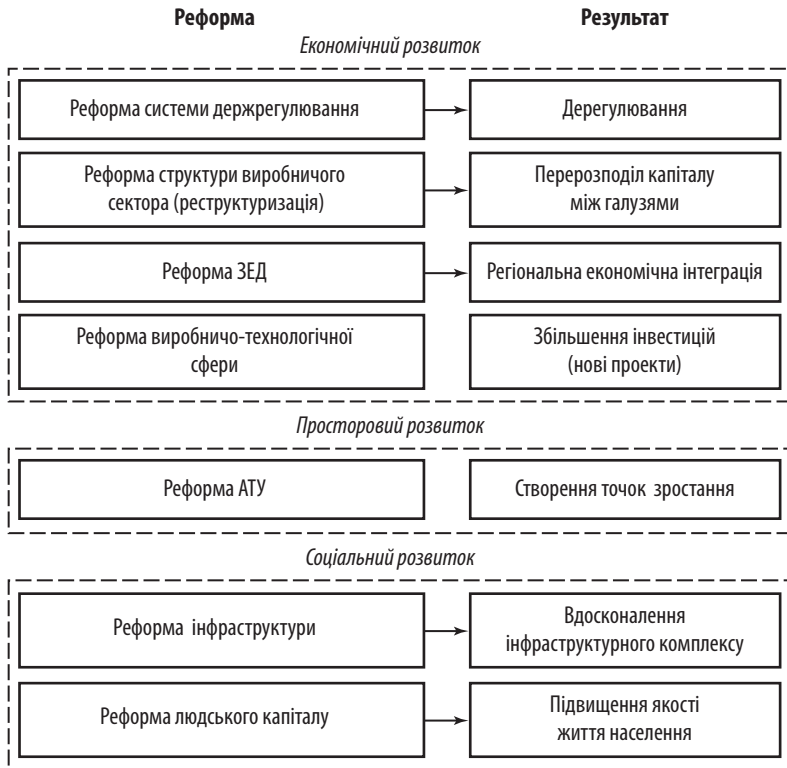

Рис. 3.11. Напрями реформ та їх результати в рамках реформування моделі економіки України

Дерегулювання створює умови для поживлення економічного розвитку країни та її регіонів, проте його заходи обмежені рамками державної політики регіональної економічної інтеграції. На практиці це виражається у прив'язці до тарифних та нетарифних бар'єрів СОТ, ЄС та інших економічних об'єднань, в які країна вступила або намагається вступити.

Позитивний результат від реформ у цих двох сферах створить умови для перерозподілу капіталу на користь високотехнологічних виробництв

і стимулює впровадження інвестиційних проектів у регіонах країни. У свою чергу, такий результат стимулюватиме створення точок зростання в периферійних та напівпериферійних регіонах країни та оновлення інфраструктурного комплексу.

Тоді кінцевим результатом запропонованих заходів реформування можна вважати підвищення якості життя населення країни.

На рис. 3.12 наведено схему зв'язку результатів від запропонованих заходів реформування моделі економіки України.

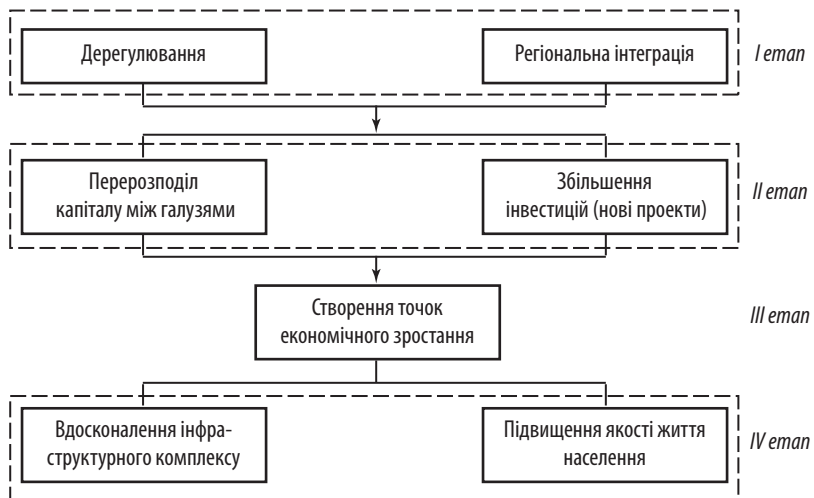

Рис. 3.12. Взаємозв'язок між результатами реформування моделі економіки України

Даний рисунок свідчить, що результати одних реформ можуть стати потенціалом для реалізації інших або виступати їх стартовими умовами. Тоді найбільш оптимальною послідовністю реформ буде та, в якій враховується правило постійного нарощення потенціалу реформування від етапу до етапу.

Концептуальний підхід до структуризації економічних реформ в Україні (рис. 3.13) базується на наступній логічній схемі: діагностика проблем функціонування моделі суспільства та економіки країни – прогноз тенден-

цій розвитку та визначення необхідності переходу до нової моделі – обґрунтування напрямів реформування та їх структуризація.

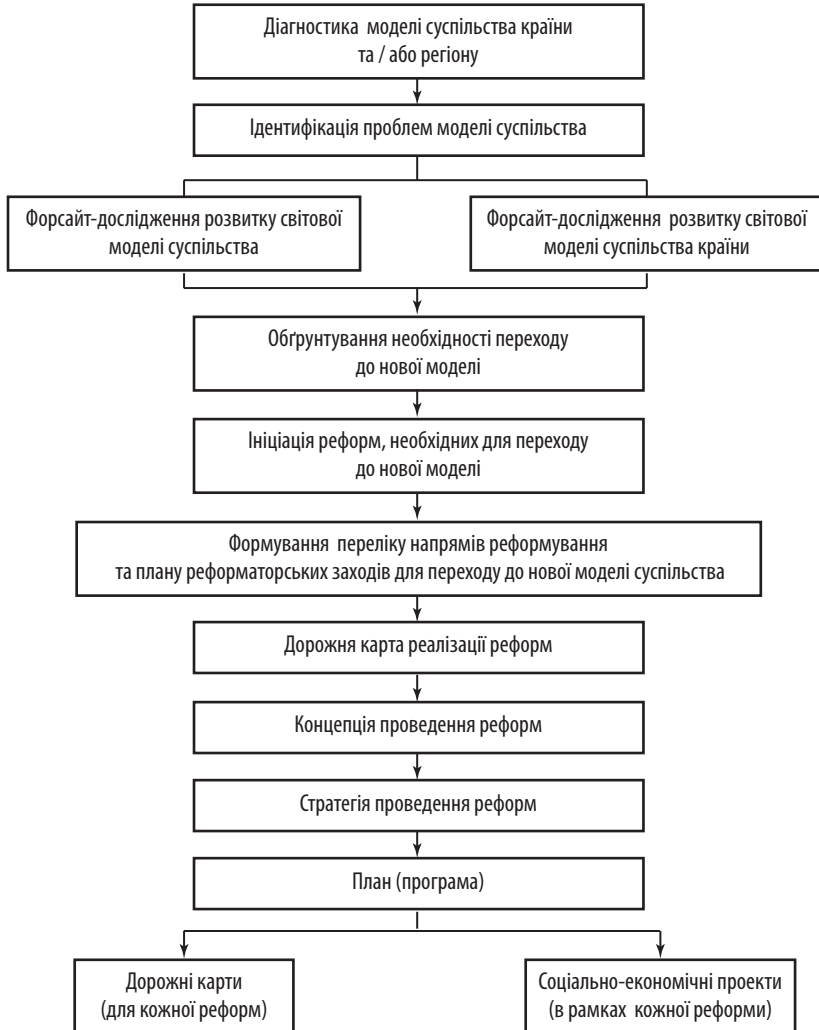

Рис. 3.13. Концептуальний підхід до планування та реалізації економічних реформ у країні та її регіонах

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

На основі проведеного дослідження можна визначити таку послідовність проведення реформ моделі економіки України (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Етапи реформування моделі економіки України

Етап	Реформа		Заходи	Очікуваний результат
	номер	назва		
1	1.1	Системи державного регулювання	Розробка та впровадження системи заходів з децентралізації ключових компонент соціально-економічної системи країни	Дерегулювання
	1.2	Зовнішньоекономічної діяльності	Стимулювання експорту за рахунок підвищення конкурентоспроможності продукції та впровадження стандартів якості ЄС	Регіональна інтеграція
2	2.1	Структури виробничого сектора	–	Перерозподіл капіталу між галузями
	2.2	Виробничо-технологічної сфери	–	Збільшення інвестицій (нові проекти)
3	3.1	Адміністративно-територіального устрою (АТУ)	Об'єднання проблемних територій навколо перспективних точок економічного зростання	Створення точок економічного зростання у напівпериферійних та периферійних територіях
4	4.1	Інфраструктурного комплексу	Модернізація виробничої та соціальної інфраструктури у відповідності зі стандартами провідних країн	Зростання забезпеченості населення об'єктами соціальної інфраструктури
	4.2	Стимулювання розвитку людського потенціалу	Створення нових робочих місць	Підвищення якості життя населення

Таким чином, аналіз дозволив підтвердити висунуту гіпотезу та сформулювати відповідне їй положення: витрати суспільства від реформ мінімізуються за умови такої їх послідовності, при якій результати реформ попереднього етапу можуть виступати стартовими умовами для реформ наступного етапу.

Згідно з рекомендаціями щодо формування механізму державного регулювання регіонального розвитку [157 – 162], сучасними експертними

проектами реформування економіки країни та її регіонів [137 – 141], а також Указом Президента України від 2015 р. [172], планувати реалізацію визначених етапів реформ доцільно у вигляді дорожньої карти (рис. 3.14).

Висновки до розділу 3

Проведений аналіз дозволив отримати такі науково-практичні результати.

Узагальнено теоретичні підходи до визначення послідовності реформаторських заходів, а також можливі стратегії та їх комбінації в залежності від цілей реформ та поточної соціально-економічної ситуації.

На базі узагальнення положень теорії компаративістики, транзитології, перехідної економіки, загальної теорії реформ, еволюційної теорії суспільного розвитку, теорії загальної рівноваги, стратегічного планування та інституціоналізму уточнено сутність поняття «економічна реформа», яке, на відміну від існуючих, відображає взаємозв'язок між факторами, що визначають напрями, структуру та послідовність реформаторських заходів.

Запропоновано класифікацію реформ, що базується на застосуванні фасетного методу побудови класифікацій та передбачає формування п'яти фасетів, які відповідають головним ознакам процесу реформування.

Здійснено аналіз новітніх проектів реформування соціально-економічної моделі України, розроблених у 2014 р. Доведено, що загальними недоліками даних проектів є відсутність єдиного підходу до надання рекомендацій щодо структуризації реформ, відсутність інституційного та ресурсного забезпечення запропонованих реформ.

Обґрунтовано рекомендації щодо узгодження напрямів економічних реформ та їх результатів в рамках реформування моделі економіки країни та її регіонів. Доведено, що результати одних реформ можуть стати потенціалом для реалізації інших або виступати їх стартовими умовами. Найбільш оптимальною послідовністю реформ буде та, в якій враховується правило постійного нарощення потенціалу реформування від етапу до етапу.

Дорожня карта реформ в Україні

Етап	Зміст	Завдання	Результат	Термін реалізації						Інституційна підтримка	
				2015		2016					
				1 кв.	2 кв.	3 кв.	4 кв.	1 кв.	2 кв.		3 кв.
I	Конституційна реформа	Створення засад для зміни моделі суспільства України	Узгоджений законопроект змін до Конституції								Тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради
II	Реформа системи державного регулювання	Розробка та впровадження системи заходів з децентралізації економічного розвитку	Пакет законів та нормативно-правових актів з децентралізації та дерегулювання; новий механізм державного регулювання економіки								-
1	Реформа місцевого самоврядування	Розробка механізмів державно-приватного партнерства та саморозвитку громад	Перерозподіл компетенцій, впровадження електронного врядування, формування здатності регіонів до саморозвитку								Удосконалення діяльності Державного фонду регіонального розвитку
	2	Реформа міжбюджетних відносин	Скорочення кількості документів, спрощення дозвільної системи								-
3	Реформа публічної адміністрації	Укрупнення або зміна кордонів територіальних одиниць базового рівня устрою	Створення точок соціально-економічного зростання в регіонах країни; в подальшому – створення нових робочих місць.								-
III	Реформа адміністративно-територіального устрою	Модернізація об'єктів соціальної інфраструктури в регіонах країни	Створення потенціалу для покращення якості життя населення								Організація органів самоуправління місцевих громад
	IV	Реформа інфраструктурного комплексу	Скорочення кількості істотного поліпшення умов ведення бізнесу.	Створення засад для розвитку конкуренції та покращення умов підприємництва							Створення Національної комісії з регулювання транспорту
V	Реформа економіки										-

Рис. 3.14. Дорожня карта реформ в Україні

Розділ 4 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

4.1. Механізм реформування економіки країни та її регіонів

Ефективність реформування економіки країни та її регіонів залежить від якості державного механізму регулювання відносин у цій сфері. Розробка механізму проведення економічних реформ має базуватися на затвердженій державній політиці регіонального розвитку. В рамках визначених пріоритетів регіонального розвитку відбувається формування переліку стратегічних цілей економічних реформ, що плануються.

Державна політика регіонального розвитку формується на державному та регіональному рівнях, що дозволяє розмежувати сфери діяльності держави у регіонах і регіональної влади на місцях. За її основну мету в більшості країн світу визначено створення однаково сприятливих умов для розвитку кожного регіону країни. При цьому кожний регіон повинен формувати власну соціально-економічну політику, що забезпечить реалізацію регіональних цілей і пріоритетів розвитку.

Отже, механізм реалізації економічних реформ у регіонах країни є невід'ємною частиною системи державної регіональної політики України (рис. 4.1).

Підставою для активізації підсистеми регіональних економічних реформ є ідентифікація проблем у функціонуванні регіональних економічних систем. Цілі реформаторських заходів визначаються з урахуванням стратегій регіонального розвитку регіонів та довгострокових цільових програм, що діють у регіоні.

Підсистема інструментального забезпечення містить такі елементи, як: стратегії, програми та проекти, спрямовані на стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів країни або реформування окремих його складових, а також дорожні карти реформ.

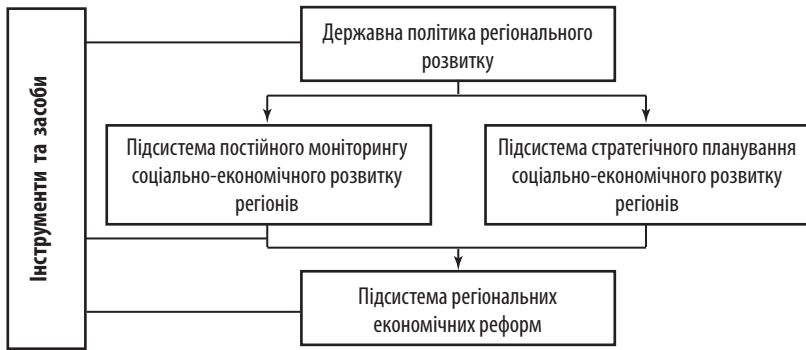

Рис. 4.1. Складові механізму державної політики регіонального розвитку

Розробка стратегій соціально-економічного розвитку регіонів країни відбувається в рамках державної нормативно-правової бази, що узагальнена в *табл. 4.1*.

Таблиця 4.1

Нормативна база механізму державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів України

Назва документу	Основні положення документу
1	2
Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [153]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення правових, економічних та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій. 2. Визначаються мета і засади стимулювання розвитку регіонів. 3. Організація забезпечення державного стимулювання розвитку регіонів. 4. Порядок підготовки та укладення угоди щодо регіонального розвитку. 5. Особливості державного стимулювання розвитку депресивних територій. 6. Фінансування та звітність щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій
Постанова КМУ «Про моніторинг соціально-економічного розвитку малих міст і селищ» [154]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення оцінки соціально-економічного становища малих міст і селищ, своєчасного виявлення негативних тенденцій їх розвитку та забезпечення прийняття управлінських рішень. 2. Перелік показників, за якими проводиться моніторинг соціально-економічного розвитку малих міст і селищ.
Постанова КМУ «Про затвердження Порядку	<ol style="list-style-type: none"> 1. Моніторинг здійснюється з метою підготовки пропозицій щодо визнання території депресивною.

1	2
здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст. . .» [155]	2. Перелік показників для визнання територій депресивними
Постанова КМУ «Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів» [156]	1. Методика оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів
Концепція державної регіональної політики [157]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Головною метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання потенціалу регіонів, підвищення дієвості управлінських рішень, удосконалення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування. 2. Вдосконалення державного регулювання розвитку регіонів. 3. Підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в соціально-економічному розвитку регіонів. 4. Поетапна реалізація Концепції
Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року [158]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Економічне становище порівняно з іншими країнами 2. Міжрегіональні диспропорції: стан і тенденції. 3. Економічний потенціал. 4. Людські ресурси. 5. Основні проблеми регіонального розвитку. 6. Принципи регіональної політики. 7. Мета та стратегічні завдання регіональної політики до 2015 року. 8. Механізм реалізації Стратегії. 9. Етапи реалізації Стратегії. 10. Очікувані результати. 11. Пріоритетні напрями розвитку регіонів на період до 2015 р.
Методичні рекомендації щодо формування	1. Встановлюють єдиний порядок та основні методичні засади розроблення регіональних стратегій розвитку (РСР).

1	2
регіональних стратегій розвитку [159]	<ol style="list-style-type: none"> 2. Порядок розроблення, розгляду та затвердження проекту РСР. 3. Склад та зміст проекту РСР. 4. Стратегічні цілі (напрями) та поетапний план дій щодо соціально-економічного розвитку регіону 5. Механізми та процедури реалізації РСР. 6. Характеристика сильних та слабких сторін регіону. 7. Перелік та характеристика внутрішніх (ендогенних) факторів розвитку регіону. 8. Характеристика можливостей та загроз. 9. Перелік та характеристика зовнішніх (екзогенних) факторів розвитку регіону. 10. Оцінка можливостей стратегії розвитку регіону. 11. Оцінка загроз стратегії розвитку регіону. 12. Сумарна оцінка можливостей та загроз стратегії розвитку регіону. 13. Карта операційних дій досягнення цілі. 14. Реалізація проектів та завдань.
Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [160]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підвищення ролі та функціональних можливостей міст у подальшому розвитку регіонів. 2. Створення умов для поширення позитивних процесів розвитку міст на інші території. 3. Підвищення ефективності використання внутрішніх факторів розвитку регіонів. 4. Виконання завдань і здійснення заходів, спрямованих на вирішення актуальних проблемних питань Донецької та Луганської областей, АРК та м. Севастополя. 5. Забезпечення комфортного та безпечного життєвого середовища для людини незалежно від місця її проживання. 6. Розвиток міжрегіонального співробітництва. 7. Децентралізація влади, реформування місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою. 8. Удосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку на загальнодержавному та регіональному рівні. 9. Підвищення якості державного управління регіональним розвитком. 10. Посилення міжгалузєвої координації в процесі формування та реалізації регіональної політики. 11. Інституційне забезпечення регіонального розвитку. 12. Реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади.

Загальна схема розробки стратегій регіонального розвитку в рамках реалізації державної політики щодо стимулювання розвитку регіонів передбачає використання результатів моніторингу соціально-економічних

РОЗДІЛ 4. Організаційно-економічний механізм реформування економіки України та її регіонів

показників розвитку території України, а також розробку державної політики щодо стимулювання розвитку регіонів країни (рис. 4.2).

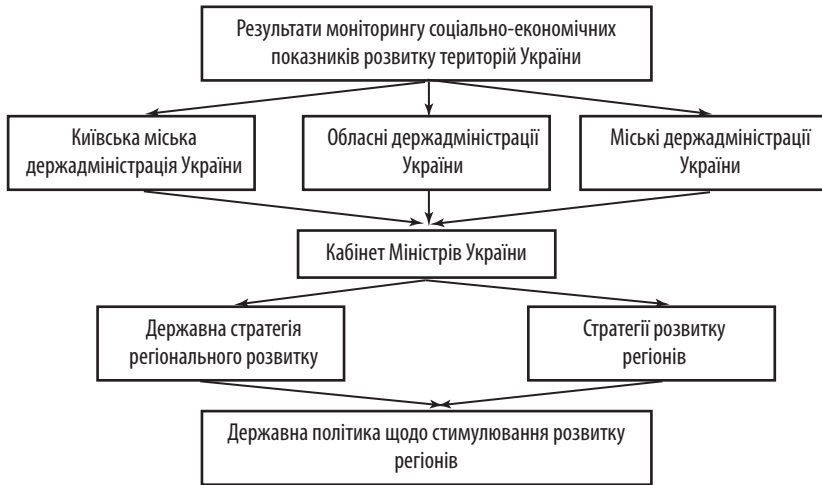

Рис. 4.2. Реалізація механізму державної політики щодо стимулювання розвитку регіонів в рамках стратегій регіонального розвитку

Державні цільові програми розвитку регіонів країни розробляються в рамках програмно-цільового підходу, який передбачає узгодження цілей соціально-економічного розвитку регіону з ресурсами, необхідними для їх досягнення за допомогою програм. Логічна схема побудови цільової програми має вигляд: «цілі соціально-економічного розвитку – варіанти їх досягнення – заходи – необхідні ресурси». Програмно-цільовий підхід є точним та надійним, він дозволяє ранжувати цілі та заходи регіонального розвитку за визначеними критеріями пріоритетності та збільшувати ефективність розподілу та використання бюджетних коштів. До недоліків цього методу можна віднести недостатню оперативність та брак ефективних методик моніторингу виконання та ефективності державних цільових програм.

Нормативно-правова база розробки державних цільових програм регіонального розвитку узагальнена в *табл. 4.2*.

Таблиця 4.2

Нормативно-правова база розробки регіональних цільових програм

Назва документу	Основні положення документу
Закон України «Про державні цільові програми» [161]	<ol style="list-style-type: none"> 1. Засади розроблення, затвердження, виконання державних цільових програм. 2. Види державних цільових програм. 3. Мета і основні умови розроблення державних цільових програм. 4. Класифікація державних цільових програм. 5. Система планування, прогнозування економічного і соціального розвитку 6. Розроблення та виконання державних цільових програм. 7. Повноваження органів державної влади у сфері розроблення та виконання державних цільових програм.
Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [162]	Закон визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави. Законом встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання зазначених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників державного прогнозування та розроблення програм

Схема реалізації державної політики зі стимулювання регіонального розвитку в рамках державних цільових програм наведена на *рис. 4.3*.

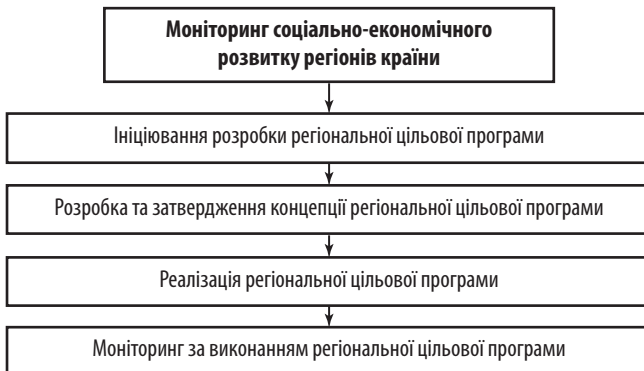

Рис. 4.3. Реалізація державної політики щодо стимулювання розвитку регіонів в рамках регіональних цільових програм

Дорожня карта може виступати самостійним документом та додатком до нормативно-правових актів. В останньому випадку в дорожніх картах закріплено стратегію розвитку регіону або галузі.

В загальному випадку метою побудови дорожньої карти є інформаційна підтримка процесу прийняття управлінських рішень щодо розвитку об'єкту картування. Існують також специфічні цілі, які виокремлюються деякими вченими, а саме:

- ▷ вирішення проблеми об'єкта (локальні дорожні карти);
- ▷ розвиток об'єкта на інноваційній основі (міждисциплінарні дорожні карти).

Тлумачення сутності поняття «дорожня карта», представлені в наукових джерелах, наведено в *табл. 4.3*.

Таблиця 4.3

Тлумачення сутності поняття «дорожня карта» в науковій літературі

Автор / Джерело	Визначення
1	2
Я. В. Гусакова [163]	Офіційний документ, в якому відображені можливі шляхи розвитку країни в майбутньому, на основі яких формуються довгострокові пріоритети в різних галузях та сферах, в політиці та суспільстві (фактично, дорожня карта передбачає вже задане майбутнє та надає основу для її реалізації)
Є. К. Глушко [164]	Синонім словосполучення «план заходів»
Програма розвитку наноіндустрії РФ до 2015 р. [165]	Детальний комплексний план досягнення поставленої мети, обраної в результаті наукового передбачення. Заснований на побудові зв'язної графічної мережі дій (заходів), спрямованої у часі. Вузли мережі позначають етапи розвитку технологій або моментів прийняття стратегічних управлінських рішень
М. Джемала [166]	Механізм верифікації достовірності інформації та основний спосіб прийняття стратегічних рішень у міжнародному бізнесі; частина процесу комунікації в корпорації
Електронний ресурс [167]	Наочне представлення покрокового сценарію досягнення стратегічних цілей підприємства; сценарій виведення на ефективність чи підтримання стабільного стану виробничого процесу, якого дотримуються робочі групи, що виконують практичні завдання з впровадження новітніх методів стратегічного планування та інструментів управління комплексними проектами, система управління якістю, яка дозволяє враховувати вимоги та побажання замовника

Закінчення табл. 4.3

1	2
Уткін С. [168]	Плід переговорного процесу, узгоджений за участю деяких акторів, що відображає загальне розуміння цілей та етапів руху, залишаючи за сторонами домовленості істотну міру свободи
Т. Волохович [169]	Наочне представлення покрокового сценарію розвитку визначеного об'єкта
М. Черепанов [170]	Розробка етапів розвитку об'єкта та визначення часу прийняття управлінських рішень, а також для логічного обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків між різними етапами проекту

Метод управління соціально-економічними процесами на основі побудови дорожніх карт на сьогодні розроблений недостатньо та використовується поряд із іншими методами (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Порівняльний аналіз інструментів прийняття управлінських рішень [170]

Метод	Сутність	Результати
1	2	3
Метод Дельфі	За допомогою серії послідовних дій – опитувань, інтерв'ю, домогтися максимального консенсусу при визначенні правильного рішення	Знаходження рішення конкретної проблеми, що задовольняє всіх учасників методу
SWOT-аналіз	Оцінка факторів та явищ, що впливають на проект чи підприємство. Базується на описанні сильних та слабких сторін внутрішнього середовища, можливостей та загроз зовнішнього середовища	Виявлення заходів, заснованих на сполученні сильних та слабких сторін внутрішнього середовища й можливостей та загроз зовнішнього середовища організації
Метод мозкового штурму	Оперативний метод вирішення проблеми на основі стимулювання творчої активності, за якого учасники обговорення пропонують висловити якомога більше варіантів рішення	Вибір із загальної кількості висловлених ідей найбільш вдалих, які можуть бути використані на практиці
Метод сценаріїв	Базується на повторній послідовності побудови сценаріїв з метою вибору відповідного варіанту	Отримання логічно та науково обґрунтованого прогнозу для прийняття управлінського рішення
Метод дерева цілей	Метод структуризації завдань, проблем, цілей для їх розукрупнення та конкретизації у вигляді ієрархічної системи (дерева), в якому здійснюється порівнева декомпозиція цілей більш загальних на часткові	Дозволяє представити картину взаємозв'язків майбутніх подій, отримання переліку конкретних завдань та інформацію про їх відносну важливість

Закінчення табл. 4.4

1	2	3
Метод дорожнього картування	Наочне представлення покрокового сценарію розвитку певного об'єкта	Представлення інформації про можливі альтернативи розвитку об'єкта та спрощення прийняття управлінських рішень. Ревізія наявного потенціалу розвитку об'єкта, що вивчається, виявлення вузьких місць, загроз і можливостей зростання, потреби в ресурсному забезпеченні

На даний час в Україні не розроблене належне нормативно-правове забезпечення процесу розробки дорожніх карт для соціально-економічних об'єктів.

Схема розробки дорожньої карти наведена на *рис. 4.4*. Отже, по аналогії з процесом державного управління регіональним розвитком, базовими інструментами механізму реформування економіки регіонів країни можна визначити стратегії та програми. До них доцільно додати дорожні карти як передовий метод планування соціально-економічних процесів.

Проведений аналіз дозволяє запропонувати наступний механізм реформування економіки регіонів країни (*рис. 4.5*), який містить п'ять блоків: наукове, інструментальне, інституційне та ресурсне забезпечення, а також моніторинг та контроль.

Механізм реформування економіки регіонів країни, наведений на *рис. 4.5*, побудований з урахуванням принципів наукового конструювання, а також положень загальної теорії систем:

- ▶ будь-який соціально-економічний процес, у тому числі й реформування економіки регіонів країни, підпорядкований певному механізму;
- ▶ механізм складається із елементів та зв'язків між ними, що забезпечують реалізацію соціально-економічного процесу;
- ▶ зв'язок між елементами механізму, зазвичай, спрямований в обидві боки, що свідчить про існування взаємовпливу між елементами;

Рис. 4.4. Процес розробки дорожньої карти

- кожний з елементів пов'язаний не тільки із сусіднім елементом, але й через зворотній зв'язок з усім механізмом.

Перший блок запропонованого механізму «наукове забезпечення» передбачає обґрунтування ключових параметрів процесу планування та реалізації економічних реформ у країні та її регіонах. Він передбачає розробку концепції реформування на базі наукових гіпотез та положень, що розкривають сутність та основні закономірності перебігу реформаторських процесів. Планування заходів в рамках кожної реформи має відбуватися на основі розрахунку їх потенційної результативності. Наукове забезпечення механізму реформування економіки регіонів країни базується на відповідних принципах.

Другий блок «інструментальне забезпечення» становить адаптоване до потреб економічних реформ забезпечення державної підтримки регіонального розвитку, розглянуте вище. До його складу належать такі інстру-

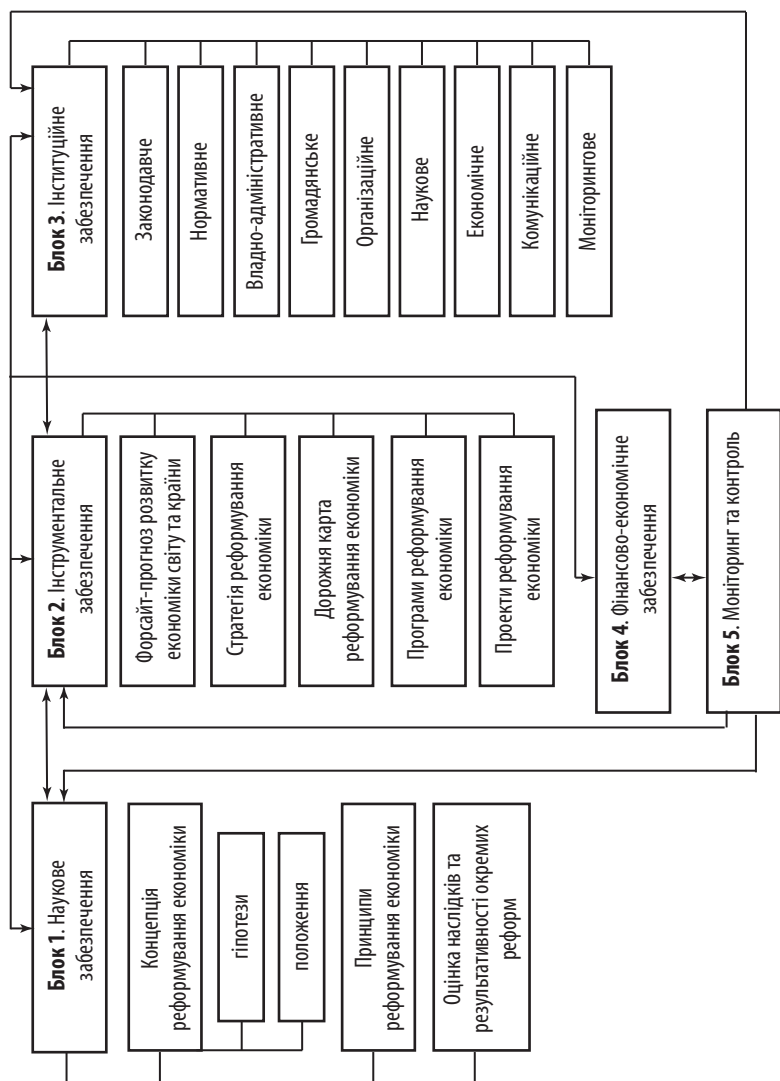

Рис. 4.5. Механізм реформування економіки регіонів країни

менти, як форсайт-прогнози розвитку економіки світу та окремих країн, стратегії, програми, дорожні карти та окремі проекти економічних реформ за визначеними напрямками.

Процес реалізації економічних реформ підкріплюється інституційним забезпеченням, яке буде розглянуто докладно в наступному підрозділі роботи.

Фінансово-економічне забезпечення має координуватися з цілями реформування та запланованими результатами за кожною реформою.

Блок «моніторинг та контроль» передбачає розробку й провадження заходів зі стратегічного й оперативного контролю за реалізацію кожної запланованої реформи.

Застосування запропонованого механізму дозволить підвищити наукову обґрунтованість планування та реалізації реформ економіки країни та її регіонів.

4.2. Структуризація організаційної та економічної складової механізму реформування економіки регіону

Основними складовими механізму реформування економіки регіону є організаційна та економічна. Проведемо структуризацію реформ, розглянутих в підрозділі 3.4, в рамках кожної складової механізму (рис. 4.6).

Як показав аналіз сутності економічних реформ та проектів реформ, проведений у попередніх підрозділах роботи, більшість реформ можна провести тільки на рівні країни, але вони стимулюватимуть зміни в економічній системі регіону. Тому можна виділити реформи, які діють на національному та регіональному рівнях (табл. 4.5).

Отже, реформи державного рівня, спрямовані на формування засад для стимулювання економічного розвитку регіону, доповнюються реформами безпосередньо регіонального рівня, що дозволить отримати синергетичний ефект від перетворень.

Так, реформа системи місцевого самоврядування дозволить підвищити ефективність управління регіональним розвитком на основі децентралізації та збільшення повноважень місцевих громад. Внаслідок цього можна

Рис. 4.6. Структуризація реформ у рамках складових механізму реформування економіки регіону

Таблиця 4.5

Реформи на державному та регіональному рівнях

Державний рівень	Регіональний рівень
Реформи місцевого самоврядування	Реформа структури регіональної економіки
Реформа адміністративно-територіального устрою	Реформа публічної адміністрації
Реформа системи державного регулювання регіонального розвитку	
Реформа оподаткування	
Реформа міжбюджетних відносин	
Антикорупційна реформа	

очікувати збільшення можливостей регіонів для саморозвитку та подолання специфічних регіональних проблем.

Як зазначено в проєкті реформ [138], головними складовими ефективного механізму місцевої влади є:

- ▶ повноваження (реформа дозволить отримати більше повноважень для місцевої адміністрації);
- ▶ ресурси (обсяг ресурсів має відповідати повноваженням);
- ▶ відповідальність (представники територіальних громад отримують можливість моніторити діяльність місцевих органів влади).

Етапами реалізації даної реформи є:

- ▶ розробка нормативно-правового забезпечення (підготовка законів, методичних рекомендацій, за необхідності внесення змін до Конституції);
- ▶ реорганізація існуючих органів місцевого управління для збільшення ефективності їх роботи;
- ▶ формування нових органів регіональної адміністрації з метою координації регіонального розвитку;
- ▶ впровадження ефективного механізму взаємодії органів державного та регіонального управління.

Механізмом реформування економіки регіонів країни, розглянутим у підрозділі 4.1, передбачено, що планування реформ передбачає побудову дорожньої карти.

Дорожня карта реформи місцевого самоврядування наведена в *табл. 4.6*.

Реформа адміністративно-територіального устрою має на меті досягнення збалансованого соціально-економічного розвитку окремих територій в рамках регіону. Для цього необхідно визначити модель просторового розвитку регіону та рівень економічної диференціації між територіями (районами). Для оптимізації моделі просторового розвитку необхідно визначити наявність територій, які можуть стати точками економічного зростання на основі свого потенціалу. У процесі реалізації реформи райони регіону можуть бути укрупнені або подрібнені, якщо це буде визначено за доцільне. Дорожня карта реформи наведена в *табл. 4.7*.

Таблиця 4.6

Дорожня карта реформи місцевого самоврядування

Етап	Зміст	Термін						Виконавці
		2015				2016		
		1 кв	2 кв	3 кв	4 кв	1 кв	2 кв	
Нормативно-правове забезпечення	Розробка бази законів та ін. актів; внесення змін до Конституції	■						Державні та регіональні комітети реформ; юридичні та економічні організації
Реорганізація існуючих органів місцевого управління	Перегляд функцій та компетенцій; зміна механізму оцінки роботи та фінансування			■				Державні та регіональні комітети реформ; юридичні організації
Формування нових органів регіональної влади	Базуючись на досвіді провідних країн, формування комітетів та агенцій регіонального розвитку, фондів та інноваційно-інвестиційних агенцій				■			Державні та регіональні комітети реформ; юридичні, економічні та фінансові організації, місцеві громади
Впровадження механізму взаємодії регіонального та державного управління	Налагодження системи визначення цілей та пріоритетів регіонального розвитку з урахуванням національних пріоритетів; упорядкування обміну ресурсами на різних рівнях				■			Державні та регіональні комітети реформ; державна комісія з регіонального розвитку

Реформа системи державного управління регіональним розвитком передбачає впровадження нового механізму визначення стратегічних пріоритетів розвитку регіонів, які мають бути збалансовані з національними пріоритетами. В результаті реалізації реформ буде підвищено економічний потенціал для саморозвитку регіону. В рамках реалізації курсу на євроінтеграцію в систему державного управління регіональним розвитком доцільно поступово впроваджувати європейські принципи. Етапи реалізації даної реформи наведені в *табл. 4.8*.

Дорожня карта адміністративно-територіальної реформи

Етап	Зміст	Термін						Виконавці
		2015				2016		
		1 кв	2 кв	3 кв	4 кв	1 кв	2 кв	
Нормативно-правове забезпечення	Розробка бази законів та ін. актів; внесення змін до Конституції							Державні та регіональні комітети реформ; юридичні та економічні організації
Ідентифікація моделі просторового розвитку регіону	Визначення та описання моделі «центр – периферія»: кількість та сила центрів; наявність та сила напівпериферії; рівень розвитку периферії							Регіональні комітети реформ, спеціально створені комісії з проведення реформи АТУ
Оцінка територіальної диференціація всередині регіону	Вимірювання рівнів економічного, соціального та екологічного розвитку районів регіону							Регіональні комітети реформ, спеціально створені комісії з проведення реформи АТУ
Створення центрів зростання в регіоні	Пошук потенціальних точок економічного зростання та об'єднання територій навколо них для оптимізації моделі просторового розвитку							Регіональні комітети реформ, спеціально створені комісії з проведення реформи АТУ
Реформування меж адміністративно-територіальних одиниць регіону	Укрупнення (подрібнення) районів, зміна меж (за необхідності)							Регіональні комітети реформ, спеціально створені комісії з проведення реформи АТУ

Реформа публічної адміністрації спрямована на підвищення ефективності функціонування органів державної влади та системи надання адміністративних послуг. Основними заходами реформи є укрупнення та /або

РОЗДІЛ 4. Організаційно-економічний механізм реформування економіки України та її регіонів

реорганізація таких органів державної влади, як міністерства та державні служби. Дорожня карта реформи представлена в *табл. 4.9*.

Таблиця 4.8

Дорожня карта реформи системи державного управління регіональним розвитком

Етап	Зміст	Термін						Виконавці
		2015				2016		
		1 кв	2 кв	3 кв	4 кв	1 кв	2 кв	
Зміна моделі державного управління розвитком регіонів України	Імплементация європейських принципів розвитку регіонів в систему державного управління розвитком регіонів України							Кабінет Міністрів України, Державний комітет регіонального розвитку, регіональні комітети реформ
Затвердити стратегію розвитку регіонів до 2025 р.	Розробити перелік стратегічних цілей економічного розвитку для кожного регіону, програм та проектів для їх досягнення							Кабінет Міністрів України, Державний комітет регіонального розвитку, регіональні комітети реформ
Затвердити механізм фінансування регіонального розвитку; формування фондів регіонального розвитку	Визначити стабільні джерела фінансування розвитку регіонів з урахуванням необхідності формування фондів регіонального розвитку							Кабінет Міністрів України, Державний комітет регіонального розвитку, регіональні комітети реформ

Антикорупційна реформа спрямована на подолання корупції та усунення, а на перших етапах – зменшення її негативного впливу на економіку країни.

У процесі планування антикорупційної реформи важливим напрямом досліджень є вимір корупції. Головною метою такого виміру корупції є висока прихованість багатьох процесів цієї сфери. Так, низький рівень офіційної реєстрації злочинів, пов'язаних із корупцією, не завжди може гарантувати її відсутність. Проблему становить чітке законодавче визначення кожного типу корумпованої поведінки та пов'язаних із ними нюансів.

Таблиця 4.9

Дорожня карта реформи публічної адміністрації

Етап	Зміст	Термін						Виконавці
		2015				2016		
		1 кв	2 кв	3 кв	4 кв	1 кв	2 кв	
Уточнення переліку функцій органів публічної адміністрації	Усунення дублювання функцій, укрупнення органів публічної адміністрації (за необхідності)							Кабінет Міністрів України, профільні міністерства та відомства, профільні комітети
Реформування системи державної служби	Усунення дублювання функцій, підвищення оплати праці							Кабінет Міністрів України, профільні міністерства та відомства, профільні комітети

На сьогодні найбільш загально розповсюдженою є методика визначення корупції за допомогою міжнародних індексів: сприйняття корупції, хабародавців, контролю корупції (табл. 4.10).

Таблиця 4.10

Оцінка України та деяких інших країн світу в міжнародних індексах корупції

Країна	Індекс сприйняття корупції			Індекс хабародавців
	2013	2012	2011	2011
1	2	3	4	5
Данія	9,1	9,0	9,4	–
Нова Зеландія	9,1	9,0	9,5	–
Фінляндія	8,9	9,0	9,4	–
Швеція	8,9	8,8	9,3	–
Норвегія	8,6	8,5	9,0	–
Сінгапур	8,6	8,7	9,2	8,3
Швейцарія	8,5	8,6	8,8	8,8
Нідерланди	8,3	8,4	8,9	8,8
Австралія	8,1	8,5	8,8	8,5
Канада	8,1	8,4	8,7	8,5

Закінчення табл. 4.10

1	2	3	4	5
Німеччина	7,8	7,9	8,0	8,6
Японія	7,4	7,4	8,0	8,6
Польща	6,0	5,8	5,5	–
Угорщина	5,4	5,5	4,6	–
Китай	4,0	3,9	3,6	6,5
Росія	2,8	2,8	2,4	6,1
Україна	2,5	2,6	2,3	–
Нігерія	2,5	2,7	2,4	–

Індекс сприйняття корупції розраховується міжнародними експертами неурядової організації Transparency International з метою оцінки корупції за 10-ти бальною шкалою. Індекс розраховується на основі таких показників як рівень розповсюдження корупції, частота та обсяг хабарів у державному секторі. Оцінку здійснюють міжнародні та національні експерти.

Недоліком даного індексу можна вважати нестабільну вибірку експертів, що здійснюють оцінку з року в рік. Недоліком також є зміна переліку країн, для яких проводиться дослідження, що може змінювати конкретні результати окремої країни.

Індекс хабародавців також розраховується експертами Transparency International. У вибірку включаються тільки країни – найбільші світові експортери (Україна не входить до їх переліку). Даний індекс відображає імовірність дачі хабара у процесі здійснення експортних операцій.

Опосередковано оцінити корупцію можна за допомогою індексів верховенства закону та якості державного управління (*табл. 4.11*).

Вплив корупції на різні сфери функціонування країни та її регіонів має велику руйнівну силу. Негативний вплив на економічну сферу втілюється в падінні обсягів прямих іноземних та капітальних інвестицій, уповільненні темпів економічного зростання.

Таблиця 4.11

Динаміка індексів верховенства закону та якості державного управління в Україні та деяких інших країнах світу

Країна	Індекс верховенства закону		Індекс якості державного управління, 2013 р.					
	2014	2012	№1	№2	№3	№4	№5	№6
Данія	0,88	0,88	99,5	78,2	99,0	97,6	98,6	100,0
Нова Зеландія	0,83	0,87	98,1	98,6	96,2	98,1	98,1	99,5
Фінляндія	0,84	0,84	97,2	97,2	100,0	98,6	99,1	98,1
Швеція	0,85	0,89	99,1	90,5	98,6	99,0	99,5	99,0
Норвегія	0,88	0,87	100,0	94,8	98,1	94,7	100,0	98,6
Сінгапур	0,79	0,80	52,1	95,7	99,5	100,0	95,3	96,7
Нідерланди	0,83	0,85	96,7	89,6	96,7	96,7	97,2	96,2
Австралія	0,80	0,83	94,3	83,4	94,7	97,1	95,7	93,8
Канада	0,78	0,79	95,3	83,9	97,1	95,2	94,8	95,2
Німеччина	0,80	0,79	93,8	76,8	91,4	92,8	91,9	94,3
Японія	0,78	0,81	85,3	81,5	93,8	83,3	89,6	92,8
Польща	0,67	0,72	78,2	78,7	71,3	80,9	73,5	70,8
Угорщина	0,61	0,65	69,7	69,7	70,3	77,5	67,3	64,6
Китай	0,45	0,48	5,2	27,0	54,1	42,6	39,8	46,9
Україна	0,47	0,46	37,0	21,3	30,1	28,7	23,2	12,0
Росія	0,45	0,43	27,5	22,3	43,1	37,3	24,5	16,7
Нігерія	0,39	0,40	19,0	3,8	16,3	25,4	12,3	9,1

У сфері державного регулювання зростання корупції призводить до збільшення державних витрат, що використовуються для збагачення чиновників. У першу чергу це відбувається за рахунок збільшення обсягів фінансування капітаоємних проектів на державному рівні. В той же час витрати на освіту та охорону здоров'я зменшуються. Шкода від корупції в соціальній сфері виражається в падінні рівнів життя населення, зростанні вірогідності політичних та соціальних конфліктів, збільшенні майнової нерівномірності громадян.

Дорожня карта антикорупційної реформи представлена в табл. 4.12.

Таблиця 4.12

Дорожня карта антикорупційної реформи

Етап	Зміст	Термін						Виконавці
		2015				2016		
		1 кв	2 кв	3 кв	4 кв	1 кв	2 кв	
Ресурсне забезпечення	Розрахунок видатків на реалізацію реформи	■						Національне антикорупційне бюро
Нормативно-правове забезпечення	Зміна законодавства у сфері регулювання корупції			■				Національне антикорупційне бюро
Моніторинг корупції	Впровадження процедури перевірки на добросовісність та моніторингу способу життя осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування			■				Національне антикорупційне бюро
Підключення до системи ГРЕКО	Запровадження стандартів відкритих даних, що передбачають обов'язкове оприлюднення органами влади наборів даних, які придатні для наступної автоматизованої обробки, зокрема стосовно суспільно важливої інформації					■		Національне антикорупційне бюро

Таким чином, загальна стратегія реалізації запропонованих реформ має паралельно-послідовний характер, а реформи державного та регіонального рівня доповнюють одна одну, що дозволяє утворити систему реформ (рис. 4.7).

Як видно з рис. 4.7, реформа публічної адміністрації та антикорупційна реформа, пов'язані між собою, створюють умови для усунення тіньової

економіки, корупції та переходу до прозорих схем функціонування економіки регіону.

Рис. 4.7. Взаємозв'язок між реформами на рівні регіону

Реформи адміністративно-територіального устрою, місцевого самоврядування; а також податкова та реформа міжбюджетних відносин є підґрунтям для зміни загальнодержавної політики регіонального розвитку та створюють умови для зміни структури економіки регіону з метою переходу до розвитку на сталій основі.

4.3. Концептуальні положення формування потенціалу сталого розвитку регіонів у процесі реалізації економічних реформ

Реалізація соціально-економічних реформ з метою збільшення потенціалу сталого розвитку регіону має відбуватися в рамках науково обґрунтованої концепції.

Теоретичним підґрунтям для побудови концептуальних положень формування потенціалу сталого розвитку регіону у процесі реалізації економічних реформ є:

- ▶ концепція сталого розвитку та принципи сталого розвитку, викладені в міжнародних документах;

- синергетична парадигма наукового пізнання;
- теорії еволюційного розвитку країни та її регіонів; загальної економічної рівноваги; транзитології та перехідної економіки; стратегічного управління й планування, а також елементи теорії реформ;
- методологічний інструментарій компаративістики.

Велике смислове поле наведеного наукового підґрунтя свідчить про достатню розвиненість теорії реформ, що підтверджує різноманіття тлумачень її ключового поняття.

Отже, окремі аспекти теорії реформ, зокрема уточнення категоріального апарату, що описує процес реформування економіки країни та її регіонів; стратегічне планування реалізації економічних реформ; оцінка результативності та ресурсного забезпечення окремих реформаторських заходів, метою яких є формування потенціалу сталого розвитку регіонів країни, потребують подальшого розвитку.

З цією метою доцільно обґрунтувати концептуальні положення формування потенціалу сталого розвитку регіону у процесі реалізації економічних реформ з дотриманням загальнонаукових принципів.

Проведення наукових досліджень підпорядковано методології, яку можна визначити як систему принципів та способів організації й побудови теоретичної та практичної діяльності. Під методологією також розуміють сукупність цілей, гіпотез, підходів, принципів, методів, засобів та процедур логічної організації, які використовуються у процесі вивчення, дослідження, аналізу явищ і здійснення пізнавальної діяльності. Таким чином, методологія дослідження включає концепцію та теоретико-методичний інструментарій дослідження.

В основі проведення будь-якого наукового дослідження знаходиться його концепція, під якою розуміється:

- система фундаментальних поглядів, гіпотез, ідей, принципів дослідження;
- загальна логіка дослідження;
- комплекс методологічних положень, які визначають підхід до дослідницьких робіт, організацію їх проведення;

- ▶ зміст компонентів та ланок механізму розв'язання проблем, які досліджуються;
- ▶ комплекс найбільш визначальних поглядів, ідей, принципів, підходів і механізмів розв'язання (вирішення) проблем, які проявляються у системі, яка досліджується.

Отже, концепція являє собою систему поглядів щодо вирішення конкретної наукової проблеми (сукупності взаємопов'язаних проблем).

Проблема при проведенні дослідження – це протиріччя, яке треба вирішити на основі досліджень. Наукова проблема – це результат осмислення протиріч, які виникли у науці, але які не можуть бути пояснені старими теоретичними уявленнями, що й ускладнює розвиток подальшого дослідження дійсності (рис. 4.8).

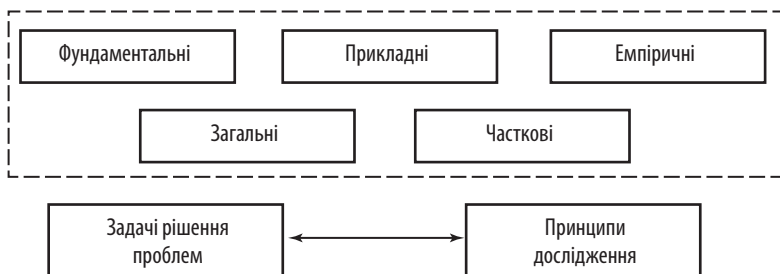

Рис. 4.8. Основні складові наукової проблеми

У загальному вигляді структура концепції може містити такі складові елементи:

- ▶ характеристика об'єкта концепції;
- ▶ мета та задачі концепції;
- ▶ основні принципи концепції;
- ▶ основні напрями (складові) діяльності;
- ▶ механізм реалізації концепції.

Концептуальні засади, які формуються після детального аналізу складових концепції, їх систематизації, аналізу та узагальнення, базуються на гіпотезах наукового дослідження.

Гіпотези являють собою пояснення певних закономірностей, причинно-наслідкових взаємозв'язків об'єкта дослідження. У загальному вигляді гіпотеза розглядається як частина наукової теорії та певне наукове припущення, яке потребує підтвердження або спростування на основі емпіричної перевірки. Існують такі вимоги до наукових гіпотез:

- цілеспрямованість;
- релевантність;
- прогностичність;
- перевіряємість;
- несуперечливість;
- сумісність;
- потенціальність;
- спрощеність.

Результати використання різних методів при формулюванні гіпотези значною мірою залежать від:

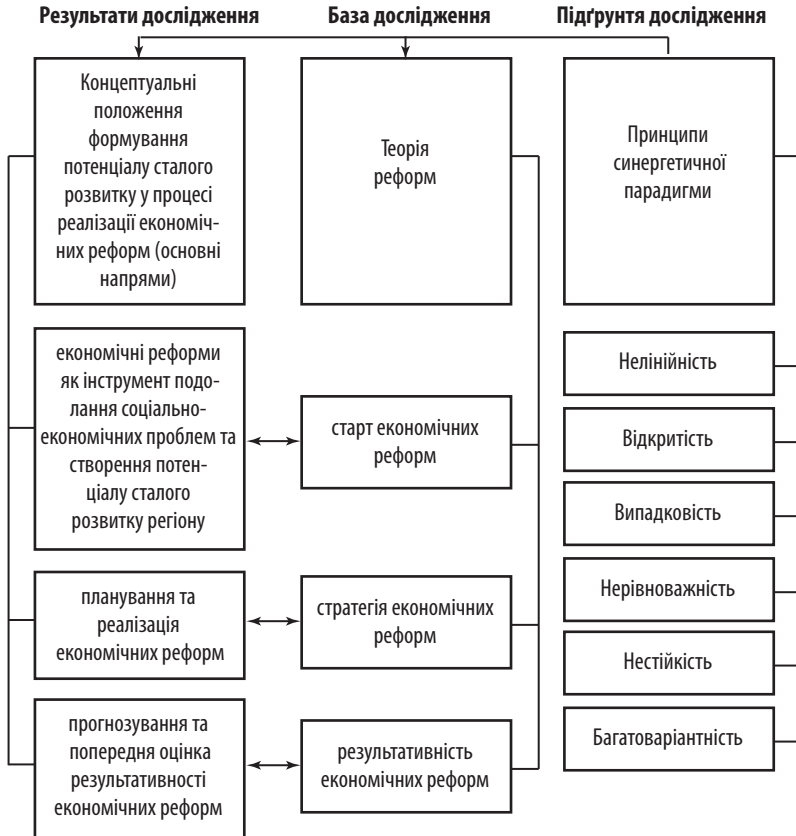
- наявності потрібної інформації;
- рівня загальних знань;
- глибини та деталізації проникнення дослідника до проблеми;
- досвіду, інтуїції та компетентності дослідника.

Враховуючі викладені загальнонаукові принципи, у даному дослідженні під концепцією будемо розуміти систему поглядів на будь-яку проблему, явище або процес, яка складається з декількох взаємопов'язаних гіпотез та положень, що їх розкривають [87, с. 33].

Оскільки концептуальні положення формують концепцію, яка є частиною загальної теорії та парадигми, можна визначити, що запропоновані в роботі концептуальні положення формування потенціалу сталого розвитку регіону у процесі реалізації економічних реформ є частиною теорії реформ і розроблені в рамках синергетичної парадигми наукового пізнання. На *рис. 4.9* наведено зв'язок між концептуальними положеннями, теорією реформ та принципами синергетичної парадигми.

Отже, запропоновані концептуальні положення обґрунтовані в рамках принципів синергетичної парадигми наукового пізнання, а саме: неліній-

ність, відкритість, випадковість, нерівноважність, нестійкість, багатоваріантність та пов'язані із окремими розділами теорії реформ.

Рис. 4.9. Взаємозв'язок концептуальних положень формування потенціалу сталого розвитку регіону у процесі реалізації економічних реформ з елементами теорії реформ та синергетичної парадигми

Аналіз наукової літератури, присвяченої проблемам розробки та реалізації стратегії економічних реформ [18; 108; 124; 125; 134; 135; 178], дозволив сформулювати наступні наукові гіпотези.

Гіпотеза 1. Потенціал сталого розвитку може бути сформований (підвищений) у процесі реалізації економічних реформ.

Гіпотеза 2. Ефективність реалізації реформ залежить від якості їх стратегії.

Гіпотеза 3. Ключовою метою стратегії реформ є трансформація економічної системи країни, яка може бути описана за допомогою певної моделі.

Гіпотеза 4. Стартовим моментом для початку реформ можна вважати ідентифікацію проблем у функціонуванні моделі економіки країни та /або її регіонів.

Гіпотеза 5. Кожна з компонент моделі економіки, де виявлено проблеми, потребує реформування.

Гіпотеза 6. Послідовність реформ має визначатися на основі оцінки їх результатів.

Гіпотеза 7. Планування ресурсного забезпечення відбувається на основі дорожньої карти реформи.

Гіпотеза 8. Оцінка результатів реформи відбувається на основі когнітивної моделі.

Доведення гіпотез 1 – 8 дозволяє сформулювати концептуальні положення формування потенціалу сталого розвитку регіонів країни в контексті реалізації економічних реформ.

Як було зазначено вище, концептуальні положення формування потенціалу сталого розвитку регіону у процесі реалізації економічних реформ сформульовані з урахуванням принципів синергетичної парадигми, що відображено в *табл. 4.13*.

У *табл. 4.14* наведено зв'язок між базовими теоріями, що стали підґрунтям дослідження, та висунутими гіпотезами.

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Таблиця 4.13

Зв'язок принципів синергетичної парадигми та гіпотез концептуальних положень формування потенціалу сталого розвитку у процесі реалізації економічних реформ

Принципи синергетичної парадигми	Гіпотези дослідження
Нелінійність	Гіпотеза 2. Ефективність реалізації реформ залежить від якості їх стратегії. Гіпотеза 3. Ключовою метою стратегії реформ є трансформація економічної системи країни, яка може бути описана за допомогою певної моделі
Відкритість	Гіпотеза 1. Потенціал сталого розвитку може бути сформований (підвищений) у процесі реалізації економічних реформ
Випадковість	Гіпотеза 5. Кожна з компонент моделі економіки, де виявлено проблеми, потребує реформування. Гіпотеза 8. Оцінка результатів реформи відбувається на основі когнітивної моделі
Нерівноважність	Гіпотеза 2. Ефективність реалізації реформ залежить від якості їх стратегії
Нестійкість	Гіпотеза 4. Стартовим моментом для початку реформ можна вважати ідентифікацію проблем у функціонуванні моделі економіки країни та /або її регіонів
Багатоваріантність	Гіпотеза 6. Послідовність реформ має визначитися на основі оцінки їх результатів. Гіпотеза 7. Планування ресурсного забезпечення відбувається на основі дорожньої карти реформи

Таблиця 4.14

Зв'язок між гіпотезами та теоріями, що складають базу дослідження

Базові теорії дослідження	Гіпотези дослідження
Теорія реформ	Гіпотези 1 – 8
Теорія перехідної економіки, транзитологія	Гіпотеза 6
Теорія компаративістики	Гіпотеза 3
Еволюційна теорія суспільного розвитку	Гіпотеза 4
Теорія загальної рівноваги	Гіпотеза 5
Системна теорія стратегічного планування	Гіпотези 2 – 3, 6
Інституціоналізм	Гіпотеза 7
	Гіпотеза 8

В результаті доведення висунутих гіпотез були сформульовані концептуальні положення (рис. 4.10).

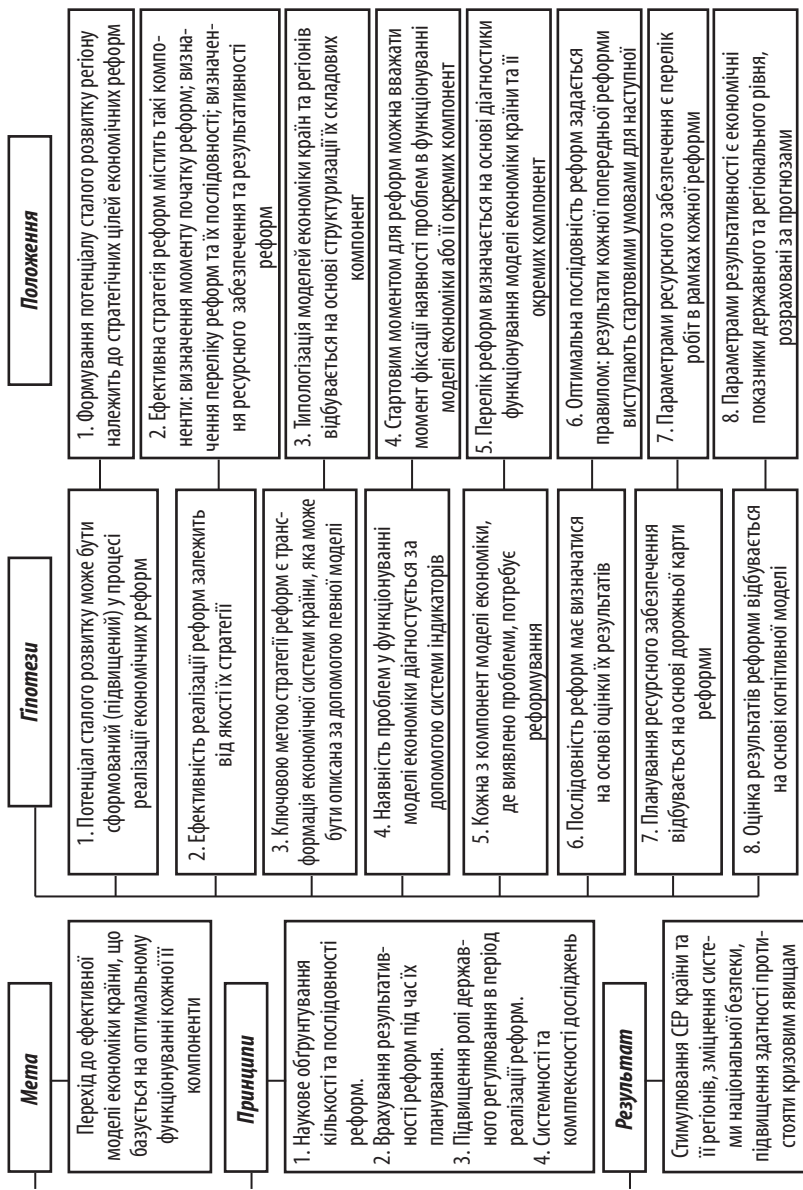

Рис. 4.10. Концептуальні положення формування потенціалу сталого розвитку регіону в процесі реалізації економічних реформ

Положення 1. Формування потенціалу сталого розвитку регіону належить до стратегічних цілей економічних реформ.

Положення 2. Ефективна стратегія реформ містить такі компоненти: визначення моменту початку реформ; визначення переліку реформ та їх послідовності; визначення ресурсного забезпечення та результативності реформ.

Положення 3. Типологізація моделей економіки країн та регіонів відбувається на основі структуризації їх складових компонент.

Положення 4. Стартовим моментом для реформ можна вважати момент фіксації наявності проблем у функціонуванні моделі економіки або її окремих компонент.

Положення 5. Перелік реформ визначається на основі діагностики функціонування моделі економіки країни та її окремих компонент.

Положення 6. Оптимальна послідовність реформ задається правилом: результати кожної попередньої реформи виступають стартовими умовами для наступної.

Положення 7. Параметрами ресурсного забезпечення є перелік робіт у рамках кожної реформи.

Положення 8. Параметрами результативності є економічні показники державного та регіонального рівня, розраховані за прогнозами.

Отже, в результаті проведеного дослідження були сформульовані концептуальні положення формування потенціалу сталого розвитку регіону у процесі реалізації економічних реформ, науковим підґрунтям яких є сукупність соціально-економічних теорій, що досліджують процеси суспільних трансформацій, а також синергетична парадигма наукового пізнання.

Висновки до розділу 4

Доведено, що механізм реформування економіки регіонів країн містить такі блоки: наукове забезпечення, інституційне забезпечення, інструментальне забезпечення, фінансово-економічне забезпечення, моніторинг та контроль.

Інструментами механізму реформування економіки регіонів країни є стратегії та програми регіонального розвитку, регіональні економічні проекти, форсайт-прогнози та дорожні карти реформ.

Аналіз основних складових механізму реформування економіки країни та її регіонів дозволив структурувати реформи за параметром їх спрямованості. Так, у рамках організаційної складової виділено реформи: місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою, системи державного регулювання регіонального розвитку, публічної адміністрації, антикорупційна реформа.

В рамках економічної складової механізму виділено реформи оподаткування, міжбюджетних відносин та структури економіки регіону. У відповідності до інструментального блоку механізму реформування економіки регіонів країни побудовано дорожні карти на 2015 – перше півріччя 2016 рр. для реформ місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою, системи державного управління регіональним розвитком, публічної адміністрації, антикорупційної.

На основі схеми логічного взаємозв'язку між запропонованими реформами встановлено, що реформи публічної адміністрації та антикорупційна створюють умови для переходу до прозорих схем функціонування економіки регіону. Реформи адміністративно-територіального устрою, місцевого самоврядування; а також податкова та реформа міжбюджетних відносин є підґрунтям для зміни загальнодержавної політики регіонального розвитку та створюють умови для зміни структури економіки регіону з метою переходу до розвитку на сталій основі.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило отримати комплекс наукових результатів різного рівня новизни, що дозволяє вирішити актуальне завдання з реформування моделі економіки країни та її регіонів.

На **теоретичному рівні** отримані такі результати.

1. Обґрунтовано організаційно-економічний механізм реформування економіки регіонів країни, який, на відміну від існуючих, містить блоки інструментального, інституційного, наукового та фінансово-економічного забезпечення, а також моніторинг та контроль.
2. Розглянуто комплекс стартових умов проведення реформ у трансформаційному періоді в Україні, а саме: уповільнення динаміки зростання основних показників соціально-економічного розвитку країни та її регіонів, таких як валовий національний продукт, національний дохід, обсяги виробництва промислової та сільськогосподарської продукції, виробництва товарів народного споживання, капітальних вкладень, тощо.
3. Розроблено теоретико-методичні положення щодо визначення напрямів економічних реформ, які базуються на визначенні проблемних компонент моделі економіки країни та її регіонів, що потребують першочергового поліпшення.
4. Розроблено методичний підхід до визначення моделі економіки країни та її регіонів, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на синтезі семи наукових підходів та дозволяє надати розгорнуту характеристику функціонування економіки країни та регіону.
5. Обґрунтовано рекомендації щодо формування інституційного забезпечення економічних реформ, яке базується на визначенні необхідності активізації різних груп інститутів на різних стадіях життєвого циклу економічної реформи.
6. Обґрунтовано рекомендації щодо визначення інструментального забезпечення економічних реформ, яке становить систему стратегій, програм, проектів, форсайт-прогнозів та дорожніх карт.

7. Уточнено сутність поняття економічна реформа, яке, на відміну від існуючих, базується на здатності реформ змінювати модель економіки країни або її окремі компоненти.
8. Побудовано класифікацію економічних реформ, яка становить систему фасетів – базових характеристик реформ – та дозволяє визначати тип реформ за такими параметрами, як швидкість, спрямованість, тип перетворень тощо.

На науково-практичному рівні отримані такі результати.

1. Узагальнено досвід економічних реформ в Польщі, Чехії, Угорщині та Росії і доведено, що ці країни застосовували різні стратегії та інструменти реформування, відповідно і наслідки реформ були різними. Найбільш успішними можна вважати реформи у Польщі, а найбільш тривалими – в Угорщині.
2. Ідентифіковано модель економіки України, яка має такі характеристики: тип власності – змішаний з переважуванням приватної; концентрація виробництва висока, є схильність до монополізації; економіка імпортоорієнтована (від’ємне торговельне сальдо); середній рівень інноваційності та технологічності виробництва, є схильність до зниження рівня інноваційності; економіка соціально не орієнтована; адміністративно-територіальний устрій занадто подрібнений; просторова модель типу «центр – дуже слабка напівпериферія – периферія».
3. Ідентифіковано модель Харківської області, яка має такі характеристики: регіон промисловий, посідає вагоме місце в економіці країни; спеціалізується на харчовій промисловості та машинобудуванні; модель просторового розвитку: «один великий центр – слабка напівпериферія – слабка периферія»; економіка імпортоорієнтована (від’ємне торговельне сальдо); експорт орієнтований на схід (країни США); головні товари експорту – зернові культури, готові харчові продукти; ресурсний потенціал – достатній.
4. Побудовано дорожні карти реформ місцевого самоврядування, системи державного управління регіональним розвитком, антикорупційної, публічної адміністрації, адміністративно-територіального

устрою, в яких визначено зміст заходів, терміни реалізації та відповідальні виконавці.

5. На основі схеми логічного взаємозв'язку між запропонованими реформами встановлено, що реформи публічної адміністрації та антикорупційна створюють умови для переходу до прозорих схем функціонування економіки регіону. Реформи адміністративно-територіального устрою, місцевого самоврядування; а також податкова та реформа міжбюджетних відносин є підґрунтям для зміни загальнодержавної політики регіонального розвитку та створюють умови для зміни структури економіки регіону з метою переходу до розвитку на сталій основі.

ЛИТЕРАТУРА

---

1. СССР и союзные республики в 1988 году. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 252 с.

2. Экономическая реформа 1965 года в СССР [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%EA%EE%ED_%EE%EC%E8%F7%E5%F1%EA%E0%FF_%F0%E5%F4%EE%F0%EC%E0_1965_%E3%EE%E4%E0_%E2_%D1%D1%D1%D0

3. История социалистической экономики СССР. – Т. 7. – М., 1979. – 155 с.

4. Народное хозяйство СССР за 70 лет. Юбилейный статистический ежегодник. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 766 с.

5. Смирнов А. История несостоявшейся реформы / А. Смирнов // Зеркало недели. – 20 августа 2004.

6. Политические реформы в СССР во время перестройки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/%C3%EE%F0%E1%E0%F7%B8%E2,_%CC%E8%F5%E0%E8%EB_%D1%E5%F0%E3%E5%E5%E2%E8%F7

7. Народное хозяйство СССР в 1988 г. Статистический ежегодник. – М.: Финансы и статистика. – 1989. – 768 с.

8. СССР в цифрах в 1989 году. Краткий статистический сборник. – М.: «Финансы и статистика». – 1990. – 320 с.

9. FAOSTAT Database Collections [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://apps.fao.org/page/collections>

10. Народное хозяйство СССР в 1990 г. Статистический ежегодник. – М.: Финансы и статистика. – 1991. – 816 с.

11. Народное хозяйство Украинской ССР: Юбилейный статистический ежегодник / Госкомстат УССР; Ответственный за выпуск М. Т. Ковальчук. – К.: Техника, 1987. – 456 с.

12. Народне господарство Української РСР: Ювілейний статистичний щорічник / Центральне статистичне управління при Раді Міністрів УРСР. – К.: Техніка, 1977. – 464 с.

13. Статистический бюллетень «Итоги выполнения государственного плана экономического и социального развития Харьковской области за 1984 год». – Х.: Статистическое управление ЦСУ-УССР Харьковской области. – 130 с.

14. Статистический бюллетень «Итоги выполнения государственного плана экономического и социального развития Харьковской области за 1985 год». – Х.: Статистическое управление ЦСУ-УССР Харьковской области. – 142 с.

15. 20 років поневірянь нації без еліти // Український тиждень. – № 33 (198) серпень – вересень 2011 р.

16. Реутов В. Інституціональні передумови трансформаційних зрушень в економіці України / В. Реутов // Економіст. – 2012. – №6 (червень). – 2012. – С. 18–23.

17. Административная реформа Л. Кучмы: бюджет как лучше или как всегда? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gazumkov.org.ua/ukr/contact_expert.php?id=33

18. Полтерович В. М. Элементы теории реформ / В. М. Полтерович. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 447 с.

19. Мельник О. М. Етапи розвитку антиінфляційної політики в економічній системі України / Мельник О. М. // Реструктуризація економіки та раціоналізація експортно-імпоротної політики України: 36. праць вчених. – К.: ІСЕМВ, 1998. – Вип. 12. – С. 21 – 24.

20. Декрет Кабінету Міністрів України «Про лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності» від 20.05.1993 р. № 54-93 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 28. – ст. 301.

21. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. № 959-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/959-12>

22. Закон України «Про єдиний митний тариф» від 05.02.1992 р. № 2097-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/annot/2097-12>

ЛІТЕРАТУРА

---

23. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 № 93/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/93/96-вр>

24. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993 р. № 15-93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/15-93>

25. Закон України «Про приватизацію державного майна» від 04.03.1992 р. № 2163-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/92/85-вр>

26. Статистичний щорічник України за 1995 рік / М-во статистики України: відп. за випуск В. В. Самченко. – К.: Техніка, 1996. – 576 с.

27. Приватизация: глобальные тенденции и национальные особенности / отв. ред. В. А. Виноградов ; Ин-т науч. информ. по обществ. наукам РАН. – М.: Наука, 2006. – 854 с.

28. Указ Президента України «Про заходи щодо прискорення малої приватизації в Україні» № 827/94 від 30.12.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=827/94>

29. Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення прав громадян на використання приватизаційних майнових сертифікатів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua l_doc2.nsf/link1/U699_94.html

30. Статистичний щорічник України за 1999 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2000. – 648 с.

31. Закон України «Про Державну програму приватизації» від 18.05.2000 № 1723-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/annot/1723-14>

32. Чечетов М. В. Основи економіки та організації приватизації України / М. В. Чечетов. – Х.: Видавничий дім «ІНЖЕК», 2004. – 804 с.

33. Герасимова Р. Г. Сравнительный анализ экономического развития и рыночных реформ в странах с переходной экономикой в 1990 – 2009 годы / Р. Г. Герасимова. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 182 с. – (Научная мысль).

34. Особенности приватизации в Центральной и Восточной Европе // Реферативный сборник. ИНИОН РАН. – 2002. – 192 с.

35. Mały rocznik statystyczny Polski. Zakład Wydawnictw Statystycznych. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/as_concise_statistical_yearbook_of_poland_2011.pdf

36. UNCTAD stat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unctadstat.unctad.org/>

37. Польша – твой экономический партнер. – Министерство экономики в сотрудничестве с институтом исследования рынка, потребления и конъюнктуры, Варшава, 2008. – 172 с.

38. Główni odbiorcy polish market (udział procentowy) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polishmarket.com.pl/document/:18868,Budget.html>

39. Кудров В. М. Международные экономические сопоставления и проблемы инновационного развития / В. М. Кудров. – М.: Юстицинформ, 2011. – 616 с.

40. Economic Survey of Europe in 1993 – 1994. – UN., N.Y. and Geneva, 1994. – 167 p.

41. 20 лет на свободе. 15 репортажей о жизни бывших республик Советского Союза // Weekly ua. – №32(75). – 19.08 – 01.09.2011. – 50 с.

42. Matt Luby The transition experience in Hungary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.econ.ohio-state.edu

43. Закон СССР «Об индивидуальной трудовой деятельности» от 19.11.1986 № 6050-XI

44. Закон СССР «О государственном предприятии (объединении)» от 30.06.1987 г.

45. Постановление Совета Министров СССР «О порядке создания на территории СССР и деятельности совместных предприятий с участием советских органов и фирм капиталистических и развивающихся стран» от 13.01.1987 г.

46. Закон СССР «О кооперации в СССР» от 26.05.1988 № 8998-XI.

47. Основы законодательства Союза ССР и Союзных республик «Об аренде» от 23.11.1989 № 810-1.

48. Закон Российской Федерации «О приватизации государственных и муниципальных предприятий в РСФСР» от 03.07.1991 г.

ЛІТЕРАТУРА

---

49. Указ Президента Российской Федерации «Об ускорении приватизации государственных и муниципальных предприятий» № 341 от 29.12.1991 г.

50. Указ Президента Российской Федерации «Об ускорении приватизации государственных и муниципальных предприятий» № 66 от 29.01.1992 г.

51. Российский статистический ежегодник 2003. – Госкомстат Российской Федерации. – М.: 2003. – 468 с.

52. Постановление Правительства РФ «О концепции управления государственным имуществом и приватизации в Российской Федерации» от 09.09.1985 г.

53. Федеральный Закон Российской Федерации «О приватизации государственного и муниципального имущества» № 178-ФЗ от 21.12.2001 г.

54. 20 років поневірянь нації без еліти // Український тиждень. – № 33 (198) серпень – вересень 2011 р.

55. 20 лет на свободе. 15 репортажей о жизни бывших республик Советского Союза // Weeklly ua. – №32(75). – 19.08-01.09.2011. – 50 с.

56. Пяткин А. М. Рыночные реформы в странах с переходной экономикой: Аналитический обзор / А. М. Пяткин, А. А. Рожков. – М.: КомКнига, 2006. – 104 с.

57. Михайлов В. С. Теория управления / В. С. Михайлов. – К.: Выща школа. Головное издательство, 1988. - 312 с.

58. Бесекерский В. А. Теория систем автоматического регулирования / В. А. Бесекерский, Е. П. Попов. СПб.: Профессия, 2004. - 749 с.

59. Поспелов И. Г. Модель современной экономики России: методы, технология, результаты / И. Г. Поспелов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/pospelov20.htm>

60. Вишневская Е. Н. Экономика и модели экономических систем стран мира: Учебное пособие / Е. Н. Вишневская. – Донецк, ДонНТУ, 2010. – 302 с.

61. Шемшученко Ю. Правові чинники формування соціально-економічної моделі України / Ю. Шемшученко // Вісник НАН України. – №3. – 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://archive.nbuv.gov.ua/articles/vis-nanu/2002-1/2.htm>

62. Волков А. М. Швеция: социально-экономическая модель / А. М. Волков. – М.: «Мысль». – 1991. – 348 с.

63. Экономическая математика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kreditexpress.com.ua/2012/05/17/1-prostejshaya-model-ekonomiki/>

64. Уемов А. И. Логические основы метода моделирования. – М.: «Мысль», 1971. – 311 с.

65. Кудров В. М. Мировая экономика: социально-экономические модели развития : учеб. пособие / В. М. Кудров. – М.: Магистр, 2009. – 399 с.

66. Колганов А. И. Экономическая компаративистика: Учебник / А. И. Колганов, А. В. Бузгалин. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 746 с.

67. Шохов А. Экономические модели европейской цивилизации и новая экономика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.shokhov.com/2010/08/03/economic-models-europe-civilization/>

68. Конвергенція економічних моделей Польщі та України : монографія / [Д. Лук'яненко, В. Чужиков, М. Г. Вожняк та ін.] ; за наук. ред. Д. Лук'яненка, В. Чужикова, М. Г. Вожняка. – К.: КНЕУ, 2010. – 719 с.

69. Электронный словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/166420/Модель>

70. Jane Linder, Susan Cantrell. Changing Business Models: Surveying the Landscape, Accenture Institute for Strategic Change, 2000.

71. Lynda M. Applegate – E-business Models: Making sense of the Internet business landscape. Information Technology and the Future Enterprise: New Models for Managers. G.Dickson, W. Gary and G. DeSanctis. Upper Saddle River, N.J., Prentice Hall, 2001.

72. Jaap Gorgijn, Hans Akkermans – Business Modelling is not Process Modelling. ECOMO 2000, Salt Lake City, USA, Springer, 2000.

73. Горбатов В. М. Конкурентоспособность и циклы развития интегрированных структур бизнеса / В. М. Горбатов. – Х.: ВД «ИНЖЭК», 2006. – 592 с.

74. Васильева М. Концептуальная модель управления экономикой регионов / М. Васильева // «РИСК: ресурсы, информация, снабжение, кон-

куренция», №1. – 2012 [Электронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.beintrend.ru/2012-10-03-15-14-05>.

75. Голяков А. П. Регіональна економіка та природокористування [навч. посібник] / А. П. Голяков, О. Г. Дейнека, Л. О. Позднякова, П. О. Черномаз. – К.: «Центр учбової літератури», 2007. – 328 с.

76. Горонькина В. Г. Проблемы управления производственно-экономической деятельностью субъектов хозяйствования / В. Г. Горонькина, О. О. Тарасова. – Материалы VII международной научной конференции студентов и молодых ученых. – Донецк: ДонНТУ – 2013. – 162 с.

77. Дармограй В. І. Методологія стратегічного планування комплексного соціально-економічного розвитку регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Володимир Іванович Дармограй. – К., 2007. – 20 с.

78. Прогнозные модели развития региона [Электронний ресурс]. – Режим доступу : <http://institutiones.com/strategies/171-2008-06-17-19-55-13.html>

79. Козоріз М. А. Вибір бюджетоутворюючих галузей для побудови моделі економіки регіону / М. А. Козоріз, Г. В. Возняк // Вестник ИЭПИ НАН Украины. – 2011. – № 1. – С. 14 – 19.

80. Кузнецов В. В. Экономические модели социально-экономического развития региона / В. В. Кузнецов [Электронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rae.ru/use/?section=content&op=show_article&article_id=7783185

81. Кузьбожев Э. Н. Экономическая география и регионалистика (история, методы, состояние и перспективы размещения производительных сил) : учеб. пособие / Э. Н. Кузьбожев, И. А. Козьев, М. Г. Световцева. – М.: Издательство Юрайт, 2011. – 540 с.

82. Лисюк О. М. Моделювання регіонального розвитку економіки перехідного періоду : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання» / Олена Миколаївна Лисюк. – Хмельницький, 2005. – 20 с.

83. Миронов В. В. К проблеме математического моделирования имитационных моделей социально-экономического развития региона /

В. В. Миронов, А. В. Смирнов // Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера: Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.masters.donntu.edu.ua /2013/iem/tuzova/library/article9.htm>

84. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: моногр. / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. – 534 с.

85. Сторощук Б. Д. Економічні інтереси регіону в умовах трансформаційної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Богдан Дмитрович Сторощук. – К., 2004. – 20 с.

86. Тамбиев А. Х. Регион в системе национальной экономики: экономические модели и механизмы регулирования / А. Х. Тамбиев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dslib.net/economika-regionov/region-v-sisteme-nacionalnoj-jekonomiki-jekonomicheskie-modeli-i-mehanizmy.html>.

87. Челноков И. В. Региональная экономика: организационно-экономический механизм управления ресурсами развития региона [Под науч. ред. д-ра эконом. наук, проф. Б. И. Герасимова] / И. В. Челноков, Б. И. Герасимов, В. В. Быковский. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2002. – 112 с.

88. Атаева А. Г. Сравнительный анализ моделей регионального развития / А. Г. Атаева, Д. В. Исламова, Э. Р. Мустафин, В. В. Орешников // УЭКС. - № 10. – 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uecs.ru/uecs-34-342011/item/737-2011-10-31-06-45-59>.

89. Василенко В. Н. Конкурентоспособность регионов: истоки, оценки и перспективы / В. Н. Василенко, О. Ю. Агафоненко, В. Е. Будяков. – Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 363 с.

90. Оцінка результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 09 червня 2011 року №650 (зі змінами), станом на 22.11.2013) [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246681985&cat_id=244828929

91. Колемаев В. А. Экономико-математическое моделирование. Моделирование макроэкономических процессов и систем / В. А. Колемаев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 295 с.

92. Кузнецов В. В. Экономические модели социально-экономического развития региона / В. В. Кузнецов [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://www.rae.ru/use/?section=content&op=show_article&article_id=7783185

93. Кузьбожев Э. Н. Экономическая география и регионалистика (история, методы, состояние и перспективы размещения производительных сил) : учеб. пособие / Э. Н. Кузьбожев, И. А. Козьев, М. Г. Световцева. – М.: Издательство Юрайт, 2011. – 540 с.

94. Лисюк О. М. Моделювання регіонального розвитку економіки перехідного періоду : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання» / Олена Миколаївна Лисюк. – Хмельницький, 2005. – 20 с.

95. Миронов В. В. К проблеме математического моделирования имитационных моделей социально-экономического развития региона / В. В. Миронов, А. В. Смирнов // Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера: Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.masters.donntu.edu.ua/2013/iem/tuzova/library/article9.htm>

96. Институты и экономическое развитие: отечественный и зарубежный опыт: учебник / под. ред. М. А. Румянцева, Г. В. Борисова. – Москва : РГ-Пресс, 2013. – 496 с.

97. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М.: Фонд экономической книги Начала, 1997. – 180 с.

98. Боулз С. Микроэкономика: поведение, институты и эволюция / Боулз С. – М.: Издательство «Дело». – 576 с.

99. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – М.: Дело Лтд. – 1994. – 687 с.

100. Hayami Y. Norms and Rationality in the Evolution of Economic Systems: A View from Asian Villages / Y. Hayami // Japanese Economic Review. – March. – 1998.

101. Грозова О. С. К вопросу о классификации институтов развития и институциональных рисков инновационной деятельности / О. С. Грозова // Современные проблемы науки и образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.science-education.ru/104-6811>

102. Спенсер Г. Ассоциативная психология // Г. Спенсер. Основания психологии; Т. Циген. Физиологическая психология. – М.: ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. – 560 с.

103. Герберт Спенсер [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D1%EF%E5%ED%F1%E5%F0,%C3%E5%F0%E1%E5%F0%F2>

104. Натхов Т. Классификация институтов и социальный контракт / Т. Натхов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hse.ru/data/785/069/1236/Text.pdf>

105. Бернард Л. Что не так? Путь Запада и Ближнего Востока: прогресс и традиционализм / Л. Бернард. – М.: Олимп-Бизнес, 2003. – 224 с.

106. Жияяев И. Б. Визначення часу завершення соціально-економічних реформ в Україні / І. Б. Жияяев // Механізм регулювання економіки. – № 2. – 2008. – С. 214-226.

107. Moore Jr. Barrington Social origins of dictatorship and democracy: lord and peasant in the making of the modern world (with a new foreword by Edward Friedman and James C. Scott ed.). Boston: Beacon Press. p. 430. ISBN 978-0-8070-5073-6. Retrieved March 18, 2012.

108. Rokkan Stein Economy, Territory, Identity: Politics of West European Peripheries. Co-authored with Derek W. Urwin (Sage, 1983).

109. Rostow Walt Politics and the Stages of Growth. 1971; The World Economy: History and Prospect. 1978.

110. Сакс Дж. Економіка перехідного періоду: уроки для України / Дж. Сакс, О. Пивоварський; [пер. з англ. О. Пивоварський]. – К. : Основи, 1996. – 326 с.

111. Foss N. J. Resources, Technology and Strategy: Explorations in the Resource-based Perspective. Oxford Univ. Press, 2000.

112. Корнаи Я. Системная парадигма / Я. Корнаи // Вопросы экономики, 2002. – № 4.

113. Клейнер Г. Б. Стратегическое планирование: основы системного подхода [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [hse.ru>data/002/854/1235/Kleiner.doc](http://hse.ru/data/002/854/1235/Kleiner.doc).

114. Абалкин Л. И. Логика экономического роста / Л. И. Абалкин. – М: Изд-во РАН, Инт-т экономики, 2002. – 228 с.

115. Коврыжко В. В. Модернизационный вектор посткризисного развития российской экономики / В. В. Коврыжко. - автореф. дис. ... канд. экон. наук (08.00.01 эконом. теория). – Ростов-на-Дону, 2010. – 20 с.

116. Словарь русских синонимов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://jeck.ru/tools/SynonymsDictionary/реформа>

117. Комплексна експертиза дисертаційних робіт: економічні спеціальності / Укладачі: Кизим М. О., Шкарлет С. М., Загорський В. С., Тищенко О. М. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2012. – 120 с.

118. Белокрылова О. С. Теория переходной экономики / О. С. Белокрылова. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2002. – 352 с.

119. Философская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4752/

120. Электронный словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.insai.ru/slovar/reforma>

121. Lin J. Y. The Quest for Prosperity: How Developing Economies Can Take Off. Princeton and Oxford: Princeton University Press. 2012.

122. Encyclopedia britannica компану [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/reform>

123. The American Heritage Dictionary of the English Language - Editors of the American Heritage Dictionaries [Электронный ресурс]. – Режим до-

ступу: <http://ebookbay.to/the-american-heritage-dictionary-of-the-english-language-editors-of-the-american-heritage-dictionaries>

124. Новый курс: реформы в Украине. 2010–2015. Национальная доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.

125. Нсули С. Скорость макроэкономической адаптации и последовательность экономических реформ: проблемы и рекомендации для полисимейкеров / С. Нсули, М. Речед, Н. Функе // Эковест. – № 2. – 2002. – С. 366 – 399.

126. Шохов А. Экономические модели европейской цивилизации и новая экономика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.shokhov.com/2010/08/03/economic-models-europe-civilization/>

127. Категоризация [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Категоризация>

128. Куперштох В. Л. Методические основы выделения депрессивных и отсталых регионов / В. Л. Куперштох, В. М. Соколов, С. А. Суспицын, М. А. Ягольницер // Регион: экономика и социология. – 1996. – №2. – С. 3 – 33.

129. Электронный словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ssti.ru/kpi/informatika/Content/biblio/b1/inform_man/gl_2_2.htm

130. Философская энциклопедия. Статья «Классификация» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/524/КЛАССИФИКАЦИЯ

131. Налоговые реформы: классификация и этапы проведения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://studme.org/12060218/finansy/nalogovye_reformy_klassifikatsiya_etapy_provedeniya

132. Лортикян Э. Л. Истрия экономических реформ: Мировой опыт второй половины XIX – XX вв / Э. Л. Лортикян. – Х.: Консум, 1999. – 288 с.

133. Булатов А. С. Мировая экономика / А. С. Булатов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://knigi-uchebniki.com/mirovaya-ekonomika-uchebnik_680/mirovaya-ekonomika138.html

134. Пулатова И. Р. Проблемы развития региональной экономики в условиях экономических реформ / И. Р. Пулатова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/problemuy-razvitiya-regionalnoy-ekonomiki-v-usloviyah-ekonomicheskikh-reform>

135. Омельченко Е. Экономические реформы: сущность, характеристика и классификация / Е. Омельченко // Вестник национальной академии наук Республики Казахстан. – № 1. – 2006. – С. 105 – 109.

136. Глухарева Л. И. Типология реформ в правозащитной сфере / Л. И. Глухарева // Вестник ПАГС [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vestnik.pags.ru/vestnik/archive/arhiv42/Glukhareva.pdf>

137. Стратегія реформ-2020 – досягнення європейських стандартів життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/31305.html>

138. Дорожня карта реформ для Верховної ради VIII скликання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dl.dropboxusercontent.com/u/21472683/Dorozhnya_Karta_Reform_RPR.pdf

139. Коаліційна угода [проект тільки для цілей обговорення] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://solydarnist.org/?timeline=%d0%b4%d0%be.html>

140. Коаліційна угода від «Народного фронту» вмістилася на 2.5 сторінки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/10/29/7042585/?attempt=1>

141. Коаліційна угода для Верховної ради VIII скликання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://inforesist.org/wp-content/uploads/Koaliciyna_uhoda_parafovana_20.11.pdf

142. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України» №695 від 9.12.2014 р. № 695.

143. Постанова Кабінету Міністрів України «Про зміни до Програми діяльності Кабінету Міністрів України» від 11.12.2014 р. №699.

144. Godoy S. Growth, Initial Conditions, Law and Speed Privatization in Transition Countries: 11 Years Later / S. Godoy, J. E. Stiglitz. – 2004.

145. Стиглиц Дж. Куда ведут реформы? / Дж. Стиглиц // Вопросы экономики. – 1999. – №7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://do.gendocs.ru/docs/index-658.html>

146. Жиялев І. Б. Визначення часу завершення соціально-економічних реформ в Україні / І. Б. Жиялев // Механізм регулювання економіки. – № 2. – 2008. – С. 214 – 226.

147. Беликова Н. В. Влияние системных реформ на развитие экономики регионов / Н. В. Беликова // Съвременни проблеми на регионалното развитие: Събрани статии. Т. 1. - Академично издателство на Аграрния университет Пловдив, България, 2014. – 404 с. – С. 349 – 352.

148. Белікова Н. В. Концептуальні положення реалізації економічних реформ / Н. В. Белікова // Economics and management: problems of science and practice: Collection of scientific articles. Vol. 1 – Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2014. – 348 S. – S. 30 – 34.

149. Кизим М. О. Формування соціально-економічного потенціалу сталого розвитку Харківської області на основі модернізації їх адміністративно-територіального устрою / М. О. Кизим, І. М. Волик, Н. В. Белікова, В. О. Шликова, І. О. Губарева, С. В. Антоненко. – [В кн. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів / Національна доповідь за ред. акад НАН України Е. М. Лібанової, акад. НАН України М. А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с. – С. 609 – 621].

150. Беликова Н. В. Проблемы определения сущности экономических реформ / Н. В. Беликова // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 8 – 13.

151. Белікова Н. В. Аналіз підходів до оцінки сталого розвитку країн і регіонів / Н. В. Белікова, Ш. А. Омаров, Є. М. Крячко // Бізнес Інформ. – 2014. – №9. – С. 8 – 17.

152. Белікова Н. В. Напрями удосконалення методології структуризації економічних реформ / Н. В. Белікова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні наук. – 2014. – №7. – Ч. 4. – С. 56 – 61.

153. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р., №2850-IV // Відомості Верховної Ради. – 2005, №51. – Ст. 548.

154. Постанова КМУ «Про моніторинг соціально-економічного розвитку малих міст і селищ» [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2009 р. N 288. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1164.293.0>

155. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу показників розвитку регіонів, районів, міст республіканського в Автономній Республіці Крим і обласного значення для визнання територій депресивними» [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2006 р. N860. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=860-2006-%EF>

156. Постанова КМУ «Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів» [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2009 р. № 476. – Режим доступу: <http://www.ovu.com.ua/articles/1279-pro-zaprovadzhennya-otsinki-mizhregionalnoyi-ta-vn>

157. Указ Президента України «Про концепцію державної регіональної політики» [Електронний ресурс] / Указ Президента України від 25 травня 2001 року N341/2001. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=341%2F2001.&chk=4/UMfPEGznhhOvt.Ziemj.mbHdld2sFggkRbI1c>

158. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року [Електронний ресурс] / Постанова КМУ від 12 липня 2006 р. №1001. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF&myid=4/UMfPEGznhhM2N.ZiwXMzkmHdlhMsFggkRbI1c>

159. Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 29.07.2002 N224. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.322.0>

160. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року // Урядовий кур'єр. – 3 вересня 2014 р. – №160 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukurier.gov.ua>

161. Закон України Про державні цільові програми // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 25. – Ст. 352.

162. Закон України Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2000. – № 25. – Ст. 195.

163. Гусакова Я. В. Форсайт-исследование: содержание и преимущества / Я. В. Гусакова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scienceforum.ru/2014/pdf/1985.pdf>

164. Глушко Е. К. Дорожные карты / Е. К. Глушко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.hse.ru/data/2013/12/05/1336554723/Страницы%20от%20Копирайт_4_2013.pdf.

165. Программа развития nanoиндустрии в Российской Федерации до 2015 года» (одобрено Правительством РФ 17.01.2008 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://natbibl.baitek.org/>

166. Джемала М. Корпоративная дорожная карта – инновационный метод управления занятиями в корпорации / М. Джемала // Российский журнал менеджмента. – 2008. – № 4. – Т. 6. – С. 149 – 168.

167. Дорожная карта как эффективное средство достижения целей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.up-pro.ru/library/production_management/operations_management/dorozhnaya-karta.html

168. Уткин С. Дорожные карта: из прошлого в будущее [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oko-planet.su/politik/politiklist/232582-dorozhnye-karty-iz-proshlogo-v-budushee.html>

169. Волохович Т. Дорожная карта что это? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.ru/Blogs/dorozhnaya_karta_chno_eto/13053

170. Черепанов М. А. Дорожная карта как инструмент управления развитием организации / М. А. Черепанов // Вопросы управления. - №5 (30), 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vestnik.uapa.ru/ru-ru/issue/2014/05/05/>

171. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

172. Макроэкономические исследования [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://be5.biz/makroekonomika/>.

173. Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» №5/2015 від 12.01.2015 р.

174. Головне управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/heohrafichna-struktura-zovnishnoi-torhivli-tovaramy-shchomisiachna-informatsiia>

175. Повна С. В. Реалізація інвестиційних проектів регіонів: досвід ЄС / С. В. Повна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/35_FPN_2014/Economics/13_180068.doc.htm

176. Мальцев В. С. Порівняльна оцінка інноваційного розвитку регіонів України з використанням досвіду Євросоюзу / В. С. Мальцев, Г. І. Кореняко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/68148/06-Maltsev.pdf?sequence=1>

177. Регіональна політика та стратегія Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/Region/08-1-REGIONI.pdf>

178. Пріоритети інвестиційного забезпечення структурних реформ у промисловості України : аналітична доповідь. – К.: НІСД, 2014. – 57 с.

179. Кудіна В. О. Використання у вітчизняній регіональній політиці європейського досвіду регулювання розвитку територій / В. О. Кудіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2009-2/doc/5/05.pdf>

180. Rule of Law Index 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index>

ДОДАТКИ

Додаток А

Діяльність прем'єр-міністрів України на різних етапах економічних реформ

Таблиця А.1

Характеристика основних напрямів діяльності прем'єр-міністрів України

Прем'єр-міністр	Період діяльності	Напрями діяльності	Основні документи
1	2	3	4
В. Фокін	1990 – 1992	максимальне зближення з Росією, лібералізація цін, неспроможність подолати інфляцію	Постанова КМУ «Про заходи у зв'язку із підвищенням мінімальної заробітної плати» від 17.01.1992 № 21; Постанова КМУ «Про додаткові заходи захисту населення у зв'язку із лібералізацією цін» від 09.01.1992 № 9; Постанова КМУ «Про здійснення першочергових заходів із забезпечення соціального захисту населення в умовах лібералізації цін» від 01.01.1992 № 1
В. Симоненко	1992 – 1992	послідовник політики В. Фокіна	–
Л. Кучма	1992 – 1993	стабілізація економіки шляхом впровадження антикризових дій	Декрет КМУ «Про тимчасове припинення індексації грошових доходів населення» від 9.12.1992 р. № 7-92; Декрет КМУ «Про приватизацію земельних ділянок» від 26.12.1992 р. № 15-92; Декрет КМУ «Про прибутковий податок з громадян» від 26.12.1992 № 13-92; Декрет КМУ «Про податок на прибуток підприємств і організацій» від 26.12.1992 № 12-92 Декрет КМУ «Про акцизний збір» від 26.12.1992 № 18-92; Декрет КМУ «Про лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності» від 11.01.1993 № 54-93; Декрет КМУ «Про режим іноземного інвестування» від 20.05.1993 № 55-93
Є. Звягільський	1993 – 1994	відсутність будь-яких кардинальних дій	Постанова КМУ «Про внесення змін і доповнень до Положення про надання державним та іншим підприємствам, у майні яких частка державної власності перевищує 50 відсотків, фінансової підтримки, що здійснюється з бюджетних асигнувань» від 19.12.1994 р. № 846
В. Масол	1994 – 1995	спрямованість на соціальний	Постанова КМУ «Про підписання Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі

ДОДАТКИ

Продовження табл. А.1

1	2	3	4
		захист та охорону довкілля	охорони навколишнього природного середовища» від 20.03.1995 № 186; Постанова КМУ «Про заходи щодо забезпечення своєчасної виплати пенсій та допомоги» від 20.03.1995 № 188
Є. Марчук	1995 – 1996	заходи зі стабілізації економічної ситуації	Постанова КМУ «Про результати реалізації законодавчих та інших нормативних актів, прийнятих на виконання розпорядження Президента України від 22.05.1995 р. № 88, та додаткові заходи, спрямовані на подолання платіжної кризи і зниження рівня інфляції» від 17.05.1996 № 537; Постанова КМУ «Про причини невиконання доходної частини бюджету та заходи щодо удосконалення законодавства і підвищення відповідальності керівників усіх рівнів за дотримання бюджетної дисципліни» від 16.05.1996 № 526; Постанова КМУ «Про ліцензійну палату» від 16.05.1996 № 527
П. Лазаренко	1996 – 1997	охоплено достатньо широке коло економічних та соціальних аспектів	Постанова КМУ «Про структурну перебудову в галузі кінематографії» від 09.06.1997 № 563; Постанова КМУ «Про постійну комісію з питань представництва в Україні у Частково відкритій угоді Ради Європи щодо захисту та надання допомоги у разі великих природних та технологічних катастроф» від 9.06.1997 № 562; Постанова КМУ «Про Координаційну раду з питань інвестиційно-клірингового співробітництва» від 9.06.1997 № 569; Постанова КМУ «Про внесення доповнення до переліку шляхів і напрямків транзиту підакцизних товарів через територію України та пунктів на митному кордоні, через які здійснюється ввезення цих товарів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України» від 6.05.1996 р. № 484
В. Дурдинець	1997 – 1997	відсутність будь-яких кардинальних дій	–
В. Пустовийтенко	1997 – 1999	підтримка та практичне впровадження основних аспектів соціально-економічної політики Л. Кучми	Постанова КМУ «Питання Державного інноваційного фонду» від 11.12.1999 № 2267; Постанова КМУ «Про наукову та освітню діяльність у галузі охорони навколишнього природного середовища» від 20.12.1999 № 2327;

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Продовження табл. А.1

1	2	3	4
			<p>Постанова КМУ «Про Міжвідомчу аналітично-консульта- тивну раду з питань розвитку продуктивних сил і виробни- чих відносин» від 9.12.1999 № 2248; Постанова КМУ «Про схвалення і подання на ратифікацію Верховною Радою України Договору між Урядом України та Урядом Румунії про співробітництво в сфері науки та техно- логій» від 6.12.1999 № 2203</p>
В. Ющен- ко	1999 – 2001	спроба прове- дення часткових економічних реформ, у тому числі у сфері зовнішньої полі- тики країни	<p>Постанова КМУ «Про затвердження переліку пріоритетних видів економічної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області та Порядку розгляду інвес- тиційних проектів, що реалізуються у пріоритетних видах економічної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області» від 6.12.1999 № 2210; Постанова КМУ «Про затвердження Порядку ведення Єди- ного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним» від 23.04.2001 № 376; Постанова КМУ «Про утворення Координаційної ради з пи- тань енергетичної політики» від 29.01.2003 № 142; Постанова КМУ «Про затвердження Порядку перерахування окремих видів субвенцій місцевим бюджетам з Державно- го бюджету України у 2001 р.» від 23.04.2001 № 385; Постанова КМУ «Про використання коштів державної підтримки селянських (фермерських) господарств» від 13.04.2001 р. № 3574; Постанова КМУ «Про схвалення та подання на ратифікацію Верховною Радою України Угоди між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво у сфері науки і технологій» від 11.04.2001 р. № 352; Постанова КМУ «Про порядок внесення змін до Про- грами виробництва технологічних комплексів машин та обладнання для агропромислового комплексу на 1998 – 2005 роки» від 11.04.2001 р. № 350; Постанова КМУ «Про затвердження Порядку захисту віт- чизняного ринку у разі закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти» від 11.04.2001 № 347; Постанова КМУ «Про затвердження плану дій щодо реаліза- ції пріоритетних положень Програми інтеграції України до Європейського Союзу у 2001 році» від 10.04.2001 № 345</p>
А. Кінах	2001 – 2002	підтримка полі- тики Л. Кучми	<p>Постанова КМУ «Про внесення змін у додаток до Положення про порядок контролю за експортом, імпортом і транзитом окремих видів виробів, обладнання, матеріалів, програм</p>

ДОДАТКИ

Продовження табл. А.1

1	2	3	4
			<p>ного забезпечення і технологій, що можуть використовуватися для створення озброєння, військової чи спеціальної техніки» від 16.11.2002 р. № 1775;</p> <p>Постанова КМУ «Про утворення Координаційної ради з питань корпоративного управління в акціонерних товариствах» від 16.11.2002 № 1771;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення зміни до переліку документів, які додаються до заяви про видачу ліцензії для окремого виду господарської діяльності» від 16.11.2002 р. № 1762;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до переліку галузей (підгалузей) виробництва, які є пріоритетними для реалізації інвестиційних проєктів на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області» від 16.11.2002 р. № 1758;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення зміни до Правил ввезення транспортних засобів на територію України» від 1.11.2002 р. № 1647;</p> <p>Постанова КМУ «Про перерозподіл річних обсягів субвенції з Державного бюджету України між місцевими бюджетами на надання пільг та субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення та послуг зв'язку» від 31.10.2002 р. № 1642;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до переліку пріоритетних видів економічної діяльності на території Закарпатської області, для яких встановлено спеціальний режим інвестиційної діяльності» від 28.10.2002 р. № 1630;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення зміни до Положення про порядок проведення державної експертизи та оцінки запасів корисних копалин» від 25.10.2002 № 1595;</p> <p>Постанова КМУ «Про Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2002 - 2006 роки» від 25.10.2002 р. № 1586;</p> <p>Постанова КМУ «Про схвалення і подання на ратифікацію Верховною Радою України Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про надання державного кредиту для фінансування добудови атомних електростанцій на території України» від 24.10.2002 р. № 1574</p>
В. Янукович	2002 – 2004	продовження соціально-економічних реформ,	<p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми розвитку вищої освіти на 2005 – 2007 роки» від 8.09.2004 р. № 1183;</p> <p>Постанова КМУ «Про схвалення Прогнозу показників зведеного бюджету за основними видами доходів, витратків</p>

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Продовження табл. А.1

1	2	3	4
		впровадження великої кількості інвестиційних програм	<p>і фінансування на 2006 – 2008 роки та довгострокову перспективу» від 14.09.2004 р. №1202;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової програми забезпечення митних органів технічними засобами митного контролю на 2004 – 2010 роки» від 22.09.2004 р. №1134;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Програми технічного оснащення Державної спеціальної (воснізованої) аварійно-рятувальної служби Міністерства з питань надзвичайних ситуацій» від 22.09.2004 р. №1245;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Інвестиційної програми виробництва вантажних автомобілів та автобусів товариством з обмеженою відповідальністю «Кременчуцький автоскладальний завод» від 8.10.2004 р. №1334;</p> <p>Постанова КМУ «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 15.10.2004 р. №1378;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми розвитку техніки та технологій надвисоких частот на 2005 – 2009 роки» від 15.10.2004 р. №1372;</p> <p>Постанова КМУ «Деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 15.10.2004 р. № 1365;</p> <p>Постанова КМУ «Деякі питання внесення змін до інвестиційних проектів, що реалізуються у спеціальних економічних зонах та на територіях пріоритетного розвитку» від 15.10.2004 р. №1361;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку митного оформлення імпортованих товарів (продукції), що підлягають обов'язковій сертифікації в Україні» від 28.10.2004 р. №1464;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Програми реформування (реструктуризації) та розвитку космічної галузі на період до 2008 року» від 28.10.2004 р. №1455;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна» від 28.10.2004 р. №1442;</p> <p>Постанова КМУ «Про Всеукраїнський конкурс інноваційних технологій» від 28.10.2004р. №1421;</p> <p>Постанова КМУ «Про заходи щодо підвищення ефективності управління державними коштами» від 2.11.2004 р. №1477;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Концепції створення Єдиного державного реєстру фізичних осіб» від 9.11.2004 р. №1500;</p>

ДОДАТКИ

Продовження табл. А.1

1	2	3	4
			<p>Постанова КМУ «Про затвердження Протоколу про поновлення дії Угоди між Урядом України і Урядом Держави Ізраїль про співробітництво в галузі стандартизації, метрології та сертифікації» від 17.11.2004 р. №1574;</p> <p>Постанова КМУ «Про Національну експертну комісію України з питань захисту суспільної моралі» від 17.11.2004 р. №1550;</p> <p>Постанова КМУ «Про залучення кредитних ресурсів для фінансування українсько-бразильського проекту створення космічного ракетного комплексу «Циклон-4» від 17.11.2004 р. №1538;</p> <p>Постанова КМУ «Про підвищення рівня забезпечення прожиткового мінімуму для призначення допомоги окремим категоріям громадян» від 17.11.2004 р. №1537;</p> <p>Постанова КМУ «Про перерозподіл обсягів субвенцій з Державного бюджету України на 2004 рік між місцевими бюджетами» від 17.11.2004 р. №1529;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку зарахування сум податків на спеціальні рахунки та їх використання технологічним парком» від 22.11.2004 р. № 1587;</p> <p>Постанова КМУ «Про нову редакцію додатка до Порядку спрямування надходжень від приватизації державного майна понад обсяги, визначені статтею 26 Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» від 25.11.2004 р. №1598;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Програми комплексного соціально-економічного розвитку м. Одеси на 2005 – 2015 роки» від 30.11.2004 р. №1604</p>
М. Азаров	кінець 2004 – 2005	продовження основних напрямів політики В. Януковича, регулювання бюджетних відносин	<p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Комплексної програми забезпечення загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання з природничо-математичних і технологічних дисциплін» від 13.12.2004 р. №1639;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми забезпечення сталого розвитку регіону видобування та первинної переробки уранової сировини на 2006 – 2030 роки» від 16.12.2004 р. №1691;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Положення про Міжвідомчу комісію з реалізації реформи житлово-комунального господарства» від 16.12.2004 р. №1688;</p>

Продовження табл. А.1

1	2	3	4
			<p>Постанова КМУ «Про заходи щодо організації виконання Загальнодержавної комплексної програми розвитку високих наукоємних технологій» від 16.12.2004 р. №1679;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми розвитку Національної депозитарної системи України» від 21.12.2004 р. №1707;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Програми реформування та розвитку водопровідно-каналізаційного господарства Донецької області на 2005 – 2009 роки і період до 2015 року» від 23.12.2004 р. № 1731;</p> <p>Постанова КМУ «Питання Державної іпотечної установи» від 23.12.2004 р. №1715;</p> <p>Постанова КМУ «Про утворення Державного департаменту з питань адаптації законодавства» від 24.12.2004 р. №1742;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Програми розвитку інфраструктури ринку риби, інших водних живих ресурсів та харчової продукції, що з них виробляється, на 2005 – 2010 роки» від 25.12.2004 р. №1755;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до переліку об'єктів, на які спрямовуються кошти субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виконання інвестиційних проектів у 2004 році» від 31.12.2004 р. №1781;</p> <p>Постанова КМУ «Деякі питання врегулювання міжбюджетних відносин» від 31.12.2004 р. №1782;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами» від 31.12.2004 р. №1787;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ» від 22.01.2005 р. №103;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання у 2005 році коштів Державного бюджету на ремонт сільськогосподарської техніки та обладнання для агропромислового комплексу, що вилучені з фінансового лізингу у лізингоотримувачів, визнаних банкрутами, або таких, що порушили договір лізингу» від 22.01.2005 р. №99;</p> <p>Постанова КМУ «Про утворення Управління інноваційної політики в структурі Секретаріату Кабінету Міністрів України» від 19.01.2005 р. №63;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку обчислення та внесення до Державного бюджету України рентної</p>

ДОДАТКИ

Продовження табл. А.1

1	2	3	4
			<p>плати за нафту, природний газ і газовий конденсат» від 19.01.2005 р. №59; Постанова КМУ «Про порядок використання коштів, передбачених у Державному бюджеті України на 2005 рік на здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення коротко- і довгострокових кредитів» від 15.01.2005 р. №34; Постанова КМУ «Про затвердження Порядку перерахування деяких субвенцій з Державного бюджету місцевим бюджетам на надання пільг, субсидій та компенсацій» від 11.01.2005 р. №20</p>
Ю. Тимошенко	2005 – 2005	Регулювання міжбюджетних відносин, реформи в соціальній сфері	<p>Постанова КМУ «Про порядок використання коштів Державного бюджету в 2005 році для виконання деяких централізованих заходів і програм» від 19.05.2005 р. № 372; Постанова КМУ «Про структуру місцевих державних адміністрацій» від 11.05.2005 р. № 328; Постанова КМУ «Про заходи щодо реалізації частини другої статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 11.05.2005 р. №341; Постанова КМУ «Питання використання коштів, передбачених у Державному бюджеті для фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу» від 6.05.2005 р. №325; Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання у 2005 році коштів з Державного бюджету для централізованих заходів і програм з охорони здоров'я» від 28.04.2005 р. №323; Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку і нормативів відрахування господарськими організаціями до загального фонду Державного бюджету України частини прибутку (доходу) за результатами фінансово-господарської діяльності у 2004 році та щоквартальної фінансово-господарської діяльності у 2005 році» від 22.04.2005 р. №317; Постанова КМУ «Про удосконалення механізму виплати заробітної плати працівникам бюджетних установ та державної соціальної допомоги» від 22.04.2005 р. №318; Постанова КМУ «Про внесення змін до Положення про Всеукраїнський конкурс проектів та програм розвитку місцевого самоврядування» від 20.04.2005 р. №302; Постанова КМУ «Про здійснення попереднього документального контролю товарів у пунктах пропуску через державний кордон України» від 13.04.2005 р. №269;</p>

1	2	3	4
			<p>Постанова КМУ «Про скасування деяких актів Кабінету Міністрів України» від 13.04.2005 р. №285; Постанова КМУ «Про затвердження Порядку регулювання тарифів на платні соціальні послуги» від 9.04.2005 р. №268</p>
Ю. Єхануров	2005 – 2006	Розвиток інноваційної складкової економіки	<p>Постанова КМУ «Про виплату у 2006 році громадянам України компенсації втрат від знецінення грошових заощаджень і страхових внесків, вкладених до 2 січня 1992 р. в установи Ощадного банку СРСР та державного страхування СРСР, що діяли на території України, та викуп облігацій Державної цільової безпроцентної позики 1990 року і державних казначейських зобов'язань СРСР» від 03.08.2006 р. №1091; Постанова КМУ «Питання надання державних гарантій за зобов'язаннями Державної іпотечної установи» від 03.08.2006 р. №1094; Постанова КМУ «Про підписання Імплементаційної угоди між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з питань матеріально-технічного забезпечення і постачання (NAMSO) щодо утилізації переносних зенітно-ракетних комплексів, легких озброєнь, стрілецької зброї та звичайних боєприпасів» від 17.11.2005 р. №1103; Постанова КМУ «Про підсумки соціально-економічного розвитку України за дев'ять місяців 2005 року та невідкладні завдання щодо поліпшення економічної ситуації» від 22.11.2005 р. №1105; Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку надання субвенції з Державного бюджету України місцевим бюджетам на соціально-економічний розвиток регіонів, виконання заходів з упередження аварій та запобігання техногенним катастрофам у житлово-комунальному господарстві та на інших аварійних об'єктах комунальної власності і на виконання інвестиційних проектів у 2005 році» від 1.12.2005 р. №1146; Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006 – 2010 роки» від 7.12.2005 р. №1153; Постанова КМУ «Про організацію взаємодії Кабінету Міністрів України з Верховною Радою України» від 7.12.2005 р. №1151; Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для експертно-аналітичного супроводження та моніторингу наукових проектів з екологічної безпеки» від 15.12.2005 р. №1201;</p>

ДОДАТКИ

Продовження табл. А.1

1	2	3	4
			<p>Постанова КМУ «Про особливості діяльності Урядового комітету з питань європейської та євроатлантичної інтеграції» від 17.12.2005 р. №1214;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Стратегії розвитку системи державних закупівель на 2005 – 2010 роки» від 21.12.2005 р. №1257;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у Державному бюджеті для здійснення заходів з реалізації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 21.12.2005р. №1233;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку спрямування і координації діяльності центральних органів виконавчої влади через відповідних міністрів» від 21.12.2005 р. №1229;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у Державному бюджеті для фінансової підтримки культурологічних видань та видань літературно-художнього напрямку» від 23.12.2005 р. №1264;</p> <p>Постанова КМУ «Деякі питання спрямування у 2005 році коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на здешевлення кредитів для створення нових робочих місць» від 24.12.2005 р. №1278</p>
В. Янукович	2006 – 2007	прийняття комплексу нормативних актів, спрямованих на удосконалення державного регулювання економічного, соціального та екологічного розвитку країни	<p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Правил надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення» від 31.10.2007 р. № 1268;</p> <p>Постанова КМУ «Про порядок затвердження інвестиційних програм і проектів будівництва та проведення їх державної експертизи» від 31.10.2007 р. № 1269;</p> <p>Постанова КМУ «Про подання на ратифікацію Верховною Радою України Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Федеративної Республіки Бразилія про наукове і технологічне співробітництво» від 31.10.2007 р. № 1286;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу» від 31.10. 2007 р. № 1295;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення зміни до Державної програми розвитку культури на період до 2007 року» від 24.10.2007 р. № 1285;</p>

1	2	3	4
			<p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Програми реформування (реструктуризації) та розвитку космічної галузі на період до 2008 року» від 24.10.2007 р. № 1259;</p> <p>Постанова КМУ «Про заходи щодо забезпечення стабільного розвитку ринку зерна і продуктів його переробки у 2007/08 маркетинговому році» від 17.10.2007 р. № 1247;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку декларування зміни оптово-відпускних цін на продовольчі товари» від 17.10.2007 р. № 1222;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення зміни у додаток 2 до Методики розрахунку і порядку використання плати за оренду державного майна» від 17.10.2007 р. № 1223;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до пункту 40 Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд» від 17.10.2007 р. № 1226;</p> <p>Постанова КМУ «Про збільшення розміру довічної плати за звання дійсного члена та члена-кореспондента Національної академії наук і галузевих академії наук» від 17.10.2007 р. № 1229;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Положення про Комісію з питань військово-технічної політики та оборонно-промислового комплексу» від 17.10.2007 р. № 1236;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 17.10.2007 р. №1242;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Положення про Міжвідомчу комісію із забезпечення виконання Рамкової конвенції ООН про зміну клімату» від 10.10.2007 р. №1208;</p> <p>Постанова КМУ «Про доповнення Порядку використання у 2007 році субвенції з Державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування закладів, які надають соціальні послуги дітям та молоді» від 10.10.2007 р. №1209;</p> <p>Постанова КМУ «Про доповнення переліку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, яким надаються повноваження на експорт товарів військового призначення власного виробництва та імпорт товарів військового призначення для використання їх у власному виробництві» від 10.10.2007 р. №1214;</p> <p>Постанова КМУ «Про схвалення Прогнозу показників зведеного бюджету України за основними видами доходів,</p>

ДОДАТКИ

Продовження табл. А.1

1	2	3	4
			<p>видатків і фінансування на 2009 – 2011 роки» від 10.10.2007 р. №1216;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку використання коштів Державного бюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу та заходи за операціями фінансового лізингу» від 3.10.2007 р. №1186;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку надання статусу спеціальної зони з виробництва сировини, що використовується для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування» від 3.10.2007 р. № 1195;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Рамкової угоди між Урядом України та Урядом Аргентинської Республіки про співробітництво у сфері використання космічного простору в мирних цілях» від 26.09.2007 р. №1171;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу на 2007 – 2010 роки» від 26.09.2007 р. №1181;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19.09.2007 р. №1158;</p> <p>Постанова КМУ «Про віднесення Державної іпотечної установи до сфери управління Державного агентства з інвестицій та інновацій» від 19.09.2007 р. № 1140;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової науково-технічної та соціальної програми «Наука в університетах» на 2008 – 2017 роки» від 19.09.2007 р. №1155;</p> <p>Постанова КМУ «Деякі питання Національного агентства екологічних інвестицій» від 11.09.2007 р. № 1110;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008 – 2012 роки» від 11.09.2007 р. №1118;</p> <p>Постанова КМУ «Деякі питання виконання бюджетних програм, спрямованих на реалізацію проектів економічного та соціального розвитку, які підтримуються Міжнародним банком реконструкції та розвитку» від 5.09.2007 р. №1090;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим на період до 2017 року» від 30.08.207 р. № 1067;</p>

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Продовження табл. А.1

1	2	3	4
			<p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Школа майбутнього» на 2007 – 2010 роки» від 30.08.2007 р. №1071;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової програми роботи з обдарованою молоддю на 2007 – 2010 роки» від 8.08.2007 р. № 1016;</p> <p>Постанова КМУ «Деякі питання реалізації Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 1.08.2007 р. № 995;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової програми сільськогосподарської дорадчої діяльності на період до 2009 року» від 11.07.2007 р. № 927;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової екологічної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища» від 5.12.2007 р. № 1376;</p>
Ю. Тимошенко	2007 – 2010	прийняття ряду нормативних документів, спрямованих на стабілізацію економічного розвитку галузей промисловості країни, а також державного стимулювання розвитку депресивних територій	<p>Постанова КМУ «Про додаткові заходи щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 26.11.2009 р. № 1302;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Рішення Ради глав урядів Співдружності Незалежних Держав про Пріоритетні напрями співробітництва держав – учасниць СНД у сфері транспорту на період до 2020 року» від 2.12.2009 р. № 1293;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до переліку енергоблоків атомних, гідроакумулюючих та інших електростанцій, підстанцій, теплоелектроцентралей і ліній електропередачі, будівництво, реконструкція та ремонт яких здійснюватиметься у 2009 році за рахунок коштів спеціального фонду Державного бюджету» від 2.12.2009 р. № 1348;</p> <p>Постанова КМУ «Про заходи щодо посилення протидії корупції» від 8.12.2009 р. № 1338;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової програми реформування залізничного транспорту на 2010 – 2019 роки» від 16.12.2009 р. № 1390;</p> <p>Постанова КМУ «Про Міжвідомчу комісію з проведення реформування житлово-комунального господарства» від 23.12.2009 р. №1378;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження переліку інвестиційних проектів, які мають стратегічне значення для економічного розвитку держави» від 23.12.2009 р. №1429;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової науково-технічної програми «Образний комп'ютер» на 2010 рік» від 27.01.2010 р. № 58;</p>

ДОДАТКИ

Продовження табл. А.1

1	2	3	4
			<p>Постанова КМУ «Питання здійснення першочергових заходів з розвитку космічної діяльності та виробництва космічної техніки» від 24.02.2010 р. №199;</p> <p>Постанова КМУ «Деякі питання формування тарифів на виробництво, транспортування, постачання теплової енергії, послуги з централізованого опалення і постачання гарячої води та послуги з централізованого водопостачання та водовідведення» від 24.02.2010 р. №182;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010 – 2015 роки» від 1.03.2010 р. №243;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними» від 2.03.2010 р. № 235;</p> <p>Постанова КМУ «Про виділення коштів Стабілізаційного фонду для забезпечення діяльності Державного центру інноваційних біотехнологій» від 2.03.2010 р. №237</p>
М. Азаров	2010 – 2012	підготовка нормативних документів для забезпечення реформування медичної сфери, розвитку сільського господарства та промислового сектору	<p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Положення про порядок формування і використання коштів фондів підтримки індивідуального житлового будівництва на селі» від 31.05.2012 р. №480;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010 – 2015 роки» від 6.06.2012 р. №538;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку державного експортного контролю за проведенням переговорів, пов'язаних з укладенням зовнішньоекономічних договорів (контрактів) щодо здійснення експорту товарів» від 6.06.2012 р. №500;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів» від 6.06.2012 р. №573;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової соціальної програми забезпечення пожежної безпеки на 2012 – 2015 роки» від 27.06.2012 р. №590;</p>

1	2	3	4
			<p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку ініціювання, підготовки та реалізації проектів економічного і соціального розвитку України, що підтримуються міжнародними фінансовими організаціями» від 4.07.2012 р. №622;</p> <p>Постанова КМУ «Питання державного фонду регіонального розвитку» від 4.07.2012 р. №656;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку та критеріїв оцінки економічної ефективності проектних (інвестиційних) пропозицій та інвестиційних проектів» від 18.06.2012 р. №684;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року» від 18.07.2012 р. №682;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру інвестиційних проектів та проектних (інвестиційних) пропозицій» від 18.06.2012 р. №650;</p> <p>Постанова КМУ «Деякі питання проведення моніторингу соціально-економічного розвитку малих міст» від 18.07.2012 р. №750;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення зміни до Порядку використання коштів, передбачених у Державному бюджеті для здійснення заходів з реалізації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 30.07.2012 р. №737;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року» від 1.08.2012 р. №706;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення зміни до пункту 3 Порядку та умов надання субвенції з Державного бюджету місцевим бюджетам на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах» від 6.08.2012 р. №709;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до переліків центральних органів виконавчої влади, на які покладаються функції технічного регулювання у визначених сферах діяльності та розроблення технічних регламентів» від 8.08.2012 р. №722;</p> <p>Постанова КМУ «Про схвалення Концепції Державної цільової програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2016 року» від 8.08.2012 р. №771;</p> <p>Постанова КМУ «Питання декларування зміни оптово-відпускних цін на лікарські засоби і вироби медичного призначення, які закуповуються за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів» від 13.08.2012 р. №794;</p>

ДОДАТКИ

Продовження табл. А.1

1	2	3	4
			<p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку та умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки і страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій) і переліку сільськогосподарських культур та видів страхових ризиків (продуктів), на які у 2012 році надається компенсація вартості страхових платежів (премій)» від 15.08.2012 № 813;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010 – 2015 роки» від 12.09.2012 р. №921;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової програми реалізації Договору з відкритого неба» від 19.09.2012 р. №867;</p> <p>Постанова КМУ «Деякі питання забезпечення стабілізації роботи електрометалургійних підприємств» від 1.10.2012 р. №912;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки розвитку наукової інфраструктури у сфері економічного розвитку і торгівлі» від 3.10.2012 р. №906;</p> <p>Постанова КМУ «Про порядок здійснення витрат суб'єктами господарювання державного сектору економіки у разі незатвердження (непогодження) річних фінансових планів у встановленому порядку» від 3.10.2012 р. №899;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року» від 15.10.2012 р. №1008;</p> <p>Постанова КМУ «Деякі питання підготовки до реалізації проекту «Село майбутнього» як складової національного проекту «Відроджене скотарство» – розроблення та реалізація програми розвитку скотарства»;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення зміни до плану заходів на 2012 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 17.10.2012 р. № 965;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку створення госпітальних округів у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях та м. Києві» від 24.10.2012 р. № 1113;</p> <p>Постанова КМУ «Деякі питання підготовки до реалізації національного проекту «Технополіс» – створення інфраструк-</p>

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Продовження табл. А.1

1	2	3	4
			<p>тури інноваційного розвитку та високих технологій» і його складових» від 31.10.2012 р. № 1014;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань реєстрації зовнішньоекономічних контрактів» від 31.10.2012 р. № 1079;</p> <p>Постанова КМУ «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2012 році» від 14.11.2012 р. №1058;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку державної реєстрації проектів наукових парків, реалізація яких потребує державної підтримки» від 14.11.2012 р. №1101;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Типового положення про бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги» від 21.11.2012 р. №1114;</p> <p>Постанова КМУ «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» від 19.11.2012 р. №1104;</p> <p>Постанова КМУ «Про порядок здійснення витрат суб'єктами господарювання державного сектору економіки у разі незатвердження (непогодження) річних фінансових планів у встановленому порядку» від 3.10.2012 р. №899;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року» від 15.10.2012 р. №1008;</p> <p>Постанова КМУ «Деякі питання підготовки до реалізації проекту «Село майбутнього» як складової національного проекту «Відроджене скотарство» – розроблення та реалізація програми розвитку скотарства»</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення зміни до плану заходів на 2012 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 17.10.2012 р. № 965;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку створення госпітальних округів в Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях та м. Києві» від 24.10.2012 р. № 1113;</p> <p>Постанова КМУ «Деякі питання підготовки до реалізації національного проекту «Технополіс» – створення інфраструктури інноваційного розвитку та високих технологій» і його складових» від 31.10.2012 р. № 1014;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань реєстрації зовнішньоекономічних контрактів» від 31.10.2012 р. № 1079;</p>

ДОДАТКИ

Закінчення табл. А.1

1	2	3	4
			<p>Постанова КМУ «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2012 році» від 14.11.2012 р. №1058;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку державної реєстрації проектів наукових парків, реалізація яких потребує державної підтримки» від 14.11.2012 р. №1101;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Типового положення про бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги» від 21.11.2012 р. №1114;</p> <p>Постанова КМУ «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» від 19.11.2012 р. №1104;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання у 2012 році коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу, в тому числі через механізм здешевлення кредитів (для погашення кредиторської заборгованості, яка виникла у 2009 році)» від 28.11.2012 р. №1102;</p> <p>Постанова КМУ «Про запровадження Національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства» від 28.11.2012 р. №1134;</p> <p>Постанова КМУ «Про схвалення основних прогностичних макроекономічних і соціального розвитку України на 2013 рік та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. N 907» від 28.11.2012 р. №1125;</p> <p>Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності та критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності» від 5.12.2012 р. № 1138;</p> <p>Постанова КМУ «Про порядок установлення лімітів спеціального використання та визначення прогнозу допустимого вилу водних біоресурсів» від 5.12.2012 р. № 1149;</p> <p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку передачі повноважень з управління корпоративними правами держави суб'єктам управління об'єктами державної власності» від 5.12.2012 р. № 1146</p>

Наукове видання

БЄЛКОВА Надія Володимирівна

**НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ:
теоретико-методичні аспекти**

Монографія

Підписано до друку 20.11.2014 р. Формат 60 x 84/16. Папір офсетний.

Гарнітура ArnoPro. Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 16,3.

Обл.-вид. арк. 19,5. Наклад 300 прим. Зам. № 755.

Видавничий Дім «ІНЖЕК»

61001, Харків, пр. Гагаріна, 20. Тел. (057) 7034021, 7034001.

e-mail: inzhek@vl.kharkov.ua; www.inzhek.kharkov.ua

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України суб'єктів

видавничої діяльності ДК № 2265 від 18.08.2005 р.

Надруковано у ВД «ІНЖЕК», Харків, пр. Гагаріна, 20.